

Schriffert Ádám

Conjuntamente?

**A portugál nyelvű afrikai országok
kontinensen túli kapcsolatrendszere**



**GROTIUS E-KÖNYVTÁR
2011**

Sorozatszerkesztő

Horváth Jenő

A tanulmány MA-diplomamunka, a 2011. tavaszi félévben került megvédésre a Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Intézetében

Témavezető Zsoldos Olga

A kötet szerzői jogvédelem alatt áll. Annak teljes vagy részleges másolása, papír alapú vagy elektronikus felhasználása csak a szerző és a kiadó előzetes írásbeli engedélyével lehetséges.

© Schriffner Ádám

© www.grotius.hu

Schiffert Ádám

Conjuntamente?

**A portugál nyelvű afrikai országok
kontinensen túli kapcsolatrendszere**

GROTIUS E-KÖNYVTÁR
2011

Tartalomjegyzék

Bevezetés / 7

A kutatás tárgya / 7

A kutatási kérdés és a hipotézis megfogalmazása / 8

Módszertan, a dolgozat felépítése / 9

1. Luzofón Afrika és Portugália kapcsolatrendszere a függetlenné válástól napjainkig / 11

1.1. Afrikából Európa felé: a forradalomtól az EK csatlakozásig / 12

1.2. A kapcsolatok új korszaka, visszatérés luzofón Afrikába / 14

1.2.1. Angola / 14

1.2.2. Mozambik / 16

1.2.3. Bissau-Guinea / 18

1.2.4. Zöld-foki Köztársaság / 19

1.2.5. São Tomé és Príncipe / 20

1.3. Portugália és a PALOP gazdasági kapcsolatainak főbb dimenziói / 21

1.3.1. Kereskedelmi kapcsolatok / 21

1.3.2. Portugál beruházások / 23

1.3.3. Az államadósság kérdése és a bilaterális segélyezés / 25

1.4. Luzofón Afrika és Európa: Portugália szerepe az EU Afrika-politikájában / 26

1.4.1. Az 1992-es elnökség: a mini-integráció próbája / 27

1.4.2. A 2000-es elnökség: a két kontinens közeledése / 28

1.4.3. A 2007-es elnökség: a portugál diplomácia sikere / 29

1.5. A 2011-es elnökség előtt: Magyarország Afrika-politikája és a PALOP relevanciája hazánk nemzetközi kapcsolataiban / 30

2. Nagyhatalmak luzofón Afrikában / 33

2.1. Portugál nyelvű Afrika stratégiai jelentősége / 34

2.2. A diplomáciai „adu” kijátszása: Kína, Makaó és a PALOP háromszöge / 35

2.2.1. Kína és Afrika kapcsolata / 35

2.2.2. Makaó szerepe / 36

2.2.3. Bilaterális kapcsolatok / 37

2.3. A politikaitól a piaci érdekek felé: az Amerikai Egyesült Államok / 39

2.3.1. PALOP-USA kapcsolatok 1975-től a hidegháború végéig / 39

2.3.2. A jelenkor: piaci térnyerés Angolában és Mozambikban / 41

2.4. „Tudo de vento em popa”: Brazília / 44

- 2.4.1. A kapcsolatok természete az ezredfordulóig / 44
- 2.4.2. Neosztrukturalista gazdaságpolitika és az ABC rendszere / 46

3. A luzofón egység próbája: a Portugál Nyelvű Országok Közössége (CPLP) / 49

- 3.1. PALOP-CPLP kapcsolatok – integráción belüli integráció? / 50
- 3.2. A CPLP bemutatása / 51
 - 3.2.1. Rövid szervezetelemzés / 52
 - 3.2.2. Szervezeti felépítés / 53
- 3.3. A CPLP genezisének oka: a nyelvi együttműködés / 55
- 3.4. A PALOP országok helye a CPLP-ben: a szervezet értékelése a PALOP kontextusában / 58
 - 3.4.1. A CPLP Afrikában: optimista víziók – pesszimista valóság / 58
 - 3.4.2. A nyelvi kérdés luzofón Afrikában /60
- 3.5. A CPLP mint az afrikai regionális integráció motorja? / 62

Konklúziók / 65

Mellékletek / 70

Bibliográfia / 80

„Aki kifelé tekint, álmodik, aki befelé, az ébred.”

Carl Gustav Jung

Bevezetés

A kutatás tárgya

Évek óta foglalkoztat Portugália történelme és – gyarmatosító múltjából fakadóan – kiterjedt kapcsolatrendszere. A 2006/2007-es évben, lisszaboni egyetemi tanévem alatt nyílt lehetőségem arra, hogy behatóbban tanulmányozzam ezt a kérdéskört. Az öt portugál nyelvű ország helyzete specifikumnak tekinthető Afrikában. Angola, Mozambik, Bissau-Guinea, a Zöld-foki Köztársaság valamint São Tomé és Príncipe identitása, kultúrája és diplomáciai kapcsolatrendszere rengeteg kérdést vet fel. Ami szinte azonnal szöveget ütött a fejembe, az az öt országot közös nevezőre hozó mozaikszó: a PALOP. Ez a Países Africanos da Língua Oficial Portuguesa, azaz Portugál Hivatalos Nyelvű Afrikai Országok rövidítése. A gyűjtőnév használata megtévesztő: az öt afrikai ország egységét sejteti, noha ennek intézményesült formája, a volt gyarmatokat integráló szervezet soha nem jött létre. A szakirodalomban számos írásban feldolgozták már az egykori gyarmattartó-gyarmat posztkoloniális kapcsolatrendszerét, a relációban megjelenő sajátosságokat, és azok szerepét a nemzetközi szintéren. Érdekes munkának és hatalmas kihívásnak tűnt a hagyományos nézőpont felülvizsgálata: annak az öt országnak a kontinensen túli kapcsolatait elemezni, amelyekről olyan keveset lehet hallani a magyar hétköznapokban. Azonban a világpolitikai korszakok és trendek valamint nagyhatalmi érdekek hatalmas változást hoztak az afrikai országok életébe, az összefüggések univerzalitása olyannyira érzékelhető, hogy az oly távolinak tűnő országok „közelebb vannak” Európához, mint gondolnánk. Hazánk is meglepően sok szálon kapcsolódik az egykori portugál kolóniákhoz.

A dolgozat címe: *Conjuntamente? – A portugál nyelvű afrikai országok kontinensen túli kapcsolatrendszere*. A „conjuntamente” portugál szó jelentése „együtt” – ez kérdésként a dolgozaton végignyúló vizsgálódás fő szempontja az afrikai országok nézőpontjából. A PALOP gyűjtőnév a kapcsolati viszony alapjául szolgál. Az öt ország „kontinensen túli kapcsolatrendszere” is magyarázatot igényel: lehetetlennek tűnő vállalkozás lenne a térségben megjelenő összes nemzetközi szereplő bemutatása, a dolgozat terjedelmi korlátai ezt nem teszik lehetővé. A cím és a kutatási kérdés szoros összefüggésben állnak, erre a dolgozat hipotézisét és módszertanát elemző részben adok bővebb indoklást.

A dolgozat tárgya a vizsgált alapegységek: Portugália volt afrikai gyarmatainak (Angola, Mozambik, Bissau-Guinea, a Zöld-foki Köztársaság valamint São Tomé és Príncipe) kontinensen túli partnerekkel folytatott diplomáciai kapcsolatainak elemzése.

Így a belpolitikának csak releváns elemeit tárgyalom. Mivel a dolgozat elsősorban a külkapcsolatokat értékeli, így az Afrikának ezzel a térségével napi szinten nem foglalkozóknak már az öt országgal kapcsolatos alapvető ismeretei is hiányosak lehetnek, ezért a dolgozat Mellékletében rövid országismertetőik segítik az olvasót a tájékozódásban.

A dolgozat időbeli kereteinek kijelölésekor a legfontosabb szempont a vizsgált időszak kezdőpontjának megadása, azonban ez nem határozható meg pontosan, hiszen több mindent kell figyelembe venni. A bizonytalanságot fokozza, hogy 1974. április 25., a szegfűs forradalom után kezdetét veszi a portugál rendszerváltozás, s párhuzamosan a külpolitikai profilváltás. 1975-től az öt egykori gyarmat más-más időpontban kiáltotta ki függetlenségét, illetve szintén eltérő időpontban történt ezeknek a nemzetközi közösség általi elismerése. Továbbá ki kell emelnem, hogy az egyes kapcsolatok tárgyalásakor elengedhetetlen a korábbi történelmi időszakokra való visszautalás, így az alsó határ csak hozzávetőlegesen definiálható. A felső határ megadása is problematikus: a dolgozatban helyenként kitérek az egyes országokat érintő napi belpolitikai eseményekre is, továbbá a fejezetek lezárásakor célozom egy lehetséges jövőkép felvázolásra. Tehát a fent említett tényezők miatt a dolgozat időbeli kerete nagyjából az országok függetlené válásától napjainkig terjed.

Ami a fő elemzési szempont kiválasztását illeti: noha a dolgozat alapvetően a PALOP országok külkapcsolataival foglalkozik, az értelmezés dinamikáját nagyban segíti a nézőpontváltás. A partner oldaláról történő elemzés segíti az egyes szempontok és az öt ország mint halmaz szinergiáját.

A dolgozatban igen gyakran használt idegen eredetű szavak tisztázása mellett nem hagyható el azok terminológiai értelmezése sem. A luzofón jelzőt a magyar nyelv nem, vagy csak a legritkább esetben használja. A portugál értelmező szótár¹ szerint luzofón (*lusófono*) az az ország vagy nép, amelynek a hivatalos nyelve a portugál (*cuja língua oficial é o português*), illetve az az egyén, aki portugálul beszél (*quem fala português*). A portugál szakirodalom előszeretettel alkalmazza a Lusofonia, a Luso-Africano és az África Lusófona megnevezéseket is. A témában gazdag és sokrétű elemzést nyújtó angol nyelvű társadalomtudósok a Lusophone (luzofón) vagy a Portuguese-speaking (portugálul beszélő) jelzőket használják, ennek jó példája a világon leginkább ismert portugál nyelvű Afrikával foglalkozó mű, *Patrick Chabal: The History of Postcolonial Lusophone Africa*. Mindezek alapján úgy gondolom, hogy a dolgozatban a luzofón fogalom használata indokolt. A másik vitatott kifejezés a PALOP gyűjtőnév, az öt afrikai ország portugál eredetű megnevezése. Ennek a rövidítésnek a használatát a portugál és az angol mellett több más nyelv is átvette, ez indokolja magyar nyelvű szövegben való alkalmazását.

A kutatási kérdés és a hipotézis megfogalmazása

Afrika vonatkozásában általánosnak tekinthető a hivatalos nyelv alapján történő kategorizálás, így az elemzésekben francia-, angol- vagy portugál nyelvű afrikai országokként jelennek meg a gyarmati sorból felszabadult népek. A nyelv mint közös identitást adó eszköz szerepe az öt ország belső vagy kontinentális viszonyában

¹ Dicionários Editora: 2006, 1046. o.

keresendő, a földrészen túli kapcsolatokban a geopolitikai, geostratégiai szempontokon túl a geoökonómiai érdekek dominálnak. A PALOP többet jelent egyszerű nyelvi könnyítésnél, az öt országot összefogó megnevezés azok külkapcsolati dimenzióiban is érdekes vizsgálati kérdés. A „geoökonómiai versengés” kifejezés E. N. Luttwaktól származik, aki kiemeli, hogy az államok régi típusú versengését egy új váltotta fel, a területek elfoglalása helyett olyan kereskedelmi „háború” jellegét ölti, mely az állami politika segédletével egy másik ország piacának a „megszállását”, támogatási és fejlesztési-kutatási versenyt jelenti.² A versengés régi és új típusa között a korszakhatárt a hidegháború jelenti, ennek vizsgálata is szempont volt a dolgozat írása során.

Kutatásomban arra keresem a választ, hogy ezek az érdekek felülírják-e a nyelvi és kulturális egység kategóriáját, és a kontinensen túli partnerek diplomáciájában külön-külön jelenik-e meg az öt portugál nyelvű ország, vagy közös, integratív elemként kezelik őket? A kételyek magától értetődőek, hiszen semmilyen belső kezdeményezés nem jött létre az egységesítésre, az öt országot összefogó, luzofón afrikai intézmény létrehozására. A bemutatott viszonyrendszerek elemzése során kialakított hipotézisem a következő: a kontinensen túli partner – legyen egykori gyarmattartó, gazdasági nagyhatalom vagy nemzetközi szervezet –, abban az esetben kezeli az öt PALOP országot egységesen, ha ezt saját érdeke is úgy kívánja. Nem célom a fejlett-fejletlen országok ellentétének, összeesküvés-elméleteknek és a kizsákmányolást igazoló példának a bemutatása. A kapcsolatrendszernek két oldala van, egy hosszú távon esetleges károsnak tűnő relációért ugyanis az afrikai országok is felelősek. Úgy vélem, ez a hipotézis ívet ad a gondolatmenetnek, alkalmas a fejezetek összefogására és a változások értelmezésére, értékelésére.

Samuel P. Huntington korszakalkotó művének³ egyes részei alátámaszthatják hipotézisemet, illetve a külkapcsolatokon túl az ötök kategorizálásához, világpolitikai konstellációba való beillesztéséhez is segítséget nyújtanak. Huntington műve szerint jelenleg nyolc ma is élő civilizáció van: a kínai, japán, hindu, iszlám, ortodox, nyugati, latin-amerikai és az afrikai. Ezek közül az afrikai a legvitatottabb, kérdéses, hogy létezik-e egyáltalán ilyen, a gyarmatosítás alatt ugyanis tartós hatások érték. Kérdés, hogy részben nyugati civilizációhoz való tartozás vajon milyen mértékben befolyásolja a vizsgálat középpontjában álló portugál nyelvű afrikai országok külpolitikáját, gazdaságát és politikai viszonyait?

Módszertan, a dolgozat felépítése

A szakirodalom feldolgozása során legfőbb alapelvnek a források minél szélesebb körű feldolgozását, sokszínűségét tartottam. A kifejezetten a PALOP országokkal releváns hazai forrásanyag igen szegényes, azonban a posztkoloniális kapcsolatrendszer sajátosságait, a nemzetközi kapcsolatok politikai és gazdasági viszonyait kiválóan illusztrálják a hazai társadalomtudósok és közgazdászok írásai. A magyar afrikánisták munkáinak feldolgozása sokat segített abban, hogy komplexebb képet kapjak Afrikáról, a kontinenst – különös tekintettel a Szahara alatti régiót – érintő kihívásokról, a fekete

² Kiss J.: 1995, 77. o.

³ Huntington: 2001, 48-62. o.

Afrika külkapcsolatait befolyásoló jellegzetességekről. A szakdolgozat tanévének első szemeszterében lisszaboni szakmai gyakorlatom idején lehetőségem nyílt az ötöket elemző portugál és angol nyelvű irodalom feldolgozására a témával kiemelten foglalkozó Lisszaboni Egyetem Afrika Tanulmányok Centrumában, Társadalomtudományi Intézetében, valamint a Portugál Külügyminisztérium Levéltárában. Törekedtem továbbá az eredeti forrásanyagok felhasználására, és az aktualitások online forrásból, illetve folyóiratokból való feldolgozására. Szerencsés véletlenek segítettek hozzá a kérdés szakértőivel való személyes találkozáshoz és beszélgetéshez. Ez tovább árnyalta a források alapján kialakított képet.

A bevezetést követően a téma kibontását három fő részre osztottam: a dolgozat második fejezetében az egykori gyarmattartó-gyarmat viszonyt mutatom be. A demokratikus Portugália afrikai országokhoz fűződő viszonyát számos belső (PALOP-portugál kapcsolatokban keletkező) és külső (a kétoldalú kapcsolatokon kívüli, de azokat befolyásoló) tényező irányítja, ezért az együttműködés fő dimenzióinak szisztematikus elemzését tűztem ki célul. Portugália uniós tagsága beemeli az EU mint nemzetközi szervezet és a PALOP mint országcsoport kapcsolatainak tárgyalását és az egykori gyarmattartó szerepének bemutatását az EU-Afrika relációban. A szervezet által Magyarország Afrika-politikájának értékelése, 2011-es Tanács-elnökségünk jövőképeinek felállítása és hazánknak a portugál nyelvű afrikai országokhoz fűződő kapcsolata is górcső alá kerül.

Az egykori gyarmattartó-gyarmat dimenziójából történő kilépés után kiszélesedik, globálissá válik az ötök kapcsolatrendszere. A dolgozat harmadik fejezetében a nagyhatalmi jelenlétek bemutatásával szeretném érzékeltetni a PALOP országok súlyát a hidegháború és a posztbipoláris nemzetközi rendszer időszakában. Kína, az USA és Brazília három különböző nagyhatalmi jelenléte képvisel a régióban, a történelmi események követése mellett az egyes kapcsolatok sajátosságait emelem ki.

A negyedik fejezetben az öt országot a nyelvi és kulturális hagyományokra alapozó nemzetközi szervezet, a Portugál Nyelvű Országok Közösségének (CPLP) kontextusában mutatom be. Ez a rész az eddigieknél is szorosabb kapcsolatban áll a hipotézissel, az afrikai közösségi kezdeményezést, a mini-integráció esélyeit és az annak gátat szabó tényezőket latolgatja.

A Konklúziók c. fejezetben a kiinduló hipotézis fényében összefoglalásra kerülnek a dolgozat fő állításai. Remélem, a mellékletek további segítséget nyújtanak az olvasónak, ezt a szándékomat támasztják alá a korábban már említett rövid országrajzok és a térképgyűjtemény csatolása.

Meggyőződésem, hogy a leíró és elemző részek egyensúlya és összhangja segíti a hipotézis igazolásának eredményességét: a történelmi hűséget megkövetelő diplomáciatörténeti részek normatív bemutatása mellett helyet kapnak a kritikai észrevételek is. A téma ilyen típusú megközelítése – a szükséges háttérinformáció ismertetését követően – , szabadságot ad a kötetlenebb elemzéshez.

1. Luzofón Afrika és Portugália kapcsolatrendszere a függetlenné válástól napjainkig

Ha gazdasági súlyát tekintve nem is a legfontosabb bilaterális viszony, mindenképpen szükséges a PALOP és Portugália kapcsolatainak kiemelt elemzése. Ennek a fejezetnek a felszabadulás utáni külpolitikai viszonyok bemutatása mellett az aktuális folyamatok elemzése, a tendenciák kiemelése és egy lehetséges jövőkép kialakítása a célja. A portugál-PALOP gazdasági kapcsolatrendszer olyan sokrétű, hogy lehetetlen azok átfogó, teljes körű elemzése. Így a diplomáciai szálra, annak történeti ívére koncentrálok, amit a gazdasági együttműködés főbb dimenzióinak elemzése egészít ki. A reláció történelmi hagyománya mellett Portugália hídszerepet tölt be egy nagyon fontos regionális nemzetközi szervezet, az Európai Unió és Afrika illetve a PALOP között. Itt a fő szempont, hogy az EU Afrika-politikájának és a portugál 1992-es, 2000-es és 2007-es Európai Tanács-elnökségének bemutatásával bizonyítsam az egykori gyarmattartó diplomáciájának szerepét. Az EU-Afrika kapcsolatok által a régió külkapcsolatainak hazai vonatkozását is mérlegre teszem. Bár sokak számára periférikusnak tűnhet a magyar Afrika-politika, a 2011-es soros elnökséggel várhatóan egyre közelebb kerülünk a földrészhez. Bár a közelmúltban perifériára kerültünk az Afrikával való gazdasági együttműködésben, külkapcsolatainknak két PALOP országgal, Angolával és Mozambikkal történelmi hagyományai vannak. Ez is bemutatásra kerül.

Portugália afrikai kapcsolatrendszerét nagyban meghatározza a gyarmati múlt. Ha a nyugat-európai ország Afrika-politikájáról beszélünk, ezen elsősorban a volt gyarmatokhoz fűződő viszonyt kell értenünk. Külpolitikájának dinamikáját a történelmi és kulturális kötődés alapján befolyásolja: igen jelentős számban élnek afrikai bevándorlók Portugáliában, a migráció tehát örökös kapcsot jelent a PALOP országaival. A portugál dekolonizáció, a fennhatóság visszavonása gyors volt és szervezetlen, így a luzofón afrikai országokban azonnal lehetőség nyílt az egymással szembenálló, versengő ideológiák térnyerésére. Lisszabon diplomáciai kudarcaként könyvelhetők el azok a törekvések, melyek a hatalom átadását és a békés átmenetet célozták meg Angolában és Mozambikban, azonban rövidesen polgárháborúk törtek ki. Ezek nagyban meghatározták a kétoldalú kapcsolatrendszer természetét.

1.1. Afrikából Európa felé: a forradalomtól az EK csatlakozásig

„Amit 48 év alatt a világ, ha nem is fogadott el, de megszokott, azt 24 óra alatt elsöpörték a portugál forradalmi és demokratikus erők.”⁴ Így jellemezte 1974-ben a honi szakirodalom a szegfűs forradalmat, amelyet szinte mindenhol üdvözöltek a világban. Amilyen gyors belpolitikai fordulatot hozott Portugália számára, ugyanolyan drasztikus változást jelentett a portugál-PALOP kapcsolatokban is.

Az autoriter rezsim bukása a portugál külpolitika újradefiniálását sürgette: az MFA⁵ programjában meghirdette a három „D” politikáját: demokratizálás, dekolonizáció, desenvolvimento, ez utóbbi fejlesztést jelent. A demokratizálás a gazdaság liberalizálásával és az általános szabadságjogok tiszteletben tartásával kezdődött. A köztársasági elnök a korábbi guineai portugál parancsnok, António Sebastião Ribeiro de Spínola lett. A dekolonizáció jelentette az új portugál külpolitika legnagyobb kihívását. Két variációt tartottak lehetségesnek: az elsőt Spínola „Portugália és a Jövő” című művében fogalmazta meg, miszerint Portugália és a gyarmatterületek föderációként működhetnének tovább. A másik lehetőséget Melo Antunes, az MFA mérsékelt baloldali vezetője hangoztatta, aki szerint csak a kolóniák teljes függetlensége képzelhető el, és a hatalom azonnali átadását sürgette. Végül Gonçalves miniszterelnök kormánya a második opciót, Antunest támogatta. A függetlenedésnek azonban nem feltétlenül a gyarmatoktól való teljes elfordulást kellett volna jelentenie. „A forradalom után Portugália nem foglalkozott azzal, hogy a „neokoloniális” francia gyarmati rendszer mintájára visszaszerezze érdekeltségeit Afrikában. Mélységes össznépi amnézia borított leplet mindenre, aminek köze volt Afrikához.”⁶

A dekolonizációs időszak még nem zárult le, amikor Portugália szélesíteni kezdte külpolitikai mozgásterét: diplomáciai kapcsolatokat létesített a Szovjetunióval, a kelet-európai országokkal és a harmadik világ országaival. Albánia és a Kínai Népköztársaság nagyobb problémát jelentett, a kétoldalú kapcsolatokat csak 1979-ben sikerült felvenni. A dekolonizációs folyamat, a diplomáciai horizont kiszélesítése és a nemzetközi izoláció vége azonban nem volt elégséges az új, demokratikus alapokon nyugvó portugál külpolitikai irányvonal definiálásához. Az 1974-76-os demokratizációs és pre-konstitucionális időszakban a lisszaboni diplomáciát a „pro-harmadik világ” magatartás jellemezte, a volt gyarmatokkal való privilegizált kapcsolatrendszer hangsúlyozta. Ez a salazari „Vocação Africana” az afrikai elhivatottsággal párhuzamos politikát jelentette, immár szocialista köntösbe bujtatva, azonban ez nem terjedt túl a szocialista ideológia exportján.⁷

1976-tól kezdett kikristályosodni a külpolitikai irányvonal. Portugália egyre inkább nyugati ország szerepében tűnt fel az európai és atlantista⁸ elkötelezettség

⁴ Baracs – Schütz: 1974, 3. o.

⁵ MFA: Movimento das Forças Armadas, Fegyveres Erők Mozgalma

⁶ Birmingham: 1993, 162. o.)

⁷ Costa Pinto: 1996, 108- 125. o.

⁸ Bilaterális szinten Portugália atlantizmusa abban nyilvánult meg, hogy szorosabbra fűzte kapcsolatait az Egyesült Államokkal. 1979-ben és 1983-ban megújították az 1947-es Lajes-egyezményt, mely az Azori-szigeteki amerikai katonai jelenlétről rendelkezett. Cserébe multilaterális szinten nyújtandó gazdasági és katonai segítséget ígért az USA. Megújították továbbá a Portugália NATO kötelezettségvállalásáról szóló dokumentumokat, amiket a gyarmati háború időszakában mellőzött az ország.

hangsúlyozásával. Az Európa felé fordulás első lépcsője az 1972-es társulási szerződés volt, azonban a csatlakozási folyamat csak 1976-ban indult meg, amikor Portugália az Európa Tanács tagjává vált. Két fő érv szólt az európai opció mellett: először is az Európai Közösségbe való belépés garantálta a demokratikus konszolidáció folyamatát, másodsorban lehetővé tette az ország modernizációját és gazdasági fejlődését. A teljes jogú tagság 1986. január elsején valósult meg. Az európai elkötelezettség azonban a volt gyarmatokkal fenntartott kapcsolatok devolúcióját jelentette. Mi sem igazolja ezt jobban, mint a portugál külkereskedelmi kapcsolatok szerkezetének bemutatása: „1974-ben az afrikai területek 15%-kal, az EGK 49%-kal, az EFTA országok 14%-kal, az USA 13%-kal, egyéb területek 13%-kal részesedtek a portugál exportból. A belépést közvetlenül megelőzően, 1985-ben a régi gyarmati országok már csupán 4%-át, az EFTA tagok 11%-át, az USA 9%-át, egyéb térségek 18%-át, az EGK pedig 59%-át fedte le a portugál külkereskedelemnek.”⁹

Portugáliának rendeznie kellett sorait: le kellett zajlania az alkotmányozási folyamatnak, a demokratikus átmenetnek, az európai csatlakozásnak és a spanyol kapcsolatok¹⁰ helyreállításának. A folyamat hőseként Mário Soarest, az idős szocialista politikust nevezi meg¹¹ David Birmingham, a brit Kent College professzora, ez azonban egy sokkal összetettebb konszolidációs folyamat volt, és semmi esetre sem köthető egyetlen személyhez. A modern portugál politikai gondolkodásban a salazarista rendszer óta egyébként sem „illik” egy adott politikushoz kötni a bel és külpolitikai események alakulását, rossz érzéseket keltene. Nem szeretném lebecsülni Mário Soares szerepét, hiszen tény, hogy rövid miniszterelnöki (1983-1985), majd államfői mandátumai (1986-91, 1991-96) idején sokat tett az ország európaizálódásáért. Fontos kiemelni, hogy a két ciklusban is nyerő Cavaco Silva adminisztrációt nagyban segítette külpolitikai és gazdaságpolitikai érdekérvényesítésében, hogy a forradalmi kormányok nem nyúltak a salazari időkben felhalmozott több száz tonnás aranykészletekhez, így nagyobb mozgástérhez juttatták a konzervatív vezetést. Tovább könnyítette a helyzetet, hogy Portugália XX. századi történelmében ez volt az első demokratikus kormány, amely stabil többséget szerzett a parlamentben. „A szocialista köztársasági elnök és konzervatív miniszterelnök francia típusú együttélése kompromisszumot és bizalmat eredményezett.”¹² Ez természetesen a külpolitikára és annak egyik prioritására, a luzofón világhoz és a PALOP-hoz való közeledésre is pozitív hatással volt. Az uniós csatlakozással és a gazdaság bizonyos mértékű megerősödésével a külügy ismét Afrika felé fordulhatott.

Az autoriter és demokratikus rendszerű portugál diplomácia kontinuitásainak strukturális és geopolitikai vonatkozásai is vannak. Az ország – noha más formában és sorrendben –, a forradalom óta megtartotta irányvonalát: európaiság, atlantizmus és posztkoloniális kapcsolatok.¹³

⁹ Szilágyi: 2000, 167. o.

¹⁰ Portugália és Spanyolország demokratikus átmenete közelebb hozta a két nemzetet a nemzetközi politikai életben is, Spanyolország 1982-ben NATO tag lett, így stratégiai szövetséges Dél-Európában, és együtt léptek be az EK-ba 1986-ban.

¹¹ Birmingham: 1993, 161- 165. o.

¹² Birmingham: 1993, 166. o.

¹³ Costa Pinto: 2001, 80-84. o.

1.2. A kapcsolatok új korszaka, visszatérés luzofón Afrikába

Az ország külpolitikájának újradefiniálása és a demokratikus átmenet nem volt elégséges feltétel az afrikai jelenléthez. A portugál visszakozás okát az angolai és mozambiki polgárháborúk jelentették: az afrikai politikai elit nem kérhette a volt gyarmattartó, Portugália segítségét a belpolitikai viszonyok konszolidálásában, hiszen a függetlenedési folyamat főszereplői voltak, de Portugália sem vállalhatta fel ezt a szerepet, hiszen szembekerülhetett volna a neokolonializmus vádjával. Ezzel magyarázható többek között az a tény is, hogy az európai ország a CPLP¹⁴-ben nem vállalja fel egyértelműen a vezető szerepet.¹⁵ Tovább nehezítette a portugál jelenlétet, hogy a függetlenség kivívása után a PALOP országokban államosítások sorozata indult meg.

A fokozatos Afrika felé fordulást egy fontos diplomáciai megfontolás is sürgette: a portugál közvetítés a békefolyamatban elismertséget jelenthetett volna a nemzetközi porondon, ugyanakkor a korábbi afrikai piac részleges visszaszerzése is sokat lendített volna a gazdaságon. A nyolcvanas éveket a közeledés és a kétoldalú kapcsolatok fejlődése jellemzi.

1.2.1. Angola

Bár 1978-ban sor került Ramalho Eanes portugál és Agostinho Neto angolai elnök találkozására Bissau-Guineában, 1985-ig a luzo-angolai kapcsolatok továbbra sem mutattak változást. Az ennek keretét adó külső tényezők Portugália uniós (1986) és Angola Loméi-konvencióhoz való csatlakozása (1985) voltak. A kapcsolat José Eduardo dos Santos 1987-es lisszaboni látogatásával tovább mélyült, aminek eredményeként az Angolai Központi Bank kreditet szerzett Lisszabontól.

A kapcsolatok normalizálásának sarokköve az angolai békefolyamat volt a portugál diplomácia számára, ám az egykori gyarmattartó inkább külső szemlélőként figyelte az eseményeket. Angolában maradt egy mintegy negyven ezer fős kubai csapat,¹⁶ amely nyomást akart gyakorolni Dél-Afrikára a namíbiai függetlenség érvényesítése érdekében. A délnyugat-afrikai kérdésben¹⁷ a nagyhatalmak aktív szerepe miatt Portugália még csak mellékszereplő sem lehetett, hiszen ez csak egyik szegmense volt a portugál-angolai diplomáciában kibontakozó feszültségnek. Tovább nehezítette a két ország közötti kapcsolatokat, hogy az MPLA¹⁸ baloldali vezetése számos ellenszenves portugál lépéssel szembesült: a polgárháborús ellenfél, a jobboldali UNITA¹⁹ irodát tartott fenn Lisszabonban, valamint Botha dél-afrikai elnök

¹⁴ CPLP: Comunidade dos Países de Língua Portuguesa, Portugál Nyelvű Országok Közössége

¹⁵ Murteira: 1988, 61.o.

¹⁶ Erről és a nemzetközi helyzetről bővebb magyarázat található az Egyesült Államokkal foglalkozó alfejezetben.

¹⁷ A később Namíbia néven függetlenné vált állam (1990) nemzetközi státusa körül kialakult problémakör.

¹⁸ MPLA: Movimento Popular de Libertação de Angola- Angolai Felszabadítási Népi Mozgalom

¹⁹ UNITA: União Nacional para a Independência Total de Angola- Nemzeti Unió Angola Teljes Függetlenségéért

számos látogatást tett a portugál fővárosban. A tényekre persze elfogadható, nemzeti érdekekre hivatkozó válaszok születtek portugál részről: az UNITA-nak – mint bármely politikai csoportnak –, egy demokratikus országban joga volt képviselőt fenntartani. A dél-afrikai közeledés pedig a volt gyarmatokról bevándorló lakosság magas számával indokolható, így az európai ország számára elengedhetetlen volt a kommunikációs csatornák fenntartása a Dél-Afrikai Köztársasággal. Cavaco Silva 1991-es luandai látogatásakor a diplomáciai közeledés egyértelmű jelei mutatkoztak. A portugál kormányfő így nyilatkozott a kapcsolatokról: „Az üzenetem világos, a portugálok készek arra, hogy plusz energiát fordítsanak az angolai újjáépítésre. A portugál minden más nemzetnél jobban ismeri ezt a földet, Angola technikai képességeit és más kapacitásait, amelyek sokkal kedvezőbb helyzetbe hozzák az országot a portugál kétoldalú kapcsolatok rendszerében.”²⁰ A miniszterelnök beszéde üzenet volt a többi európai ország és a nagyhatalmak irányába is, a korábbi portugál passzivitást kívánta felülírni a kapcsolatok rendezésével. A többi PALOP ország számára pedig egyértelművé tette a már korábban világossá vált tény: természeti kincsei miatt Angola elsőszámú kedvezményezett a portugál-PALOP kormányközi együttműködésekben.

1991-ben az MPLA és az UNITA Bicesse-ben aláírta a fegyverszüneti megállapodást, 1992-ben pedig választásokat tartottak, melyet az MPLA és Eduardo dos Santos, Neto utódja nyert meg. Jonas Savimbi UNITA vezető szerint csalás történt, az eredményt semmisnek vette, majd a harcok kiújultak. 1994-ben Lusakában újabb tűzszünetet írt alá a két fél. 1997-ben nemzeti egységkormány alakult, de 1998-ban Savimbi ismét harcokba kezdett. Csak az ő 2002-es halálával ért véget a majd három évtizedes polgárháború, az UNITA politikai párttá vált, és kezdetét vette a konszolidációs időszak.²¹

Az ENSZ UNAVEM²² misszióinak (I, II, III.) létrehozása a polgárháború befejezését célzó nemzetközi intézkedés volt. Ezekben Portugália egyre aktívabbá vált: az első misszióban (1989. január – 1991. június) csupán katonai szakértőkkel, a másodikban (1991. június – 1995. február) már rendőri erőkkel, a harmadikban (1995. február – 1997. június) harcoló katonai alakulatokkal vett részt, ezeknek száma folyamatosan emelkedett.²³ A kilencvenes évek politikai instabilitása óvatosságra intette a portugál diplomáciát. Annak ellenére, hogy erőforrásait tekintve a legígéretesebb egykori gyarmatról volt szó, a politikai és gazdasági együttműködés terén 2002-ig Lisszabon nem kívánta a kapcsolatok elmélyítését a térségben. Azonban 1998-1999-ben az Angolának nyújtott összeg még mindig 10%-ot tett ki a portugál bilaterális fejlesztési segélyből (ez hozzávetőlegesen 21.9 millió amerikai dollár), ami növekedést jelentett az 1993-1994-es 19 millió dolláros összeghez képest.²⁴

1996-tól a portugál diplomácia a CPLP létrejöttével megcélozta az együttműködés kiszélesítését, ám a szervezet gazdasági és biztonságpolitikai területen nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket.²⁵ 2002 óta a kétoldalú kapcsolatok

²⁰ MacDonald: 1993, 109. o. /saját fordítás/

²¹ Birmingham: 2002, 210-216. o.

²² UNAVEM: United Nations Angola Verification Mission, Egyesült Nemzetek Angolai Ellenőrző Missziója

²³ Marchueta: 2003, 69. o.

²⁴ Marchueta: 2003, 71. o.

²⁵ A CPLP-ről bővebben a szervezetet elemző fejezetben.

kiegyensúlyozottnak mondhatók, azonban Portugáliának számolnia kell a térségben már fél évszázaddal korábban megjelenő befektetőkkel, más európai országok és a nagyhatalmak (Kína, Egyesült Államok) jelenlétével.

1.2.2. Mozambik

Portugália másik egykori gyarmata, Mozambik hasonló helyzetben volt, mint Angola. A gyarmati sorból való felszabadulás után hosszú polgárháborús időszak vette kezdetét, a helyzet csak az 1990-es években konszolidálódott. Azonban a belpolitikai folyamatok másként befolyásolták a mozambiki-portugál kapcsolatokat, mint a délnyugat- afrikai PALOP ország esetében.

A Mozambik felszabadulása előtti utolsó nagy portugál vállalkozás sok reménnyel kecsegtetett: 1970-ben a Marcelo Caetano vezette gyarmattartó ország vízerőművet akart létrehozni a Zambézi folyón, amely az amerikai Tennessee Valley Authority mintájára épült volna meg. A terv szerint ez szolgáltatta a déli szomszéd, a Dél-Afrikai Köztársaság elektromos ellátásának 10 százalékát, valamint a befektetés a kereskedelem élénkülését és további fejlődést hozott volna a hazai agráriumban és iparban. A nemzetközi üzleti érdek felülírta a portugál dekolonizációs hagyományokat: az északnyugati területeken fekvő Cahora Bassa a világ hatodik legnagyobb hidroelektromos erőműve lett, a befektetés hét ország tizenhét vállalatát érintette. Az 1974-75-ös évben a portugál hatóságoknak – és az angolai MPLA-hoz hasonló –, hatalomra kerülő marxista FRELIMO²⁶-nak meg kellett egyezniük a modus vivendi alapjaiban: így 1975-ben szerződés született arról, hogy a portugál vezetők által irányított konzorcium 23 évig irányítsa a hatalmas vállalkozást.²⁷

A gyarmatrendszer megszűnését Mozambik azonban meg is szenvedte: a hatalmas méreteket öltő portugál exodus²⁸ (a telepések, a képzett munkásság és az adminisztrációs réteg távozása) jelentősen visszavetette a gazdaságot. 1975-1981 között meglehetősen hűvös időszak következett a kétoldalú kapcsolatban, mert a FRELIMO a polgárháborús ellenféllel, a RENAMO-val²⁹ való összejátszással és a Dél-Afrikai Köztársasághoz³⁰ történő közeledéssel vádolta Portugáliát.³¹

Az 1981-es esztendőben a bilaterális kapcsolatok gyors javulása következett be: ez év márciusában Joachim Chissano mozambiki külügyminiszter látogatást tett a portugál fővárosban, amit Eanes portugál elnök novemberi maputoi látogatása követett. A közeledés oka elsősorban az volt, hogy a FRELIMO által alkalmazott szocialista gazdasági modell nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, másodsorban a szovjet katonai segítségnyújtás nem volt elégséges a RENAMO-val szemben, harmadsorban az ország földrajzi adottságaiból adódóan biztonságpolitikai kényszer volt a Portugáliához

²⁶ FRELIMO - Frente de Libertação de Moçambique, Mozambiki Felszabadítási Front

²⁷ MacDonald: 1993, 111-112. o.

²⁸ 1976-ra mintegy 20 ezer portugál maradt ott a 200 ezres közösségből. A képzett munkaerő kivándorlását megkönnyítette a gazdasági tervezés, valamint magántőkék hiánya is rontotta a belgazdasági helyzetet, hiszen ez volt a hazai befektetések alapja. MacDonald: 1993, 111. o.

²⁹ RENAMO - Resistência Nacional Moçambicana, Mozambiki Nemzeti Ellenállás

³⁰ A RENAMO Rhodesia és Dél-Afrika támogatásával kezdte meg a felkelést 1977-ben.

³¹ Newitt: 2002, 214. o.

való közeledés. 1982. áprilisában egyezmény született a két ország között, mely szerint a mozambiki hivatalnokok gazdasági struktúrafejlesztő képzésen vehetnek részt.

1984-ben Machel elnök megkötötte Dél-Afrikával a Nkomati Egyezményt, amelyben Dél-Afrika kötelezettséget vállalt a beavatkozás megszüntetésére. (Az apartheid-rezsim ennek ellenére a későbbiekben is finanszírozta a RENAMO akcióit.) Tovább súlyosbította a helyzetet, hogy 1986-ban Samora Machel repülőgép-szerencsétlenségben meghalt, tisztségét a korábbi külügyminiszter, Chissano vette át, aki eltávolodott a Machel féle marxista vonaltól, és közeledett az Egyesült Államokhoz. Ehhez hozzájárult az is, hogy az 1980-as évek végén a Szovjetunió elhagyta Afrikát, Kuba képtelen volt fenntartani a katonai és gazdasági segítségnyújtás mértékét, és a Kínai Népköztársaság sem volt érdekelt az új afrikai vállalkozások támogatásában.

1984 májusában háromoldalú egyezmény született Portugália, Mozambik és a Dél-Afrikai Köztársaság között: a Cahora Bassa erőműről szóló megállapodás mind a három ország számára ígéretes volt. A trilaterális egyezmény ellenére a polgárháború az 1990-es években tovább folytatódott, és az erőmű sem váltotta be a hozzá fűzött reményeket: Dél-Afrikába kevés energia érkezett, a portugál mérnököket és tanácsadókat állandó RENAMO támadás érte, összességében a mozambiki gazdasági válság az 1980-as évek végén tovább mélyült.³²

Csakúgy, mint Angola esetében, Portugália 1986-os EK csatlakozása és Mozambik 1984-es Loméi Konvencióba lépése reményekkel kecsegtetett a kétoldalú kapcsolatok fejlődése terén. Ennek ellenére erősödött az amerikai befolyás,³³ és olyan európai nemzetek jelentek meg az ország piacán, mint az Egyesült Királyság és Olaszország. 1988-ban hadügyi megállapodás született a két ország között, amely 1995-ben a hadügyminisztériumok közötti megállapodásban szélesedett ki. Ez a mozambiki békét elősegítő egyezményesorozat azonban nemzetközi szerepvállalás nélkül nem lehetett eredményes, ezért Portugália részt vett az ONUMOZ³⁴ ENSZ misszióban (1992. december – 1994. december).³⁵

Az 1992-1994-es békefolyamatot követően, miután a demokratikus választások lezajlottak és az ENSZ is visszavonta csapatait, a FRELIMO-nak meg kellett találnia a külpolitikai irányvonalat egy gyökeresen megváltozott nemzetközi rendszerben. Mikor Nelson Mandela megnyerte a választásokat Dél-Afrikában, a régió együttműködésében beinduló gyökeres változásokat ígért. Ez az SADC³⁶ új alapokra helyezését és a javuló szomszédpolitika eredményeként Mozambik 1995-ös Brit Nemzetközösséghez³⁷ való csatlakozását jelentette. Az ország később Frankofónia megfigyelő státuszt is kapott. A

³² MacDonald: 1993, 113-114. o.

³³ Erről bővebben az Egyesült Államokkal foglalkozó alfejezetben.

³⁴ ONUMOZ - United Nations Operations in Mozambique, Egyesült Nemzetek Műveletei Mozambikban

³⁵ http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/co_mission/onumoz.htm (letöltés ideje: 2009.03.14.)

³⁶ A SADC (Southern African Development Community) egy afrikai, kormányközisígen alapuló nemzetközi szervezet. Központja Gaboroneban (Botswana) van. A 15 tagállam közti politikai, biztonságpolitikai, társadalmi és gazdasági együttműködést tűzi ki célul. A PALOP országok közül Angola és Mozambik tagja a szervezetnek.

³⁷ Az 1985-ös aucklandi Commonwealth találkozón szavaztak az ország felvételéről, amelyet Mozambik apartheid-ellenes politikájával indokoltak. Chissano üdvözölte a belépést, számos előnyt várt ettől a kapcsolattól.

portugál diplomácia számára ez a „sokk” még sürgetőbbé tette a luzofón egység intézményesítését, a CPLP létrehozását.

Az ezredfordulón a mozambiki-portugál diplomácia ugyan újból visszafejlődött, de ezt már nem a belpolitikai viszonyok eredményezték: 2000 februárjában az Eline ciklon az ország történetének legnagyobb természeti katasztrófáját okozta. Mozambik a károkat a mai napig nem heverte ki teljesen, azonban a bilaterális segélyezések célországává vált, a természeti források kiaknázása miatt megjelentek a külföldi befektetők, olyan nagyhatalmak, mint például az Egyesült Államok.

1.2.3. Bissau-Guinea

A guineai³⁸- portugál kapcsolatban csak az 1980-as évek végén mutatkozott javuló tendencia. A gyarmati háborúk legvéresebb küzdelmei kötődnek ehhez a területhez. A függetlenség elnyerése után 1974-ben erős balratolódás történt a politikában. A PAIGC³⁹ vezette sokéves kvázi-autoriter egypártrendszer, a Zöldfoki Köztársaságtól való elfordulás, a tervutasításos gazdasági rendszer bukása, a kelet-európai szövetségesek kihátrálása és a Szovjetunió afrikai érdekeltségének csökkenése arra készítette az országot, hogy fokozatosan nyisson nyugat felé.⁴⁰

A kapcsolatrendszer tekintetében van egy Mozambikhoz hasonló jelenség: csakúgy, mint a délnyugat-afrikai ország, Bissau-Guinea is más hivatalos nyelvet beszélő szomszédokkal határos. A luzofón multilaterális együttműködés iránti érzékenység így az országban hasonlóan alacsony, mint Mozambikban.

1991 májusában a parlamentben elfogadtak egy többpártrendszer bevezetését célzó csomagot, majd az 1992-es választásokra portugál megfigyelők érkeztek. Bár a politikai rendszer liberalizációja az 1990-es évek elején megkezdődött, a kétoldalú kapcsolatokat nagyban befolyásolta az ország siralmas társadalmi-gazdasági helyzete. Az ország az ENSZ LDC⁴¹ listáján „előkelő” helyen szerepel mind a mai napig, a legfrissebb HDI⁴² index szerint a világ 171. állama (a 179. helyen Sierra Leone az utolsó), a várható átlagos élettartam 46 év, az analfabetizmus 37.2%, a GDP (PPP)⁴³ listán pedig hátulról a negyedik helyen áll.⁴⁴

A kétoldalú kapcsolatrendszerben így a segélyezés szerepel a prioritási lista élén. Portugália, mint az OECD DAC⁴⁵ tagja, az ország egyik legjelentősebb támogatója. 1992-ben számos szektoriális megállapodás született az oktatás, mezőgazdaság,

³⁸ A portugál diplomácia vonatkozásában Bissau-Guineát gyakran csak Guineaként említik, így az elemzésben követem ezt a példát.

³⁹ Partido Africano pela Independencia de Guinea e Cabo Verde, Afrikai Párt Guinea és a Zöldfoki-szigetek Függetlenségéért

⁴⁰ MacDonald: 1993, 120.o.

⁴¹ Least Developed Countries, legkevésbé fejlett országok

⁴² Human Development Index vagy Emberi Fejlettségi Index egy olyan mutatószám, amely a világ országainak összehasonlítását teszi lehetővé a várható élettartam, az írástudás, az oktatás és az életszínvonal alapján.

⁴³ A GDP dollárbeli értéke a vásárlóerő-paritás (PPP) alapján.

⁴⁴ http://hdrstats.undp.org/2008/countries/country_fact_shets/cty_fs_GNB.html (letöltve: 2009.03.15)

⁴⁵ Segélyeket folyósító országok szervezete.

államigazgatás, honvédelem, egészségügy, kereskedelem és a gazdasági tervezés terén.⁴⁶ A demokratikus portugál diplomácia történetében ez volt az első eset, hogy az egykori gyarmattartó paternalista külpolitikát folytatott. Itt próbált meg legaktívabban részt venni (noha nem sok sikerrel) a politikai, társadalmi és gazdasági konszolidációban a PALOP országok közül, védelmére kelt, amikor a kis afrikai államnak szembe kellett néznie a nemzetközi közvélemény jogos vádjával, miszerint Bissau-Guinea a politikai vezetés által segített nemzetközi kábítószer-kereskedelem meghatározó szereplője.

A több évtizedes társadalmi feszültség az ország siralmas gazdasági helyzetével magyarázható.⁴⁷ A belföldi állapotokat tovább súlyosbította az 1999-2000-es polgárháború. A sokat ígérő, de a javakat kisajátító politikai elitnek a későbbiekben is számolnia kellett a felkeléssel, ennek egyenes következménye 2009. március elején Nino Vieira elnök meggyilkolása.

A nemzetközi közösség változásokat remél, így az ENSZ Békefolyamatot Támogató Irodája, a Nyugat-Afrikai Államok Gazdasági Közössége és - aktív portugál közbenjárással -, a CPLP is megérkezett az országba.⁴⁸ A portugál közvélemény és a diplomáciai vezetés azonban hiába látja a fejlődés gátját, a hosszú évek alatt berögződött politikai korrupció kezelésére még nem találtak hatékony eszközöket.

1.2.4. Zöld-foki Köztársaság

Bár a szigetország több szálon kapcsolódik Bissau-Guineához, a relációban megfigyelhető egy fontos anomália. A két nemzetet a PAIGC mozgalma kapcsolta össze: a 400 ezer fős szigetországban a párt tanult elitje, míg Bissau-Guineában a harcokban résztvevő párttagok éltek (a gyarmati függetlenedési harcok a kontinensen folytak). A fokozatosan növekedő ellentét az 1980-as guineai puccsban csúcsonyosodott ki⁴⁹, ekkor történt meg a pártszakadás, és a Zöld-foki Köztársaságban létrejött a PAICV.⁵⁰

Habár a zöldfoki-portugál kapcsolatok nem voltak mindig zökkenőmentesek, fontos szerepet játszottak a luzofón közösség fenntartásában. Annak ellenére, hogy a szigetország a szakadásig a marxista vonalat követte, diplomáciája meglehetősen pragmatikus volt: fontos légi tranzitként szolgált a Dél-Afrikai Köztársaság, az Egyesült Államok és Franciaország számára. Sőt, a szigetcsoport a dél-afrikai – angolai titkos találkozóknak is helyet adott. Ennek tudatában Portugália többször kérte a visszafogott, pozícióját jól felhasználó Zöld-foki Köztársaság közvetítői segítségét a három, kontinensen elhelyezkedő PALOP országhoz való közeledés céljából. A jó lisszaboni kapcsolat elsőszámú prioritás a szigetország külpolitikájában, az 1980-as évek óta számos szektoriális megállapodás született. Közülük kiemelkedik az oktatás területe: arányaiban a volt gyarmat lakosainak nyílik a legnagyobb lehetősége az

⁴⁶ Marchueta: 2003, 79.o.

⁴⁷ Forrest: 2002, 260. o.

⁴⁸ <http://diplomaticourier.org/kmitan/articleback.php?newsid=331> (letöltve: 2009.03.15.)

⁴⁹ Andrade: 2002, 266-268. o.

⁵⁰ Partido Africano pela Independencia de Cabo Verde, Afrikai Párt a Zöldfoki Köztársaság Függetlenségért

európai tanulmányokra a PALOP országok közül.⁵¹ A kétoldalú kapcsolatrendszerben a segélyezés a meghatározó az ezredforduló után is: politikai, kulturális, tudományos és technológiai, igazságügyi, biztonsági és védelmi, valamint a konstrukciós területekről (repülőtér, kikötők) szólt a megállapodás. 2001/2002-es OECD DAC adatok szerint Portugália 22 millió dollárt juttatott a szigetországnak, így a volt gyarmattartó számít a legfontosabb donorállamnak.⁵²

A PALOP országok közül itt használták fel legjobban a segélyeket, a diplomáciai kapcsolatok is zökkenőmentesek az egykori anyaországgal, és a mindennapokban beszélt kreol nyelv⁵³ mint a nemzeti identitás alapja is összeegyeztethető a portugál mint hivatalos nyelv használatával az oktatás, a közigazgatás és az élet egyéb területein. Mivel az ország nemzetközi függősége igen nagy, a CPLP különös szerepet szán a luzofón kapcsolatoknak a szervezettel történő és a bilaterális együttműködés terén egyaránt. 1992 óta átlagosan évi 5.5%-os gazdasági növekedést realizált. Az IMF és a Világbank éltanulónak titulálta a szigetországot.⁵⁴

1.2.5. São Tomé és Príncipe

A másik szigetországgal folytatott portugál diplomácia már sokkal nehezebb volt. Habár 1975-ben, São Tomé függetlenségének napján létrejött az együttműködésről szóló egyezmény, a marxista politikai vezetés, az MLSTP⁵⁵ autoriter természete és az ellenzék folyamatos fenyegetései nehezítették a kapcsolatok elmélyítését. Ennek ellenére 1978-ra több együttműködési egyezmény is született, és bár João Lima portugál külügyminiszter látogatása kedvező változást jelzett, a belpolitikai válság ennek gátat szabott.

Bissau-Guinea és a Zöld-foki Köztársaság mellett São Tomé és Príncipeben jelent meg Portugália úgy, mint az egyik jelentős donorállam. Noha 1980-ban az európai ország 10 millió dolláros segílyt nyújtott, a são toméi vezetés kritizálta annak eredményességét, továbbá meggyanúsította az egykori gyarmattartót, hogy összejátszik az ellenzékkel. Így a segílyt a folyósítást követő néhány napon belül vissza is vonták. A nyolcvanas évek közepéig a kapcsolat feszült volt, az enyhülés kulcsfigurája Mário Soares lett. Mondhatni baráti kapcsolat alakult ki közte és a são toméi elnök, Pinto da Costa között. Portugál szakemberek érkeztek a szigetekre, akik segítettek a gazdasági tervezésben és a hatalmas államadósság kezelésében. Ahogy javult a diplomáciai viszony a két ország között, egyre kisebb jelentőségét látta a vezetés a függetlenedés óta az országban állomásozó angolai helyőrség jelenlétének, így 1991-re ki is vonták azokat. A politikai és gazdasági liberalizáció elindításával kezdetét vehette a kétoldalú kapcsolatok kiegyensúlyozott korszaka.⁵⁶ Noha a segílyek felhasználása a későbbiekben sem volt kellő mértékben átgondolt, az ezredfordulóra a kétoldalú

⁵¹ MacDonald: 1993, 119. o.

⁵² Marchueta: 2003, 76. o.

⁵³ A gyarmatosító (Portugália) és a helyi őslakosság nyelvének keveréke. Jellemzője a leegyszerűsített nyelvtan. Nyelvtipológiai szempontból az elszigetelő vagy analitikus nyelvekhez állnak közel.

⁵⁴ Fage – Tordoff: 2004, 475. o.

⁵⁵ Movimento de Liberdade de São Tomé e Príncipe, Szabadságmozgalom São Tomé és Príncipeért

⁵⁶ Seibert: 2002, 293-315.o.

kapcsolatok stabilizálódtak. A szigetország szerepe azonban jelentéktelennek mondható a portugál gazdaságdiplomáciában, és ez kihat a kétoldalú kapcsolatok természetére.

1.3. Portugália és a PALOP gazdasági kapcsolatainak főbb dimenziói

1.3.1. Kereskedelmi kapcsolatok

A politikai irányváltás természetes hozadéka volt a gazdasági kapcsolatok átrendeződése. Ez a kétoldalú kereskedelemben is megmutatkozott: míg az Estado Novo végóráiban a PALOP országokkal folytatott import és export 10% fölött volt, a szegfűs forradalom után ezek a mutatók jelentősen visszaestek: 1978-ra a PALOP Portugáliából származó importja 4,6%, exportja mindössze 1.9% volt. A tendencia azóta is romlik, az ezredfordulóra a behozatal értéke az 1978-as felére esett vissza, a kivitel pedig az 1%-ot sem érte el.⁵⁷ Ezt több tényező befolyásolta: a gyarmati rendszer megszűnésével kialakuló piaci versenyben Portugália gazdasági viszonyai miatt nem volt képes arra, hogy megőrizze pozícióit. Egy másik fontos ok, hogy az európai vérkeringésbe való bekapcsolódás miatt a súlypont áttevődött az EGK piacaira. Továbbá a PALOP országok belpolitikai instabilitása is nehezítette a kapcsolatok elmélyülését.⁵⁸

A portugál nyelvű afrikai országokban – csakúgy, mint más egykori gyarmatok esetében –, a nemzetgazdaság „újratermelési és jövedelem-képződési folyamataiban aránytalanul nagy a külkereskedelem szerepe, ugyanekkor viszont maga ez a külkereskedelem egészségtelen szerkezetű – tükrözve ezáltal az egész gazdaság torz struktúráját –, és túlságosan is egy irányba, az anyaország irányába gravitáló – tükrözve ezáltal a gyarmati funkciók örökségét és a külföldi tőke uralkodó szerepét a belső gazdaságban.”⁵⁹ Ezekre a gazdaságokra jellemző, hogy a különleges figyelmet kiérdemlő, „felfejlesztett” gazdasági szektorok (nyersanyagszektorok, mint például az olaj Angolában, a földgáz Mozambikban, illetve a mezőgazdasági ültetvények) egyben exportszektorok is, vagyis eleve kivitelre termelő ágazatok. Így jellemző, hogy a nemzeti jövedelemből való részesedése jóval kisebb, mint a külkereskedelmé. Ez nemcsak a portugál-PALOP kapcsolatokra, hanem más országokkal, mint például az Egyesült Államokkal és Kínával folytatott kereskedelmi és beruházási ügyletekre is jellemző. Az egyes kereskedelmi partnereknek vagy beruházóknak csak egy adott szektorban vannak érdekeltségei, így legtöbbször nem áll érdekükben a nemzetgazdaság többi szegmensének fejlesztése.

Portugália esetében is a nyersanyagimport figyelhető meg. Első helyen a már említett olaj áll (Angolából), utána a földgáz (Angolából és Mozambikból), a kávé, és a gyémánt (szintén Angolából, bár az utóbbi években csökken a portugál tőke jelenléte a bányászatban), a kakaó (São Tomé és Príncipeből valamint Bissau-Guineából) és a nyershal (a Zöld-foki Köztársaságból). A tradicionális importtermékek közé sorolandó

⁵⁷ Torres: 1991, 43. o.

⁵⁸ Ministério dos Negócios Estrangeiros: 1995, 83-86. o.

⁵⁹ Szentes: 1972, 67. o.

még a fa, gyapjú, gyümölcs, cukor és dohány, noha jóval kisebb arányban, mint az első két helyen említett termékek: az olaj és a földgáz.⁶⁰

A portugál gazdaság magára találása a már korábban említett Cavaco Silva kormányhoz köthető, így az 1988-90-es időszakban jelentős változás mutatkozott a gazdasági kapcsolatokban.

1. táblázat – Portugália kereskedelme a PALOP országokkal (export/import), millió USD

	1983	1988	1989	1990
Angola	99.5/13.6	188.2/30.5	310/51.6	409/86.5
Zöld-foki köztársaság	26.4/0.5	35.5/1.8	35.7/2.1	49/2.4
Bissau-Guinea	0.3/0.1	1/1.7	25/2.3	40.6/2.9
Mozambik	63.2/15.6	30/7.4	36.5/11.4	43.2/15.5
São Tomé és Príncipe	2.3/1.7	5/0.6	9.1/0.4	10.8/0.2

[Forrás: MacDonald (1993): 117.o]

Az adatok azt igazolják, hogy az 1980-as években a portugál export fokozatosan nőtt, míg az import nem emelkedett olyan jelentős mértékben. A kereskedelmi kapcsolatokban egyértelműen romló tendencia Mozambik esetében állapítható meg, ez a polgárháborúval, a többi, erőteljesebb külföldi szereplő megjelenésével és Portugália EK tagságával, az európai piac felé fordulásával magyarázható. Ezt leginkább São Tomé és Príncipe sínylette meg, exportja az egykori anyaország irányába 70%-kal esett vissza ebben az időszakban. A portugál export alig 3%-a megy a PALOP országokba. Jelentős része késztermékeket jelent, mint például mezőgazdasági gépeket, műszaki berendezéseket és textilfélét. Bár a portugál termékek stabil afrikai jelenlétét nem indokolja áruk és minőségük (például a kínai termékek sokkal kedvezőbb kereskedelmi lehetőségeket jelentenek), a beszerzés tradíción, történelmi szokáson alapszik. Ezt nevezik Commonwealth- hatásnak.⁶¹

Jelenleg a portugál export közel 90%-a az EU tagországokba irányul. Ugyanakkor a Cotonou-i megállapodás⁶² részeseként a lisszaboni gazdaságdiplomácia a PALOP országok érdekeit is szem előtt tartja.

⁶⁰ Marchueta: 2003, 79-91. o.

⁶¹ Lundan – Jones: 2001, 99-118. o.

⁶² A Cotonou-i megállapodás 2000-ben (2003-ban lépett hatályba), az Európai Unió valamint az afrikai, karibi és csendes-óceáni térség 79 állama (ACP országok) között létrejött nemzetközi szerződés, amelynek a kereskedelmi együttműködést érintő részében ezek az országok (így a PALOP országok is) mentesülnek az importlefölözés alól. 2008 után életbe lépett a gazdasági társulási megállapodások (EPA) rendszere, melynek alapja a viszonyosság, tehát nemcsak az EU tagállamoknak, hanem az ACP országoknak is meg kell nyitniuk piacukat a másik fél termékei előtt. A megállapodás megkülönböztetésre vonatkozó pillére elvének megfelelően azonban nem minden ACP országnak kell megnyitnia piacát az EU termékei előtt 2008 után. A

2. táblázat – Teljes csere (export+ import), országokra lebontva, az ezredfordulóig

	1980	1989	2000
Angola	60%	77%	78%
Mozambik	19%	7%	10%
Bissau-Guinea	6%	6%	4%
Zöld-foki Köztársaság	11%	8%	6%
São Tomé és Príncipe	4%	2%	2%
Összesen	100%	100%	100%

[Forrás: Telo (1994): 133.o.]

Az adatok jól érzékeltetik Portugáliának a PALOP országok közötti kereskedelmi preferenciáját. Angola továbbra is a kapcsolatok kiemelt szereplője, a mozambiki gazdasági kapcsolatokban a belpolitikai konszolidáció jelentett előrelépést. A három kisebb állammal, Bissau-Guineával, a Zöld-foki Köztársasággal valamint São Tomé és Príncipevel a kereskedelmi kapcsolatok romlottak, ez azonban másként hat a három országra. Negatívan leginkább a Zöld-foki Köztársaság gazdaságát befolyásolja, amelynek alapja az idegenforgalom. São Tomé esetében a gazdasági érdekérvényesítés spektruma már jobban szűkül, Bissau-Guinea esetében pedig a portugál kereskedelmi kapcsolatok devolúciója és a tőke elfordulása jelent komoly visszaesést a gazdasági mutatókban. Következésképpen a szegénység társadalmi elégedetlenséget, ez belpolitikai válságot szül, ennek természetes lecsapódása a puccshangulat és az elnökgyilkosság.

2.3.2. Portugál beruházások

A beruházások terén Portugália a szegfűs forradalom után (1974) mindössze 14%-kal képviseltette magát a PALOP országokban. Az afrikai országokban bekövetkező államosítások egészen az 1980-as évek közepéig nem tették lehetővé a portugál FDI⁶³ jelenlétét, kivételt csak az olyan nagy volumenű beruházások képeztek, mint a korábban bemutatott mozambiki gát építése, vagy az angolai gyémántbányászati koncessziók. A beruházás szintje csak 1985-re érte el a 30%-ot, ezt utoljára a Caetano-rezsim kezdetén, 1970-71-ben haladta meg. Az eloszlás aránya a kereskedeleméhez hasonló volt, a portugál FDI több mint fele Angolába, körülbelül 10%-a Mozambikba irányult. Az 1990-es évek elejére 8% alá esett a portugál FDI, ez a volt gyarmattartó uniós csatlakozásával magyarázható.⁶⁴ Az ezredfordulóra ez az arány megsokszorozódott, meghaladta a 230 millió eurót, s noha 2004-ig csökkenő

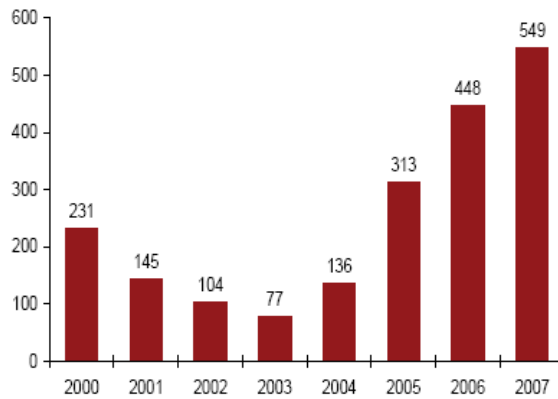
legfejletlenebb országok (köztük Bissau-Guinea) az együttműködést a Loméi Egyezmény szellemében, illetve a „bármit, kivéve fegyvert” elv szerint folytathatják.

⁶³ FDI: Foreign Direct Investment-Közvetlen Külföldi Beruházás

⁶⁴ Ministério dos Negócios Estrangeiros: 1995, 111.o.

tendenciát mutatott (az angolai polgárháború után kezdetben kiszorult a portugál tőke), azonban négy éven belül a beruházás mértéke meghétszereződött.

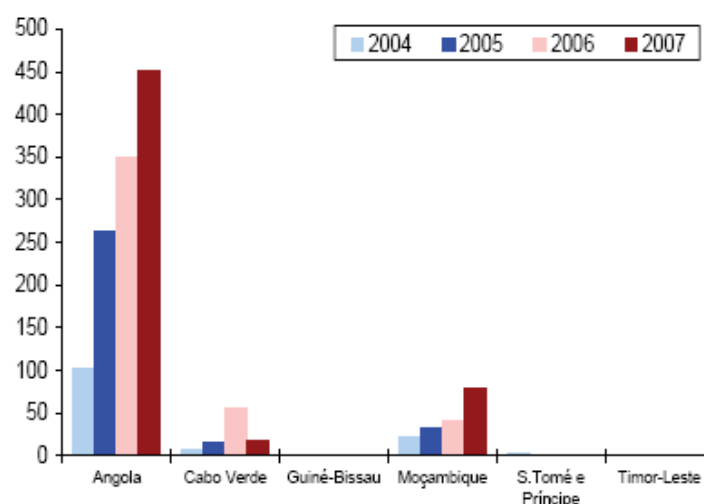
1. ábra - Portugál FDI a PALOP országokba
(függőleges tengely - millió euro, vízszintes tengely- év)



[Forrás: BANCO DE PORTUGAL B. (2008)]

Jelenleg az OECD országok közül Portugália számít jelentősebb angolai befektetőnek, FDI-jének 2.7%-ával van jelen az országban, elsősorban az olajiparban (legnagyobb beruházó a GALP cég). A bányászati szektorból az ezredforduló környékén kivonult a portugál tőke, miközben más országok befektetői egyre aktívabbá váltak. Mozambik a portugál közvetlen beruházásoknak csupán tizenharmadik célpontja, az amerikai és kínai törekvések a hatalmas természeti kincsek kiaknázására sokkal erőteljesebbek.⁶⁵ A három kisebb PALOP ország irányába az FDI mértéke igen csekély, vagy egyáltalán nincs jelen.

2. ábra – Portugál FDI a PALOP országokba, országokra lebontva
(függőleges tengely-millió euro, vízszintes tengely- országok, az oszlopok a közvetlen beruházást mutatják be négy évre lebontva[2004-2007])



[Forrás: Banco de Portugal. (2008)]

⁶⁵ Goldstein: 2004, 59.o.

1.3.3. Az államadósság kérdése és a bilaterális segélyezés

A kétoldalú gazdasági kapcsolatok fontos tényezője az államadósság kérdése. A legjelentősebb adósságállománnyal Angola rendelkezik, a polgárháború vége óta (2002) ez több mint 200 millió dollárral nőtt. Az azóta meginduló gazdasági növekedés miatt azonban ennek mértéke nem emelkedett jelentősen. A másik dinamikus fejlődő gazdaság a Zöld-foki Köztársaság. Az államadósság a 2000-2007-es időszakban több mint duplájára nőtt, ez azonban a hatalmas konstrukciós ügyletekkel (kikötő-, repülőtér-építés) és a portugál hitelekkel magyarázható. A másik három portugál hivatalos nyelvű afrikai ország adóssága már komplexebb kérdéskör, hiszen egyéb világgazdasági tényezők is hatnak rájuk. A Párizsi Klub⁶⁶ az 1990-es évek elején a HIPC⁶⁷ országoknak nagyobb kedvezményeket biztosított, így Mozambik, Bissau-Guinea, valamint São Tomé és Príncipe is jelentős kedvezményeket kapott.⁶⁸

A portugál szektorális megállapodások egyik célja az államadósság folyamatos csökkentése. Ez hosszú távon Mozambikban sikeres lehet, ám az ezredforduló óta a másik két HIPC államban nem képviselteti magát a portugál tőke, így az egykori gyarmattartó együttműködési hajlama is megkérdőjelezhető.

3. táblázat – PALOP adósságok Portugáliával szemben 2007. december 31-ig

	millió amerikai dollárban	százalékban (%)
Angola	1073	60.4
Mozambik	386	21.7
Zöld-foki Köztársaság	152	8.5
Bissau-Guinea	131	7.4
São Tomé és Príncipe	35	2.0
Összesen	1776	100.0

[Forrás: Banco de Portugal A. (2008)]

⁶⁶ A Párizsi Klub informális pénzügyi tömörülés, amely a világ 19 leggazdagabb nemzetgazdaságát foglalja magába. Pénzügyi szolgáltatásokat végeznek az államadósság-átirányítás, reformálás és megszüntetés terén.

⁶⁷ HIPC: Heavily Indebted Poor Countries- Súlyosan Eladósodott Szegény Országok. Ezeket a 37 magas adóssági és szegénységi mutatóval rendelkező országokat magába foglaló csoportosulást különleges együttműködésben részesíti a Nemzetközi Valutaalap (IMF) és a Világbank. A HIPC csoportosulást 1996-ban hozták létre, részleges adósságállomány-törléssel, alacsonyabb vámtarifákkal és kedvezőbb kamatrátákkal segítik ezeket a nemzeteket.

⁶⁸ Banco de Portugal: 1996, 83.o.

A volt gyarmattartó országok, így Portugália fejlesztéspolitikájának lényeges mozgatórugója a korábbi gyarmatokkal való kapcsolat megőrzése, fejlesztése, illetve a lelkiismeret-furdalással terhelt történelmi felelősségtudat.⁶⁹ Mint OECD DAC⁷⁰ állam, Portugália 471 millió dollárt folyósított segélyezésre 2007-ben, ebből 52 milliót (11%) a Zöld-foki Köztársaság, 22 milliót (4.6%) Mozambik, 20 milliót (4.2%) Angola, 15 milliót (3.1%) Bissau-Guinea, 12 milliót (2.5%) São Tomé és Príncipe kapott.⁷¹ A sorrendet nem az egyes országok szükségletei, gazdasági mutatói indokolják, hanem a donorállam, nevezetesen Portugália gazdaságpolitikai preferenciái. Angolában és Mozambikban nem számít jelentős segélyezőnek az egykori anyaország, és noha Bissau-Guineának és São Toménak nagyobb szüksége lenne a kiemelten magas összegre, mint a Zöld-foki Köztársaságnak, az alacsonyabb mértékű korrupció miatt a forrásfelhasználás ellenőrzése az utóbbi helyen könnyebb.

A fejlesztési támogatások kezelésére a Portugál Köztársaság Külügyminisztériuma létrehozta az IPAD⁷²-ot, hiszen a folyósítások átláthatósága megkövetelte a segélyezés hazai intézményesítését.⁷³

1.4. Luzofón Afrika és Európa: Portugália szerepe az EU Afrika-politikájában

Az EU-Afrika kapcsolatok túlmutatnak a gazdasági együttműködés dimenzióján: a kontinens rossz gazdasági helyzete, a sorozatos gazdasági csődök, az államokon belüli és Afrika-közi viszonyokban bekövetkezett konfliktusok, a nemzetközi terrorizmus megjelenése negatív hatással vannak a világkereskedelemre, működési zavarok keletkezhetnek, amelyek általános krízishelyzetet okozhatnak. Az EU tagországai „azzal a feladattal szembesülnek, hogy egyidejűleg oldjanak meg egy történeti, biztonságpolitikai-társadalmi és lélektani kármentő feladatot, valamint egy válságmegelőző, az afrikai országokat a fejlődés pályájára visszatérítő, végső soron – optimális esetben –, a szervezett, jól kormányzott és különféle téren fenntartható növekedési és fejlesztési modellteremtő feladatot.”⁷⁴

Az Európai Unió Afrika-politikája sarkalatos pontja a Tanács-elnökség tisztségének, hiszen innovatív magatartást igényel a nemzetközi szervezettől és nagyfokú kreativitást

⁶⁹ Paragi – Szent-Iványi – Vári: 2007, 85. o.

⁷⁰ OECD DAC: Organization for Economic Cooperation and Development, Development Assistance Committee. A fejlett államokat tömörítő OECD Fejlesztési Támogatási Bizottsága, amelynek tagjai 22 fejlett állam (amelyek bruttó nemzeti jövedelmének legalább 0.22 százalékát fordítja hivatalos fejlesztési támogatásra) valamint az Európai Bizottság. Feladata a bilaterális donorközössége és politikai vezetése számára szakmai fórumot biztosítani, tevékenységüket harmonizálni, számukra követhető iránymutatásokat kidolgozni, illetve a nemzetközi fejlesztési együttműködés alakulását nyomon követni, a pénzügyi-segélyezési folyamatokról statisztikákat és elemzéseket készíteni. (Paragi – Szent-Iványi – Vári: 2007, 222.o.)

⁷¹ <http://www.oecd.org/dataoecd/42/49/41731979.jpg> (letöltés ideje: 2009.03.21.)

⁷² IPAD: Instituto Português de Apoio ao Desenvolvimento, Portugál Fejlesztési Támogatási Intézet, a Külügyminisztérium alá rendelt intézmény.

⁷³ <http://www.ipad.mne.gov.pt/> (letöltés ideje: 2009. 03. 21.)

⁷⁴ Benkes: 2007

a soros elnöktől. Az uniós tagállamoknak történelmi okokból más-más a viszonyuk Afrikával. Portugália Európa-politikájában prioritásként jelenik meg a kontinens kérdése, jóllehet, az 1992-es, 2000-es és 2007-es évekre – soros elnökségükre – más, az Európai Közösség történetének meghatározó eseményei miatt emlékezünk.

A PALOP országok a loméi egyezmények⁷⁵ által részeseivé váltak Európa és az ACP országok együttműködésének. Az 1979-es Lomé II. szerződésben már a Zöld-foki Köztársaság valamint São Tomé és Príncipe is részt vett, a két nagy luzofón afrikai ország, Mozambik és Angola azonban KGST-orientációjuk miatt bizalmatlanul tekintett a nemzetközi szervezetre. Az EK küldöttségeinek végül sikerült meggyőzniük a két ország vezetőit a szerződés politikai semlegességéről, így Mozambik már szerepelt az 1984-es Lomé III. aláírói közt, Angola pedig 1985-ben fogadta el azt.

1.4.1. Az 1992-es elnökség: a mini-integráció próbája

Az 1992-es elnökség programjában még nem kapott nagy transzparenciát a volt gyarmatok kérdése, ez az év a szervezeti átalakulásról, a születendő Európai Unióról szólt, így mindenki Maastrichtra figyelt. Azonban a portugál elnökség végóráiban, június 29-én megegyezés született a PALOP és az EK között Lomé IV. szellemében, amikor az öt ország államfője közös nyilatkozatot írt alá a hasonló természetű problémák kezelése céljából Lisszabonban. Ez volt a PIR/RIP⁷⁶-PALOP kezdeményezés. Az interregionális együttműködést hangsúlyozó találkozón a Közösség „kiemelten fontosnak tartotta a portugál nyelvű afrikai országok közös történelmi, kulturális és szociális gyökereit, és jelenlegi, hasonló eredetű gazdasági-szociális problémáit.”⁷⁷ Az esemény igen jelentős a független PALOP országok mint nemzetközi szereplők történetében: az Európai Közösség integratív elemként ismerte el az öt nemzetet, és ebben a portugál diplomáciának jelentős szerepe volt. A kezdeményezés az oktatás, az egészségügyi szektor, a közigazgatás fejlesztésére (közalkalmazottaknak, üzletembereknek, kereskedelmi szakembereknek és statisztikusoknak szánt képzésekkel) és a kulturális együttműködésre terjedt ki. 25 millió ECU-t szántak a programra, a Zöld-foki Köztársaságban létrehozták az együttműködést összefogó Technikai Titkárságot. A PIR-PALOP I. az 1992-1997-es időszakra terjedt ki. Az EK nem tekintette sikeresnek az együttműködést, ugyanis az adminisztráció fejlesztésének módszereit nem sikerült átültetni az afrikai közigazgatásba, a kormányköziség gyengének bizonyult, továbbá az öt ország nem tanúsított szervezeti magatartást. A program az infrastrukturális együttműködés miatt igen költségesnek, a koordináció a nagy földrajzi távolságok miatt nehézkesnek bizonyult.⁷⁸

A PIR-PALOP II. együttműködésbe, amelyet 1997. február 27-én írtak alá Brüsszelben, harmadik félként bekapcsolódott Portugália, amely az IPAD-on keresztül

⁷⁵ AZ Európai Közösségek és az ACP országok közötti első átfogó kereskedelmi és segítségnyújtási egyezményt Togo fővárosában, Loméban írták alá, 1975. február 28-án. Ötévenként újabb egyezmények születtek loméi egyezmény elnevezéssel.

⁷⁶ PIR/RIP: Programa Indicativo Regional/Regional Indicative Programme

⁷⁷ <http://www.mj.gov.pt/GRIEC/GRIEC/sections/AC/CP/P/pirpalop/downloadFile/file/PIR%20PALOP.pdf?nocache=1162493625.43> (letöltés ideje: 2009.03.22.)

⁷⁸ http://ec.europa.eu/europeaid/how/evaluation/evaluation_reports/reports/acp/951535_en.pdf (letöltés ideje: 2009.03.22.)

végezte közvetítói tevékenységét. A kezdeményezést két fázisra osztották, az elsőt az 1997-2003-as, a másodikat a 2003-2009-es időszakra tervezték. A környezetvédelem és turizmus területeivel kibővült kooperáció évenkénti 6 millió eurós összegről szólt. A program teljes körű értékelése várhatóan a következő évre készül el, ám nem várható nagyobb siker, mint a PIR-PALOP I. esetében.

1.4.2. A 2000-es elnökség: a két kontinens közeledése

A második soros elnökség alkalmával - noha nem portugál kezdeményezésre -, került megrendezésre az első EU-Afrika csúcs. A 2000 áprilisában, Kairóban megrendezett találkozón elfogadott nyilatkozat meghatározta az EU és a tagállamok közötti politikai párbeszéd szükségességét. Öt együttműködési területet neveztek meg: Afrika bekapcsolása a világgazdaságba; regionális integráció Afrikában; emberi jogok, demokratikus alapelvek és intézmények; jó kormányzás és jogállamiság; béke-teremtés, konfliktus-megelőzés, konfliktuskezelés és -megoldás; valamint a fejlesztési kérdések.⁷⁹ A PALOP országokkal való együttműködés a PIR-PALOP II. program keretében folyamatban volt, a portugál külügy erre koncentrált. Európa számára azonban ismét nem volt központi kérdés Afrika, a keleti bővítés kérdése jóval nagyobb transzparenciát kapott.

Ki kell emelni, hogy a második és harmadik portugál Európai Tanács-elnökség között fontos folyamat vette kezdetét az afrikai kapcsolatok vonatkozásában. Az EU 2000-től folyamatosan modernizálta fejlesztési és együttműködési stratégiáját: a Millenniumi Fejlesztési Célok (MFC)⁸⁰ túl 2000-ben az EU fejlesztési politikájának átalakítása, a cotonoui egyezmények megkötése, 2005-ben az európai fejlesztési politika általános felülvizsgálata, a fejlesztéspolitikai konszenzus megszületése, 2005-ben az új EU-Afrika stratégia kidolgozása és 2007-ben a közös Afrika-EU stratégia megszületése emelkedett ki. A 2000-2007 közötti időszakban az EU-nak és tagországainak szerepe Afrika fejlesztésében továbbra is meghatározó maradt.

A hétéves időszakban az afrikai országok hozzáállása is sokat változott az együttműködéshez. Afrikának kontinentális nézőpontból is újra kellett definiálnia közös politikáját, sürgetővé vált az intézményi reform. Ennek eredményeként 2002-ben az Afrikai Egységsszervezet átalakult Afrikai Unióvá (AU), és adoptálta a 2001-ben létrejött társadalmi-gazdasági programot, a NEPAD-ot.⁸¹ A reformok első hulláma a jól működő közigazgatási struktúra kialakítását és a demokratikus kormányzás létrehozását tűzte ki célul. Ennek kezelésére az AU-n belül létrehozták az Afrikai Szakértői Értékelési Mechanizmust (African Peer Review Mechanism), melyben 29 tagállam vesz részt, köztük három PALOP ország: Angola, Mozambik, valamint São Tomé és Príncipe.

⁷⁹ Fodor: 2008, 44. o.

⁸⁰ MFC vagy MDGs (Millennium Development Goals): Az ENSZ 55. ülésén elfogadott Millenniumi Nyilatkozatban megfogalmazott, 2015-ig teljesítendő nyolc célkitűzés. A célok a nemzetközi fejlesztési rezsím iránymutató keretévé váltak az elmúlt években. Paragi –Szent-Iványi – Vári: 2007, 220.o.

⁸¹ NEPAD: New Economic Partnership for African Development, Új Partnerség Afrika Fejlesztéséért.

1.4.3. A 2007-es elnökség: a portugál diplomácia sikere

A következő EU-Afrika csúcstól több mint hét évvel később, 2007 decemberében tartották Lisszabonban, ekkor került elfogadásra a közös stratégia. A dokumentum alapján megállapítható, hogy a kairói témakörök nem vesztek aktualitásukból, továbbra is a közös stratégia részét képezték. A lisszaboni EU-Afrika csúcson ennek jegyében az EU legfontosabb partnerintézményévé az Afrikai Unió vált. Az EU külpolitikájában az „African ownership” elve érvényesül, miszerint „Afrika az afrikaiaké”, őket az AU képviseli.⁸² A lisszaboni csúccsal új időszak vette kezdetét az EU és Afrika kapcsolataiban. A hosszú távú együttműködés keretei intézményesedni kezdtek, az EU képviselőket nyitott az AU-nál. A csúcson megegyeztek arról is, hogy a cotonoui megállapodást két évente felülvizsgálják. Portugália 2007-es soros elnökségét azzal zárta, hogy megszületett az első közös európai-afrikai stratégia, amely új kereteket adott az államközi kapcsolatoknak.⁸³

Ami a PALOP országokat illeti, a 2007-es portugál elnökség jóval eredményesebbnek bizonyult, mint az 1992-es és a 2000-es. November 7-én a hat portugál hivatalos nyelvű ACP-ország (immár a függetlenségét kivívó Kelet-Timorral kiegészülve) memorandumot írt alá az Európai Bizottsággal, ez hosszú távú politikai együttműködésről és segélyezésről szólt. Az esemény kulcsfigurája José Manuel Barroso volt.⁸⁴ Ezt követte egy szakértői konferencia összehívása, amely az EU és a PALOP közötti konzuli kapcsolatokat kívánta egyeztetni. Az elnökség kiemelt témája volt továbbá a migráció, a drogterjesztés és a biztonságpolitika kérdése. Előbbi eredményeként a Zöld-foki Köztársaságba EU-misszió érkezett, illetve megegyezés született egy migrációs kísérleti projekttel (pilot project) kapcsolatban, szintén a szigetország és az EU között. A portugál diplomácia érdeme, hogy az EU különleges partnerségi szerződést kötött a Zöld-foki Köztársasággal, ami a megerősített együttműködésről szóló biztonságpolitikai és gazdasági ügyekben. Erre korábban nem volt példa az ACP-országok és Európa történetében. A Közösség Bissau-Guineával foglalkozott még kiemelten: a kábítószer-kereskedelem gócpontja a legszegényebb PALOP ország, azonban az egyeztetésen kívül érdemi előrelépés nem történt. 2008 júniusában érkezett az „EU SSR Guinea Bissau” a kis államba, ez az első ESDP⁸⁵ misszió a Közös Kül- és Biztonságpolitika reformja óta. A küldöttség a demokratizálódási folyamatot segíti katonai és rendőri alakulatok bevonásával.⁸⁶ A kezdeményezés sikeressége megkérdőjelezhető, hiszen 2009. márciusában Nino Vieira elnök és a hadsereg vezérkari főnöke, Batista Tagmé Na Wait is merénylet áldozata lett.

Összefoglalva: Portugália uniós Afrika-politikájával az EU és a PALOP országok közt hídszerepet tölt be. Az uniós külpolitikára jellemző, hogy a „bevált módszert”, az integrációt próbálja exportálni, ennek kicsinyített mása a PIR-PALOP kezdeményezés,

⁸² Fodor: 2008, 46. o.

⁸³ Fodor: 2008, 44. o.

⁸⁴ http://www.eu2007.pt/UE/vEN/Noticias_Documentos/20071107palop.htm (letöltés ideje: 2009.03.22.)

⁸⁵ European Security and Defence Policy, Európai Biztonsági és Védelmi Politika

⁸⁶ <http://eu2007.pt/NR/rdonlyres/4BD928A9-23B0-456F-87AF-C7AAFBC47C41/0/BalançoPresidencialEuropeia.pdf> (letöltés ideje: 2009.03.22.)

amely közvetett és közvetlen tényezők miatt, de kudarcba fulladt. Az Afrikai Uniót érintő intézményi reformok is európai hatásról tanúskodnak. A szorosabb együttműködés azonban nem mutat túl a fejlesztési segélyezés dimenzióján. Európa felismerte, hogy Afrika még mindig bővelkedik a természetes erőforrásokban, és ezek kiaknázása mindkét félnek érdeke; továbbá a humanitárius segítségnyújtás és a segélyezési politika gátat próbál szabni az Európába irányuló illegális kivándorlásnak. A legnagyobb afrikai nemzetközi szervezet intézményi struktúrájának „európaizálásával” közelebb kerülhetne az EU a földrészhez, és különleges kapcsolatrendszert alakíthatna ki a már oly régóta jelenlévő nagyhatalmakkal fennálló viszonyok mellett. A portugál nyelvű afrikai országok (különösen Angola és Mozambik) ugyancsak vonzó célpontjai a külföldi tőkének. A portugál diplomácia lehetőségeihez mérten jól használta ki Európai Tanács-elnökségét, ezzel példaként szolgált a tisztségben őt követő európai országoknak. Mivel igen közel van a 2011-es magyar elnökség, így Afrika-politikánk átgondolása sürgetővé vált.

1.5. A 2011-es soros elnökség előtt: Magyarország Afrika-politikája és a PALOP-országok relevanciája hazánk nemzetközi kapcsolataiban

2011. január 1. és június 30. között Magyarország látja majd el az Európai Unió Tanácsának soros elnökségét, szoros együttműködésben a trojka másik két tagjával, Spanyolországgal és Belgiummal. Az elnökségi trió ideális hármas lehet: Belgium alapító tagállamként tizenegy elnökségen van túl, Spanyolország negyedszer, hazánk először lesz elnök.⁸⁷ Vajon hogyan alakul az elnökség kapcsán Magyarország Afrika-politikája? Milyen mértékben hárulnak át a kontinenssel kapcsolatos teendők a trojka másik két tagjára? Spanyolországot a migráció kérdése érinti érzékenyen, így szinte biztos, hogy kiemelten fog foglalkozni a kontinenssel. Belgium valószínűleg a biztonságpolitikára helyez nagyobb hangsúlyt.⁸⁸ Ám hazánk számára sem ismeretlen a térség, gazdasági és fejlesztési tapasztalataink ráadásul a luzofón afrikai országokhoz is köthetők. Érdemes röviden bemutatni a PALOP országokhoz fűződő egykori és jelenlegi kapcsolatainkat, ismertetni az előttünk álló gazdasági lehetőségeket illetve Magyarországot mint uniós tagállam külpolitikai feladatait.

Hazánk uniós csatlakozásával kibővült külpolitikai mozgásterünk, így 2011-hez közeledve Afrika is újból látóterünkbe került. A kontinenssel – különös tekintettel a Szahara alatti régió országaival – kialakított kapcsolataink a rendszerváltozás után visszafejlődtek, jelenleg mindössze három szubszaharai országban (Dél-Afrikai Köztársaság, Kenya és Nigéria) van nagykövetségünk.

A bipoláris világrend Afrikára is hatással volt. A marxista ideológia és a baloldali kormányok térnyerése a szocialista blokkba integrálta az öt luzofón afrikai országot is, így alkalom nyílt a kétoldalú kapcsolatok kialakítására: Bissau- Guineával⁸⁹ 1973.

⁸⁷ Iván: 2007, 89. o.

⁸⁸ Belgium 2000-ben megfogalmazta új Afrika-politikáját. A kezdeményezés többek között célja az illegális fegyverpiac felszámolása a térségben.

⁸⁹ Bissau-Guinea 1973. szeptember 24-én unilaterális alapon kihirdette függetlenségét. A szocialista blokk országai szinte azonnal, az ENSZ Közgyűlése november 1-én ismerte el.

október 15-én, Mozambikkal 1975. június 26-án, a Zöld-foki Köztársasággal július 16-án, Angolával december 23-án, São Tomé és Príncipevel 1976. november 2-án vette fel hazánk a diplomáciai kapcsolatokat.⁹⁰ Gazdasági téren a két szigetországban és Bissau-Guineában nem volt különösebb érdekltségünk, Angolával 1977 és 1979 között számos megállapodás, így műszaki-tudományos együttműködési (MTE), bankközi, kereskedelmi, egészségügyi, televíziós együttműködési és megannyi politikai jellegű szerződés született.⁹¹ A magyar-mozambiki kapcsolatok is hasonlóan alakultak: 1977-ben kereskedelmi és MTE-, 1980-ban egészségügyi, kulturális valamint barátsági és együttműködési szerződést kötöttünk.⁹² A gyarmati időszak végével a két nagy PALOP ország szakemberhiánnyal küzdött, az együttműködés így ösztöndíjasok fogadására és szakértői gárdák (mérnökök, orvosok, gyógyszerészek) kiküldésére is kiterjedt.

A külkereskedelem meglehetősen egyoldalú volt, szinte kizárólag Magyarország exportált. Fő tételeink az autóbuzsmotor, alkatrészek, karosszéria-elemek,⁹³ telefonközpont, műszerek, gyógyszerek és mezőgazdasági termékek voltak. Az Angolában és Mozambikban dúló polgárháborúk a kétoldalú kapcsolatok devolúcióját jelentették: többszöri moratóriumkérés után adósság-átütemezésre került sor, végül egyszerű barteregyezményekre korlátozódott a viszony. 1993-ban költségvetési okokra hivatkozva bezárt a luandai és a maputoi magyar követség, 1995-ig a magyar jelenlét az UNAVEM II-III. misszióban résztvevő kontingensekre korlátozódott.

A polgárháborúk után megindult az újjáépítés luzofón Afrikában. Mozambikban a földgáz-kitermelésben és a bányászati szektorban indultak meg jelentős, főleg amerikai beruházások. Ebben a regionális gazdasági befolyású államban egyáltalán nincs jelen a magyar tőke. São Tomé és Príncipeben nemrégiben a kutatások hatalmas olajkészletek meglétét bizonyították, így a szigetország azonnal vonzó nyersanyagforrássá vált. Az idegenforgalmilag fontos országok közé tartozik a Zöld-foki Köztársaság, így turizmusa lehetőséget teremthet a magyar beruházásokra. Angola, a kőolaj-kitermelő regionális nagyhatalom területén sincs jelentős magyar üzleti jelenlét, bár a MOL nemrég koncessziós lehetőséget kapott a luandai kormánytól.⁹⁴ Érdekes, hogy az angolai kapcsolatok újbóli elmélyítése nem a magyar külügy aktivitásának eredménye: 1997-ben a Prágából Budapestre akkreditált nagykövet, Manuel Quarta „Punza” levelet adott át Göncz Árpád köztársasági elnöknek, amelyben Dos Santos elnök kifejtette, hogy „szeretnénk kétoldalú kapcsolatainkat a korábbi szintre emelni, mivel az együttműködés volumene elmarad a lehetőségektől.” Azt írta, kapcsolatfejlesztésben Magyarországnak kellene hídfőállásnak lennie a térségben.⁹⁵ A polgárháború utáni infrastruktúra újjáépítésében való részvétel további lehetőségekkel kecsegtetett. 2004-

⁹⁰ http://www.coldwar.hu/html/en/finding_aids/hungary/emb_hun.html (letöltés ideje: 2009.03.25.)

⁹¹ Hegedűs: 2008, 32. o.

⁹² <http://www.kulugyminiszterium.hu/kum/hu/bal/Kulpolitikank/Ketoldalukapcs/Afrika/mozambik> (letöltés ideje: 2009.03.25.)

⁹³ A magyar Ikarus buszok népszerűek voltak a két nagy PALOP országban. Még Agostinho Neto, a független Angola első elnöke a magyarok segítségével akarta megszervezni a luandai tömegközlekedést. Mozambikban nem volt olyan nagyarányú a magyar export, azonban Beirában is létrehoztak egy Ikarus alkatrész összeszerelő üzemet.

⁹⁴ Suha: 2008, 31-32. o.

⁹⁵ Külügyminisztérium Irattár 5113-1/1997. máj. 30., idézi: Hegedűs: 2008, 46. o.

ben Angola megnyitotta nagykövetségét Budapesten, a kapcsolat elmélyítése így adottá vált. Vajon Magyarország részánja-e magát hasonló lépésre? Uniói tagságunkkal hiába vagyunk részese az EU-ACP együttműködésnek – ami könnyebbé teszi, hogy reális képet kapjunk az afrikai piaci viszonyokról –, be kell látnunk, hogy gazdasági érdekeink érvényesítése bilaterális keretek között sikeresebb lehetne. A tudásalapú gazdaságfejlesztés, a know-how vagy műszaki-kutatási technikák átadása mind aktuális kérdés Európa Afrika-politikájában, tehát számunkra is. A hidegháború korában az ilyen típusú együttműködés szervezésének volt az alapja a TESCO⁹⁶ iroda, amely Luandában és Mozambikban is működött.⁹⁷

A magyar külkereskedelem jelentős része – így a döntéshozatal is –, multinacionális cégek kezében van, tehát a kétoldalú kereskedelmi kapcsolatok elmélyülése nem jár egyértelműen a hazai gazdaság erősödésével. A gazdasági kooperáción túl más területeket is figyelembe kell venni. A nemzetközi fejlesztési együttműködés növekvő szerepe miatt számos magyar kis- és közepes vállalkozás jelenhetne meg ezeken a piacokon.⁹⁸ A gazdasági lehetőségek mellett az uniói külpolitika vezetése kötelezettségekkel is jár: Magyarország sem maradhat ki a Millenniumi Fejlesztési Célok megvalósításából, így jelenlegi szegényes fejlesztési programjaink átgondolása is sürgetővé vált: egyesek az energiakérdés előtérbe helyezése mellett voksolnak,⁹⁹ míg a többi területen, így az oktatás, az élelmiszerbiztonság vagy a szakértelem-fejlesztés terén szerzett tapasztalataink felhasználása is kölcsönösen eredményes lehetne.

A Soros elnökség sikere nagyban múlik a jól megválasztott tartalomra, vagyis a „kevés számú, de jól definiált prioritás megválasztásán.”¹⁰⁰ Ha 2011-ben előrelépés lesz az EU-Afrika kapcsolatokban, Magyarország szerepe ebben valószínűleg nem lesz meghatározó. A magyar piacnak azonban bővülnie kell, a gazdasági világválság hatásai megkövetelik az innovatív, kezdeményező magatartást, ehhez hozzájárulhat az újjáéledő magyar Afrika-politika is.

⁹⁶ TESCO: Nemzetközi Műszaki-Tudományos Együttműködési Iroda. 1977-ben nyitották meg Luandában és Maputoban, előbbi 1982-ben, a mozambiki iroda 1986-ban zárt be.

⁹⁷ Suha: 2008, 35-36. o.

⁹⁸ Suha, idézi: Búr: 2008, 12. o.

⁹⁹ Fodor: 2008, 54. o.

¹⁰⁰ Iván:2008, 7. o.

2. Nagyhatalmak luzofón Afrikában

Mivel a portugál nyelvű afrikai országok között nagyon kevés kapcsolat van, ez a fejezet csak a kontinensen kívüli kapcsolatokat elemzi. A dolgozat eredeti koncepciója alapján szeretném bemutatni, hogy az öt országra úgy tekintenek-e mint egységre. Elemezni kell a PALOP helyét a világban – politikai és gazdasági vonatkozásban egyaránt –, valamint meg kell határozni a befektető országok és az öt afrikai ország közötti kapcsolatok hasonlóságait és különbségeit.

Természetesen esélytelen próbálkozás lenne számba venni a régióban megjelenő összes külföldi befektetést, kormányközi kapcsolatot, így a teljesség igénye nélkül az alábbi csoportosítás szerint végzem az elemzést: először is a PALOP országok egymástól távol eső földrajzi elhelyezkedéséből kifolyólag az országok geopolitikai, geoökonómiai súlyát, stratégiai fontosságát mutatom be, olyan nagyhatalmak jelenlétével illusztrálva, mint Kína, az Egyesült Államok és Brazília. Hiszen Kína nagyon ügyesen használta ki Makaó és a PALOP országok – mint egykori portugál gyarmatok – sorsközösségét, kiderült, hogy „egy nyelvet beszélnek”, tehát működik a kétoldalú kapcsolat a szocialista szuperhatalom és a portugál nyelvű afrikai országok között. Az amerikai példa pedig kiválóan érzékelteti a második világháború utáni világpolitikai helyzetet, a hidegháborús berendezkedést, valamint az ezredforduló új biztonságpolitikai kihívásait. (A kínai jelenlét mellett az indiai befektetésekre is kitérhetnénk, hiszen Goa, Damão és Diu is portugál gyarmatok voltak, tulajdonképpen adottak lennének a kínai együttműködéshez hasonló feltételek, ezt azonban az indiai vezetés nem használta ki. India „el nem kötelezett” külpolitikája is akadályozta a marxista ideológiát magáénak valló PALOP országokkal való kooperáció lehetőségét. India bevonásával egyéb gazdaságdiplomáciai kapcsolatokra is ki kellene térni.)

A nagyhatalmak, Kína, az USA és Brazília három különböző módon van jelen luzofón Afrikában. A látszat ellenére Kína jelenléte nemcsak gazdasági, hanem erősen befolyásolja a partnerország hozzáállása a tajvani kérdéshez. Az USA számára kezdetben a hidegháborús viszonyok határozták meg a partnerséget, jelenleg viszont gazdasági alapon és az új évezred biztonságpolitikai kihívásai mentén pozicionálja PALOP-politikáját. Az afrikai gyarmatok függetlenné válása után a brazil-PALOP kapcsolatokra is hatással volt a hidegháború, az ezredforduló óta azonban a gazdasági érdekek dominálnak.

2.1. Portugál nyelvű Afrika-stratégiai jelentősége

Ez a rész először a PALOP két országa, São Tomé és Príncipe valamint Angola régiója, a Guineai-öböl stratégiai fontosságát tárgyalja. A természeti kincsek, elsősorban a kőolaj áldásnak tűnhet egy ország számára, azonban a térség nagy reményű gazdaságaiban, Nigériában és Angolában ezt elherdálták, a befolyt jövedelem a diktatórikus berendezkedést és hadigazdaság kialakítását szolgálta több évtizeden át. Az 1980-as évekre ezeknek az országoknak a lakossága lényegesen rosszabb színvonalon élt, mint a gyarmati időszakban.

Manapság a régió második „olajvirágzását” éli, és várható, hogy az elkövetkezendő években a kitermelés megkétszereződik. Az új, kisebb kitermelő országok monokulturális gazdaságok: Csád, Egyenlítői Guinea és a PALOP tagja, São Tomé. A transznacionális vállalatok – felfedezve a lehetőségeket –, versengenek a befektetésekért. Vajon ezek az államok tudják-e követni Angolát és Nigériát a gyors gazdasági fejlődésben?

Az iparosodott nemzetek a természeti erőforrások, elsősorban a kőolaj szűkös tartalékai miatt kényszerülnek a régióban történő befektetésekre, csökkentve ezzel több évtizedes közel-keleti függőségüket. Az 1980-as években a Közel-Kelet a Föld olajkitermelésének az 55%-át adta (az OPEC 65%-át), 2002-re ez az arány 65 %-ra (OPEC 78%) nőtt. Ez a trend arra enged következtetni, hogy az Északi-tenger készletei kimerülőben vannak, illetve nem fedeztek fel újabb olajmezőket Észak-Amerikában vagy Európában. A megoldást két terület jelenthetné a nyugati világ számára: a Kaszpi-tenger vidéke és a Guineai-öböl. A Kaszpi-tenger geopolitikai adottságai azonban nem teszik lehetővé a zavartalan kitermelést, ugyanis a csövek keresztülmennének Oroszországon és Iránon, melyek az energiaszektor meghatározó szereplői. A földközi-tengeri kijáratig további öt országon haladna át a vezeték, s ez szintén megnehezítené a nyugati olajvállalatok helyzetét, hiszen számos multilaterális szerződést kellene kötniük a felekkel. A Guineai-öböl nyolc olajbirtokló országának¹⁰¹ földrajzi elhelyezkedése ideális, az offshore cégek¹⁰² különösebb gond nélkül végezhetik tevékenységüket. Csád és Nigéria kivételével tehát a két vizsgált PALOP országban, Angolában valamint São Tomé és Príncipeben megjelenő offshore vállalatokról van szó. Az Egyesült Államok és Európa számára a térség mindössze egy rövidebb tengeri úton megtehető távolságra van a hazai finomítóktól. Az Egyesült Államok számára a Guineai-öböl mélytengeri készleteinek kiaknázásához rendelkezésre áll a Mexikói-öbölben felhasznált technológia. Ezek az okok lehetővé tehetik Amerika számára a térségben, hogy 2015-re a jelenlegi 15%-ról 25%-ra emelje kitermelését, így fokozatosan helyettesíthetné a közel-keleti lelőhelyeket mint elsődleges kőolajforrásokat.¹⁰³ Kínának is stratégiai fontosságú ez a terület, a cél is ugyanaz, mint az Egyesült Államok számára: kiváltani a Közel-Keletről érkező kőolajat.

¹⁰¹ Nigéria, Kamerun, Csád, Gabon, Kongó, Egyenlítői Guinea, Sao Tomé és Príncipe és Angola

¹⁰² Offshore cég esetén olyan vállalkozásról van szó, amely a bejegyzése szerinti országban (belföldön) nem végez gazdasági tevékenységet, üzleti aktivitása alapján külföldinek minősül. Az offshore társaság lényegét a bejegyzés szerinti országában hatályos adójogszabályok határozzák meg.

¹⁰³ Cann: 2007, 5-15. o.

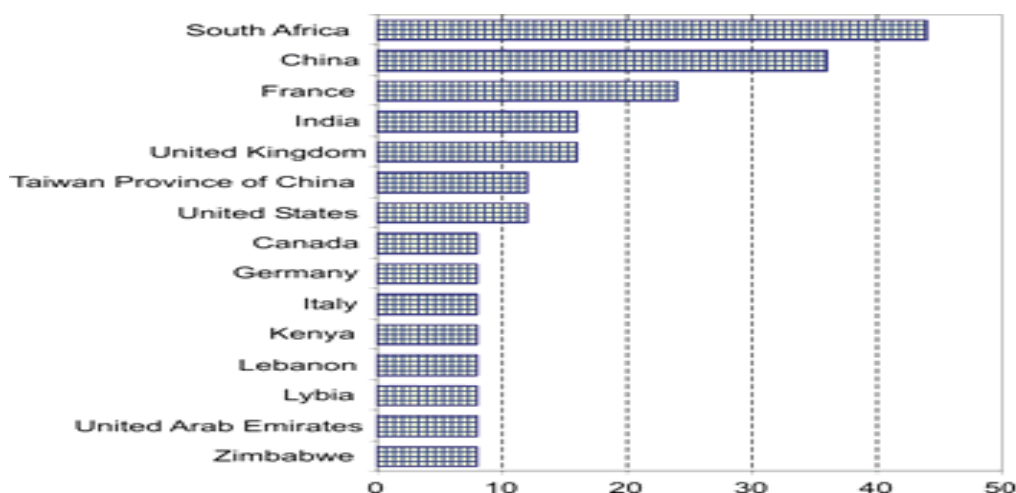
Az érem másik oldala, hogy az olyan gazdaságokban, ahol a bevételi forrás lényegében csak egy bizonyos termékre korlátozódik, jellemző, hogy az állami élet szintjén autokrata vezetés vagy diktatúra alakul ki. A politikai elit kivonja magát a társadalmi ellenőrzés alól, hiszen az adókból származó bevételeket a kőolaj eladásával tudja pótolni, és személyes céljaira, fényűzésre fordítja a befolyt jövedelmet. Igen erős korreláció mutatható ki az olajkészletekkel rendelkező országok eladás-növekedése és a szegények számának emelkedése között. A diktatórikus rendszer sokszor kerül összeütközésbe a nemzetközi közösséggel is, jellemző, hogy ezek az országok összejátszanak egyes terrorszervezetekkel. A mai napig nem kaptunk valós képet a Szahara alatti régió diktatórikus rendszereiről, az amerikai külpolitika kritikusai szerint a Bush adminisztráció „lázás” küldetéstudata, miszerint „a demokráciát exportálni kell más országokba”, valamiért nem járt átütő sikerrel a régióban, hiába tűzte ki célul a nagyhatalmi jelenlét és befolyás növelését.

2.2. A „diplomáciai adu” kijátszása: Kína, Makaó és a PALOP háromszöge

2.2.1. Kína és Afrika kapcsolata

A nagyhatalmi kapcsolatokat elemzését érdemes Kínával kezdeni. A PALOP országok kétoldalú kapcsolatrendszerében ez tekinthető a legdinamikusabban fejlődőnek. A Kínai Népköztársaság befektetéseiről 2001-es WTO csatlakozása után pontosabb képpel rendelkezünk: olyan trendnek lehetünk tanúi a Szahara alatti afrikai régióban, ami alapján kijelenthető, hogy mára már a kínai tőke vált a térség egyik legjelentősebb gazdasági szereplőjévé. 2004-es UNCTAD mérések alapján a szocialista ország Japánt megelőzve az ötödik legjelentősebb közvetlen külföldi beruházóvá vált a világon.¹⁰⁴ Ugyancsak az ENSZ szerve által végzett felmérés szerint a 2004-2005-ös évre Fekete Afrika második legnagyobb beruházója Kína lett.

3. ábra – A legnagyobb beruházók Szahara alatti Afrikában (2004/2005)



Forrás: <http://www.unctad.org/Templates/Page.asp?intItemID=3346&lang=1>

(letöltés ideje: 2009.02.27.)

¹⁰⁴ Első helyen toronymagasan az Egyesült Államok áll, öt Németország, az Egyesült Királyság és Franciaország követi. Alves: 2005, 93. o.

Ahogy egyre növekedett a kínai piac, és az ország integrálódott a világkereskedelembé, annál inkább emelkedett a külföldi beruházások szükségessége. 2002-ben a kormány elindította külgazdasági programját, melyet a szakirodalom csak „going global strategy” avagy „globálissá válni” stratégiának nevez.¹⁰⁵ Ennek a tervnek igen fontos eleme a kínai FDI Afrikában.

Bár a Kínai Népköztársaság afrikai jelenléte nem új jelenség, az érdekek és a megközelítés módja azonban változott: a maoista diplomácia politikai céljait egyértelműen a gazdasági célok váltották fel. Korábban a technológiai és gazdasági segítyezésnek szigorú ideológiai feltételei voltak: Csou En Laj külügyminiszter 1964-es afrikai körútján többször kifejtette, hogy a Kínai Népköztársaság „elkötelezett segítője az imperializmussal, a régi és új gyarmatosítással szemben hősiessé küzdő Afrikának”.¹⁰⁶ Mao Ce Tung halála után az 1978-as Teng Hsziao Ping-féle gazdasági reformmal változott ez a nézőpont. A diplomáciai kapcsolatok élénkülésével az 1990-es évek második felében az együttműködés sokkal látványosabbá vált. 2000 októberében Pekingben megszületett a Kína-Afrika Együttműködési Fórum (China-Africa Cooperation Forum-CACF), az ideológia terjesztését végérvényesen felváltotta a gazdasági fejlődési modell exportja a harmadik világ országaiba.

2.2.2. Makaó szerepe

A CACF multilaterális fóruma nem gátolta Kínát abban, hogy specifikus, szorosabb együttműködést kezdeményezzen egyes afrikai nemzetekkel: Angolával, Mozambikkal, a Zöld-foki Köztársasággal és Bissau-Guineával. Csak São Tomé és Príncipevel nem létesült kétoldalú kapcsolat,¹⁰⁷ mivel a szigetország a mai napig azon kevés államok közé tartozik, amelyek a tajvani kormányt ismerik el. A négy CACF-tagországnak különleges kapcsolatai vannak Kínával, ennek előképe Makaó, amely több évszázadon át ugyanolyan portugál gyarmati sorban és közigazgatási rendszerben működött, mint a PALOP országok. Noha az öt állam és Makaó helyzete merőben más volt, jóval az afrikai gyarmatok 1974-es felszabadulása előtt egyezmény született a távol-keleti terület sorsáról.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Alves: 2005, 94. o.

¹⁰⁶ <http://www.china.com.cn/english/features/China-Africa/82054> (letöltés ideje: 2008.11.28.)

¹⁰⁷ Az évek során Bissau-Guinea is többször került a szigetországhoz hasonló helyzetbe: többször elismerte Tajvant, majd visszavonta.

¹⁰⁸ A második világháború után megerősödtek az autonóm törekvések a gyarmatterületeken. Salazar látta, hogy nem lehet Makaón a nacionalizmus erőit lebecsülni, így 1950-ben egyezséget kötött a Kínai Népköztársasággal a „minigyarmat” sorsáról. „Ez lehetővé tette, hogy az enklávét a pénzügyletek és a szerencsejátékok segítségével a majdnem gyarmati kormányzat alatt is virágozzék, Salazar pedig azt hihette, hogy birodalmat irányít, pedig a napnak szinte megállni sem volt ideje rajta.” (Birmingham: 1993, 144. o.). Kölcsönbérleti szerződés született Portugália és a Kínai Népköztársaság között, csakúgy, mint Hong Kong esetében Nagy Britanniával. Hong Kong „átadása” után két évvel, 1999-ben Makaó is kínai közigazgatás alá került, és bár részese a „második rendszer” politikájának, nagyobb gazdasági és politikai autonómiát élvez. Számos intézményi kapcsolatot tart fenn portugál szervezetekkel, mint például az UCCLA-val (Portugál Nyelvű Városok Uniója), az AULP-vel (Portugál Nyelvű Egyetemek Szövetsége), és megfigyelője a CPLP-nek, bár természetesen a központi vezetés nem engedi a volt gyarmat teljes jogú taggá válását.

A makaói autonóm kormányzat sosem volt könnyű helyzetben. Ha a portugál örökségről, netán annak védelméről esett szó felsőbb politikai szinten, biztosítania kellett a központi vezetést, hogy az „egy ország, két rendszer” elvét nem lépik túl. A makaói vezetés azonban nagyon ügyesen a gazdasági előnyök kiaknázásának lehetőségét közvetítette Peking felé, így hidat képezhetett a PALOP és a Kínai Népköztársaság között. A város központjává vált az együttműködésnek hivatalos keret adó „Gazdasági Együttműködési és Kereskedelmi Fórumnak” (Forum for Economic Cooperation and Trade-FECT).

Annak ellenére, hogy ebben a kezdeményezésben nagy lehetőségek rejlenek, még hosszú út vezet a zökkenőmentes kereskedelmi kapcsolatok kialakulásához, mivel egyik fél sem veszi különösen figyelembe a másik piaci adottságait, társasági jogi szabályozásait. Másrészt a magántőke internacionalizációja meglehetősen új jelenség Kínában, és még kevésbé kiforrott gyakorlat a PALOP országok esetében. A fórum által létrejövő piac csak csekély hányada a kínai kereskedelem teljes volumenének. Három évvel a kezdeményezés létrejötte után ugyan a két fél közötti csere értéke már 11 milliárd amerikai dollár volt, 2004-re ez 18 milliárdra nőtt, később ez az összeg tovább emelkedett. Azonban a teljes kínai külkereskedelmi mérleg 800 billiárd dollárra rúgott ugyanebben az évben.¹⁰⁹

A Gazdasági Együttműködési és Kereskedelmi Fórumra Brazíliát meg sem hívták. (Pedig a kínai gazdasági kapcsolatok alapvetőek a dél-amerikai ország számára. A körülbelül 230 milliós népességű portugál nyelvet beszélő országokból Brazília rendelkezik a legtöbb lakossal, hozzávetőlegesen 180 millióval, és az Egyesült Államokat követően a Kínai Népköztársaság a legnagyobb kereskedelmi partnere a szövetségi köztársaságnak.)¹¹⁰ Portugáliát sem vonták be a tárgyalásokba, az egykori gyarmattartónak nem szántak szerepet. Viszont Kelet-Timor – csakúgy, mint az öt PALOP ország – igen vonzó piac Kína számára, hiszen a kezdetleges piaci feltételekkel rendelkező, polgárháború és társadalmi krízis sújtotta területek természeti erőforrásai (olaj, földgáz, drágakövek, szén) kiaknázatlanok, csakúgy, mint a halászat vagy mezőgazdaság korszerűsítésében rejlő lehetőségek. Mivel a Kínai Népköztársaság 2003-ban az Egyesült Államok után a világ második legnagyobb olajimportőrévé vált, így érthető Peking nagyfokú érdeklődése a fekete-afrikai régió kincsei iránt.¹¹¹

2.2.3. Bilaterális kapcsolatok

A bilaterális együttműködés Kína és a PALOP országok közt Angolával kezdődött, 1983. január 12-én felvették a diplomáciai kapcsolatokat. 1987-ben kereskedelmi megállapodás született, amelynek kezelésére vegyes bizottságot állítottak fel. Azonban csak 2002-től, az angolai polgárháború végétől beszélhetünk a kereskedelem tényleges beindulásáról (és érdekes módon így a többi PALOP országgal folytatott kereskedelem felvirágzásáról): a 2003-as adatok szerinti 1,15 milliárd dolláros kereskedelem egy éven belül 4,9 milliárdra nőtt.¹¹² A kínai export fontosabb cikkei a textil, a cipő és az

¹⁰⁹ <http://www.china.com.cn/english/features/China-Africa/82054> (letöltés ideje: 2008.11.28.)

¹¹⁰ <http://www.ipim.gov.mo/en/ccpsc/index.htm> (letöltés ideje: 2009.02.28.)

¹¹¹ Alves: 2005, 104. o.

¹¹² Pinto de Andrade: 2005, 28. o.

elektromos eszközök (késztermékek) voltak, de a bilaterális együttműködés leglényegesebb eleme a kínai olajimport volt.

Mozambikban a 2002-es adatok szerint a kereskedelmi volumen 48,5 millió dollár volt Peking és Maputo között, de 2004-re már elérte a 119 millió dollárt. Bissau-Guinea Kína harmadik fő kereskedelmi partnere a PALOP országok közül, a 2002-es adatok szerint 4,5 millió dolláros külkereskedelmi mérleggel, amely 2004-re 6,2 millióra rúgott. A Zöldfoki Köztársaság mindössze félmillió lakosságával magyarázható a kisebb mértékű együttműködés a szigetország és Kína között: a 2004-es adatok alapján a külkereskedelmi mérleg 2,75 millió dollár volt.¹¹³

Míg az Angolából származó import jóval meghaladja a kínai késztermék exportot, addig a többi PALOP ország irányába igen erős külkereskedelmi szufficit mutatkozik. Ez azzal magyarázható, hogy míg a makaói CACF fórum kulcsfigurájaként számon tartott Angola igazi kincsesbánya Kína számára: innen kőolaj, földgáz, uránium, foszfátok, gyémánt és arany szerezhető be; Mozambikban pedig a földgáz mellett titánium, féldrágakövek, egyes mezőgazdasági termékek (kesudió, kukorica, gyapot és cukor vásárolható); Bissau-Guineában ugyanakkor bauxit, foszfát, offshore kőolaj és halászati érdekeltségei vannak, addig magát az idegenforgalomból mint fő bevételi forrásból fenntartó Zöldfoki Köztársaság mindössze sót, mezőgazdasági és halászati termékeket exportál.

Az angolai befektetések 2004-ben majdnem megegyeztek a brazíliaival (150-157 millió dollár), míg a Zöldfoki-szigetekre 10 millió, Bissau-Guineába 4 millió dollár érkezett ebben az évben. UNCTAD forrás szerint egész Afrikában a két legnagyobb PALOP ország is előkelő helyen szerepel a közvetlen külföldi beruházásokat (FDI) illetően.

Az állami és magánberuházások mellett Kína fontos pénzügyi segítséget is nyújtott portugál nyelvű Afrika országainak, amit az FDI beruházásokat szolgáló „ösztönzőknek”, származékos hozzájárulásként nevezett meg a pekingi Kereskedelmi Kamara.¹¹⁴ Nem meglepő, hogy Angola volt a legnagyobb kedvezményezett: 300 millió dolláros segílyt kaptak a luandai vasút felújítására illetve új vonalak építésére, 2004-ben a kínai EXIM Bank további 2 milliárd dollárról szóló, Angola számára igen kedvező feltételekkel¹¹⁵ kecsgetető kölcsönszerződést kötött a polgárháború utáni infrastruktúra újjáépítése céljából. Ehhez dolgozókat is küldtek, a nagyobb volumenű munkálatokat kínai állami cégek végezték. Megindult a távközlés, az utak kiépítése, kórházak és egyéb közintézmények konstrukciója. Noha arányaiban jóval kisebb mértékben, de hasonló segélyezési politika folyt a további három PALOP országban is.

Az adatok alapján megállapítható, hogy a Kínai Népköztársaság a térség egyik legnagyobb befektetőjévé vált az ezredfordulón. Ezek a transzregionális egyezmények a nemzetgazdaságok fejlődésének első számú aktorai lettek. A szocialista ország

¹¹³ Pinto de Andrade: 2005, 29. o.

¹¹⁴ Liang:2005.

¹¹⁵ A szerződés szerint a kölcsön 17 éven belül fizetendő vissza, a kamatrátá mindössze évi 1.5%. Alves: 2005, 106. o.

világkereskedelmi súlyát a 2005. április 22-23-i G20-as cancúni WTO találkozáján (egyébként Kína elnökletével) az Ázsia-Afrika Csúcs létrehozása is igazolja.¹¹⁶

Aktív beruházói szerepét az afrikai volt portugál gyarmatokon, illetve ennek sikerességét Kína javarészt a makaói közbenjárással kívánja magyarázni. Azonban az ország központi vezetése hozta létre az együttműködési fórumot, a CACF-et, és ebben Makaó egyértelműen csak eszközként szolgált.¹¹⁷ A különleges státusú ázsiai volt gyarmat jelentősége sokkal inkább szimbolikus, a gyarmati örökség, vagyis a közös nyelv és kultúra képviselőjeként szerepel az együttműködésben, és ezzel hozzásegíti a szocialista országot az utóbbi időben igen erőteljes gazdasági internacionalizációjához az afrikai kontinensen, amely még jó ideig a lehetőségek kiaknázatlan tárháza marad. A kínai gazdaságdiplomácia sikerességét mutatja Makaó mint lehetséges mediációs eszköz felismerése.

Kína afrikai szerepvállalása heves vitákat váltott ki az elmúlt években. Sokan úgy vélik, hogy a szuperhatalom csupán kihasználja Afrikát rövid távú céljainak elérése érdekében, az olcsó kínai áruk megjelenése az afrikaiak számára előnytelen versenyhelyzetet jelent. „Nem lehet azonban kizárólag a kínai érdeket és hasznot kiemelni e projektek kapcsán, hiszen e feltételezések természetes hozadéka az afrikai belső piacok javítása, a közlekedés és szállítás”¹¹⁸ Az afrikai társadalmi-gazdasági átalakulás azonban csak akkor lehet sikeres, ha ezek az országok – beleértve a PALOP országokat is –, saját maguknak definiálják az „afrikai utat”.

2.3.A politikaitól a piaci érdekek felé: az Amerikai Egyesült Államok

2.3.1. PALOP-USA kapcsolatok 1975-től a hidegháború végéig

Az Egyesült Államok afrikai jelenléte sokkal összetettebb jelenség, mint azt Kína esetében tapasztalhattuk. A szuperhatalom gazdasági érdekeit röviden már a fejezet bevezetőjében felvázoltam. A politikai érdekeltséget, a PALOP-hoz fűződő viszonyt a nemzetközi események befolyásolták, ezt érdemes behatóbban vizsgálni. A hidegháborús időszak, a két nagyhatalmi blokk nyomásgyakorlása Afrikában is megfigyelhető volt, ennek iskolapéldája a korszak jellegzetes konfliktusa, az angolai polgárháború. Miután 1975. november 11-én kikiáltották a függetlenséget, a központi hatalom az MPLA kezébe került. Legfőbb szövetségesei Kuba¹¹⁹ és a Szovjetunió voltak, a párt 1976-tól hivatalosan is magáénak vallotta a marxista-leninista ideológiát. Az UNITA, amely kezdetben még szélsőbaloldali eszméket vallott (Észak-Korea támogatását is élvezte), nem sokkal később teljes fordulatot tett, és Dél-Afrika valamint az Egyesült Államok pártfogoltja lett.¹²⁰ A támogatás a Reagan adminisztráció alatt érte el a csúcst, amikor az elnök Jonas Savimbi UNITA vezetőt

¹¹⁶ http://www.dfa.gov.za/docs/2005/asian_african4.pdf (letöltés ideje: 2009.03.01.)

¹¹⁷ Alves: 2005, 108. o.

¹¹⁸ Taróssy: 2008, 88. o.

¹¹⁹ Fidel Castro az 1970-es évek elején hirdette meg a „Harmadik Világ Felszabadításának külpolitikáját”, 1975-től 1989-ig kubai csapatok állomásoztak az ország területén.

¹²⁰ Kitchen: 1985, 3-8. o.

szabadságharcosnak nevezte, míg a nemzetközi közvélemény háborús bűnösnek ítélte meg.¹²¹

A hidegháború vége az angolai polgárháború kimenetelére is hatással volt: 1988. december 22-én New Yorkban Angola, a Dél-Afrikai Köztársaság és Kuba háromoldalú egyezményt kötött az angolai csapatkivonásról. Ennek ellenőrzését az UNAVEM I.¹²² ENSZ misszió látta el. Mint ismeretes, a polgárháború kiújult, az amerikai hozzáállás is megváltozott: a Clinton adminisztráció kihátrált Savimbi mögül, leállította a fegyverszállítást és a pénzügyi támogatást.¹²³ Az UNITA azonban folytatta gerillaakcióit és ezzel a polgárháborút, ennek csak vezetőjük 2002-es halála vetett véget. Ez részben megnyugvást jelentett az amerikai külügynek is, mivel így egy igen kényes diplomáciai baklövés került le a napirendről.

A hidegháború idején, a Reagan adminisztráció alatt fogalmazták meg világosabban az Egyesült Államok és a többi PALOP állam külkapcsolatait: Bissau-Guineával jelentéktelen volt a kapcsolat, az amerikai külügy mindössze a Portugáliával való háromoldalú együttműködést említette, mint a gazdasági növekedés lehetséges kezelését. Az USA lisszaboni nagykövetsége szerint országa segítséget ad az infrastruktúra kiépítésében, és pénzügyi segítséget nyújt a demokratikus intézmények felállításához. Jó diplomáciai érzékkel hangsúlyozták, hogy ez egy hosszú és nehéz folyamat, és Bissau kooperatív magatartására is szükség lesz hozzá. Napjainkban a belpolitikai zavarok miatt a világ fokozottabban figyel Bissau-Guineára, mert a békefolyamat itt tűnik a legkritikusabbnak a PALOP országok közül.

A Zöldfoki Köztársaság és az Egyesült Államok kapcsolata a 18. századra nyúlik vissza, amikor jelentős kivándorlási hullám indult meg, elsősorban New England államaiba: Massachusettsbe, Rhode Islandre és Connecticutba. Jelenleg több mint 300 ezer zöldfoki származású polgár él itt, és az 1990-es évekig igen erősen nőtt a kivándorlás aránya. Egy olyan diaszpóráról van szó, amely a mai napig ápolja a kapcsolatot az otthoniakkal, kulturális szervezeteket hoztak létre az USA területén, hiszen a hagyományőrző zöldfoki közösség a mai napig fontosnak tartja a kriol nyelv oktatását. (New England egyes iskoláiban választható tárgyként tanítják.)¹²⁴ Már a Reagan adminisztráció is kiemelte, hogy a Zöld-foki Köztársaságnak hídszerepe van az USA és Afrika közti kapcsolatokban, segítséget nyújthat a nézőpontok közelítéséhez, valamint az Atlanti Óceán déli részének védelmében is kulcsfontosságú szerepe van: a NATO 2006. júniusában kéthetes gyakorlatot tartott a szigeteken, hozzávetőlegesen hétezer fős NRF (NATO's Response Force) egység érkezett. A „Steadfast Jaguar” hadművelet a gyorsreagálású hadtesteket kívánta felmérni, a szövetség szerint a XXI.

¹²¹ Ezért a kijelentésért sokáig kellett magyarázkodnia az amerikai külügynek, miután kihátrált az UNITA mögül. Az ellentmondás miatti nagy felháborodásnak csak Savimbi 2002-es halála vetett véget, noha az USA jóval korábban változtatott retorikáján.

¹²² UNAVEM: United Nations Angola Verification Mission: Az ENSZ BT határozata alapján jött létre 1988. december 20-án. Feladata, hogy biztosítsa a kubai csapatok kivonását Angolából. EZ 1991. május 25-re meg is történt.

¹²³ Az amerikai segítség beszüntetését belpolitikai okok is magyarázzák: a Nixon adminisztráció óta a Kongresszus kétkedve fogadta az amerikai jelenlétet Angolában, nem akartak egy „második Vietnámot”. Wright: 1997, 76.o.

¹²⁴ Wisner: 1985, 4-5. o.

század biztonságpolitikai kihívásai megkövetelik az ilyen típusú hadgyakorlatokat.¹²⁵ Kritikus hangok szerint a NATO-nak előbbrevaló mindenféle háborús játék, mintsem hogy igazán kezelni próbálja az afrikai kontinens problémáit.

São Tomé és Príncipe valamint az Egyesült Államok között 1984-ben jött létre kapcsolat, az amerikai külügy a guineaihoz hasonló háromoldalú tárgyalásokat javasolt. Sao Tomé szerepe azonban igen felértékelődött (a Guineai-öböl stratégiai fontosságát már a bevezetőben kiemelttem), a partjainál található olajkészletek miatt.

Mozambik és az Egyesült Államok között nem volt lényeges kapcsolat az 1980-as évek közepéig, ez a hatalmon lévő marxista párt, a FRELIMO ideológiájával magyarázható. Amint a Szovjetunió befolyása csökkenni kezdett, megindult az amerikai-mozambiki közeledés: 1987-től a Reagan adminisztráció olyan erős támogatóvá vált, hogy létrehozta a „Gazdasági Rehabilitációs Programot” a Nemzetközi Valutaalap és a Világbank támogatásával. 1990-ben a mozambiki gazdaság további százmillió dolláros támogatást kapott a kezdeményezés keretein belül, ez a Szahara alatti régió legnagyobb egyidejű bilaterális segélye volt abban az időben.¹²⁶ „Az 1990-es évek elejére konszolidálódott a viszony” – fogalmazta meg Frank Wisner, az American International Group korábbi elnökhelyettese, aki a Calouste Gulbenkian 1985-ös nemzetközi konferenciáján kijelentette, hogy „az Egyesült Államok elfogadja és tiszteletben tartja Mozambik el nem kötelezettségét és a dél-afrikai kérdés békés rendezését, valamint kész segítséget nyújtani a polgárháború utáni újjáépítésben”.¹²⁷

Természetesen az Egyesült Államok kooperatív hozzáállását, fejlesztési hajlandóságát és segélypolitikáját nem holmi romantikus békevágy és felebaráti szeretet vezérli. Ugyanakkor nem kell aljas nyereszkedőként, a fejlődő országokat kiszipolyozni akaró szuperhatalomként beállítani. Az amerikai külpolitika már a második világháború után világossá tette a Marshall-tervvel, hogy az együttműködés amerikai biztonsági érdekek mentén jött létre. Dean Acheson amerikai külügyminiszter 1947-ben ezt így fogalmazta meg: „Világos, hogy a politikai stabilitás és a demokratikus intézmények biztosítása, valamint a béke gazdasági alapjainak megteremtése, hazai gazdaságunk megvédése érdekében a pénzügyi és gazdasági segítségnyújtást a világban olyan mértékben kell az elkövetkező években kiterjesztenünk, amilyenre eddig nem gondoltunk.”¹²⁸ A segélypolitika célja kezdetben az európai nemzetgazdaságok felpörgetése volt, hiszen a világháború alatt hihetetlen méretű hadigazdaság jött létre az Egyesült Államokban. Újból meg kellett teremteni a felvevőpiacot, erre hivatott a Marshall-segély létrehozása, hogy Európa ismét fogyasztójává váljon az amerikai termékeknek. Majd fokozatosan a politikai befolyásszerzés vált a segélyezés alapjává. A hidegháború után ennek mértéke alábbhagyott.

2.3.2. A jelenkor: piaci térnyerés Angolában és Mozambikban

2001. szeptember 11-e jelentette a fordulópontot, „az új típusú biztonságpolitikai kihívások megjelenése azonban ismét előtérbe helyezték a külső segélyezést, amely az

¹²⁵ http://nato.int/shape/issues/shape_nrf/sfjg06/pressrel.htm (letöltve: 2009.03.05.)

¹²⁶ MacDonald: 1993, 115. o.

¹²⁷ Wisner: 1985, 6. o. /saját fordítás/

¹²⁸ Acheson idézi Paragi: 2007, 94. o.

amerikai nemzetbiztonsági stratégia három pillére - diplomácia, védelem, fejlesztés - egyikévé vált.”¹²⁹ A Bush adminisztráció kijelentette, hogy Afrika a terror elleni harc kulcsszereplője. Condoleeza Rice nemzetbiztonsági tanácsadó 2001. október 30-án az African Growth and Opportunity Act Forum-on (Afrikai Növekedési és Lehetőségnyújtási Cselekvés Fórum) kijelentette, hogy „Afrika történelménél és földrajzánál fogva centrális szereplője a terrorizmus elleni háborúnak. Mindazonáltal egyes afrikai vezetők kifejtették azon aggodalmukat, hogy az USA figyelme és forrásai megfogyatkoznak a kontinens irányába, ezek áttevéődnek a közel-keleti régióba. Ez semmiképp nem jöhet szóba. Afrika kritikus pont terrorellenes harcunkban.”¹³⁰ A biztonságpolitikai befolyás igénye, valamint a gazdasági befolyás növelése bizonyítják, hogy a fő cél a Közel-Keletet helyettesítő olajkészletek megszerzése. A biztonságpolitikai és gazdasági célok szorosan kapcsolódnak egymáshoz, hiszen a zavartalan termelés alapja a demokratikus, konfliktusoktól mentes helyi politikai vezetés. De ez fordítva is igaz, a védelmi célok érvényesítéséhez szükséges a készletek felhalmozása és az infrastruktúra kiépítése, amelyet segélyezés címén is kommunikálhatnak.

A luzofón afrikai országok közül Angolában vannak a legnagyobb érdekeltségei az Egyesült Államoknak. 2008-ban az olajkitermelésben megelőzte a kontinensen korábban élen álló Nigériát, így a világ nyolcadik legnagyobb termelőjévé vált. Jelenlegi napi termelése 1.9 millió hordó, 2002-ben ez még egymillióval kevesebb volt. Az állami olajvállalat a Sonangol, amely teljes koncesszióval rendelkezik a feltárás és kitermelés fölött. A külföldi vállalatokkal egyezmények születtek a kitermelés megosztásáról. A legjelentősebb külföldi vállalat az amerikai ChevronTexaco, amely a partközeli kitermelésben (a Sonangol mellett) együttműködik az Agippal és a Totallal. Ezt követi az ExxonMobile és a norvég befektetők, amelyek szintén részt vesznek a termelésmegosztásban. A közelmúltban végzett mérések alapján a mélytengeri olajmezők még nagyobb készlettel rendelkeznek, mint a partmentiek, így a beruházások folyamatosan nőnek: 2003-tól évente átlagosan 45 új fúrókutat¹³¹ állítanak fel a mélyvízi és „ultramélyvízi” (ultra-deep water) tengeri blokkokban.

Felvetődik a kérdés, hogy vajon sikeresen tudja-e felhasználni az ország a nagymértékű tőkebeáramlást, jelen esetben a külföldi olajbevételeiből származó jövedelmet? Egy fejlődő országot, mint Angolát (bármennyire is dinamikus ez a fejlődés) számos kihívás érhet. Makroökonómiai a legfontosabb hatás, hogy az országba áramló tőke – ha nem teljesen importra költik –, akkor pótlólagos pénzként vagy keresetként jelenik meg a gazdaságban, és így az árszínvonal nő. Ez csökkenti az ország exportjának versenyképességét, ami súlyos hatással lehet a gazdaságra. Ezt a mechanizmust nevezik „holland kórnak” (Dutch disease), melyben az erőforrások kiaknázása és eladása hatására felértékelődik az ország valutája. Mikroökonómiai szempontból kérdéses, hogy a készletekkel rendelkező ország, jelen esetben Angola kormányzati szervei képesek-e megbirkózni a bevétel megfelelő adminisztrációjával.¹³²

¹²⁹ Szent-Iványi, idézi Paragi –Szent-Iványi – Vári: 2007, 94. o.

¹³⁰ <http://www.agoa.info/?view=&story=news&subtext=983> (letöltés ideje: 2009. 03.05.) /saját fordítás/

¹³¹ Goldstein: 2003, 24-26. o.

¹³² Szent-Iványi: 2005, 35. o.

Az olyan országban, mint Angola, ahol az olaj és gyémántbevételek miatt hirtelen gazdasági növekedés alakult ki, a „holland kórt” gyakran kíséri cserearány-túlértékelés, relatív ártorzulás, a belső migráció erősödése és az olajon kívüli szektorok stagnálása. Nagy az esélye az úgynevezett enklávé gazdaság¹³³ kialakulásának, ezt tovább tetézi az a tény, hogy a bevételeket egy szűk oligarchia kezeli, szoros kapcsolatban a vezető politikai hatalommal. A negatív makro- és mikroökonómiai tényezők kombinációja nehezíti a munkahelyteremtést, ezáltal a politikai fejlődés fenntarthatóságát, és lelassítja a háború utáni átmenetet. Az amerikai Nemzetközi Fejlesztési Ügynökség (US Agency for International Development) és a ChevronTexaco nemrég egyezményt kötött az angolai kormánnyal, hogy vállalatfejlesztési, szakmai és oktatási tréningeket tartanak, valamint tízmillió dolláros ösztönzést adnak az agrárszektornak. A tervben részt vesz az ENSZ Fejlesztési Programja (UNDP) is, ennek célja, hogy visszafogja az erős urbanizációt, és az emberek számára vonzóvá tegye a vidéket.¹³⁴

A brutális és pusztító polgárháborút követően Mozambikot a világ legszegényebb államai közt tartották számon. A demokratikus átalakulás folyamata során az ország a donorállamok kedvezményezettjévé vált. A Bush adminisztráció által létrehozott MCC (Millenium Challenge Corporation) donorügynökség 2006-ban egy 506.9 millió dolláros segélyszerződést írt alá Mozambikkal, ez a szegénység csökkentésére és gazdasági növekedés elősegítésére jött létre: víz és csatornázási beruházások, infrastruktúrafejlesztési, vállalatfejlesztési és agráriumtámogató projektek születtek a két ország között.¹³⁵

2006-os adatok szerint Mozambik termékeinek nyolcadik legnagyobb importőre az Egyesült Államok.¹³⁶ Az ország hatalmas ásványi tartalékkal rendelkezik, olyan nyersanyagokban bővelkedik, mint a szén, uránium, réz, bauxit, arany, grafit, drága- és féldrágakövek valamint a márvány. A 2008-as évig az ország GDP-jének 5%-a származott a bányászatból, azonban a befektetők számának növekedésével ez az arány akár 15%-ra is nőhet öt éven belül. A bányászati trendekben már nagy változás észlelhető: 2002-ben az Egyesült Államok 24 millió dolláros befektetési egyezményt kötött az országgal, 2007-ben egy további, 227 millió dollárról szóló kitermelésről szóló szerződés született.¹³⁷ A mozambiki tervezési és fejlesztési miniszter, Aiuba Quereneia elmondta, hogy a 2008-as évben a befektetések nőni fognak a bányászatban, a mezőgazdaságban, az infrastruktúrafejlesztésben és az idegenforgalom terén egyaránt.

¹³³ Az enklávé gazdaság fogalmát Portes (1981) vezette be azon vállalkozások jelölésére, amelyek egy-egy helyi ipar számottevő része fölött rendelkező bevándorló csoporthoz kapcsolódnak oly módon, hogy a bevándorló munkaerő dolgozik azokban a vállalatokban, amelyeknek a tulajdonosai is bevándoroltak. Az offshore cégek jelenléte (például a gazdag északi Cabinda-enklávéban) tovább erősíti az enklávé gazdaság jellegét. Példánkban az amerikai befektetések jól illusztrálják a folyamatot, amelyben a szakképzett munkaerőt otthonról hozzák, és nem vonják be kellő mértékben a helyi lakosságot a termelésbe, nem biztosítják számukra a szakképzést. A jelenség még szembetűnőbb Kína esetében.

¹³⁴ Goldstein: 2003, 27. o.

¹³⁵ <http://www.mcc.gov/countries/mozambique/index.php> (letöltés ideje: 2009.03.06.)

¹³⁶ Jusob: 2006

¹³⁷ <http://emergingminds.org/Mozambique-pushes-for-mining-investments.html> (letöltve: 2009.03.06.)

A 2007-es 8 milliárd dolláros amerikai befektetéseket sikerült 12 milliárdosra emelni 2008-ban, így az ország 7%-os gazdasági növekedést ért el.¹³⁸

A szuperhatalom egy igen nagy innovációt igénylő egészségügyi vállalkozásban is szerepet játszik: 2003-ban újabb háromoldalú vállalkozásként Brazíliával elindították a „US-Brazil Joint Venture on HIV/AIDS in Lusophone Africa” programot. A főbb célok között egészségügyi intézmények fejlesztése, ingyenes gyógykezelések, kutatásfejlesztések, tesztközpontok létrehozása szerepel. A program elsősorban a két legnépesebb PALOP országot érinti, így Mozambikban veszi kezdetét, ahol közel másfél millió HIV fertőzött él.

A két nagy ország példája érzékelteti az amerikai jelenlét politikai és gazdasági súlyát: a Guineai-öböl két PALOP állama közül Angola központi szereplő az amerikai gazdaságdiplomáciában, São Tomé csekélyebb mérete és kisebb olajkészletei miatt már nem olyan számottevő. Az USA Zöld-foki Köztársasághoz fűződő kapcsolata inkább nem annyira gazdasági, de földrajzi elhelyezkedéséből fakadóan biztonságpolitikai szerepe igen nagy (és tovább árnyalja a kapcsolatokat az USA-ban élő zöld-foki diaszpóra). Mozambik egy újonnan felfedezett „aranybánya”, ahol már az amerikai tőke is megjelent. A kakukktójásnak számító Bissau-Guineával kapcsolatban donorként említhetjük az Egyesült Államokat, továbbra is hangsúlyozzák a portugál mediációval történő háromoldalú együttműködést. Olyan bilaterális együttműködés, mint az MCC keretein belül Mozambikkal, nem jött létre, s ez a csekély amerikai érdekeltséggel magyarázható. Noha az ezredforduló óta jellemző bilaterális szelektív támogatási rendszer fő okaként a hatékonyságot nevezi meg az Egyesült Államok, kétségtelen, hogy a többi PALOP országban nem lát olyan nagy potenciált.

2.4. „Tudo de vento em popa”: Brazília

„Está a correr tudo de vento em popa” – azaz: „Megy minden, mint a karikacsapás.” Így nyilatkozott 2006 júliusában Lula da Silva brazil elnök a CPLP Állam és Kormányfők Konferenciájának bissauai csúcsa idején, amikor a brazil-PALOP kapcsolatokról kérdezték. A vizsgált periódusban azonban nem volt mindig így. Noha a latin-amerikai szuperhatalom külpolitikájának fő irányvonalát és prioritásait nagyban meghatározta az Egyesült Államokkal éppen aktuális viszonya, illetve jelenleg is „South-South” vagy dél-atlanti együttműködésként ismert (és a mai napig leggyümölcsözőbbnek mondható afrikai kapcsolat – Indiával kiegészülve) Brazília – Dél-Afrikai Köztársaság reláció, a kétoldalú kapcsolatrendszer világos kifejtése érdekében érdekesebb a portugál nyelvű országok terepén, Luzofóniában maradni.

2.4.1. A kapcsolatok természete az ezredfordulóig

Az 1964-ben hatalomra kerülő katonai diktatúra jó kapcsolatokat ápolt a salazari Estado Novoval, az Egyesült Nemzetek Szervezetében a dél-amerikai országtól komoly támogatást kapott a jobboldali portugál rezsim. Ezért az 1967-1974-es időszakot a

¹³⁸ [http://emergingminds.org/Mozambique-eyes-US\\$12-billion-foreign-investments-in-2008](http://emergingminds.org/Mozambique-eyes-US$12-billion-foreign-investments-in-2008) (letöltve: 2009. 03.06.)

brazil társadalomtudósok „diplomáciai skizofréniaként” értékelik, hiszen a diktatúra által meghirdetett „acesso ao Terceiro Mundo”, azaz „kapcsolat a harmadik világgal” külpolitika éppen ellentétes volt a globális nemzetközi szervezetben tapasztaltakkal. A portugál szegfűs forradalom után nagyobb szabadsága volt a brazil diplomáciának, a néha erőltetettnek tűnő szövetség kényszere megszűnni látszott.¹³⁹

A függetlenség utáni kezdeti időszakban Brazília PALOP-politikája ellentmondásosan alakult: a szövetségi köztársaság volt az első, amely diplomáciai képviselőket nyitott Angolában, elsőként ismerte el az MPLA kormányát, ugyanakkor nemzetközi fórumokon rendre bírálta a marxista ideológiájú politikai vezetőket, így a luzofón afrikai országokat is. A gazdasági érdek azonban itt is felülírta a politikai orientációt. A brazil-angolai együttműködés kezdete az 1970-es évek végére nyúlik vissza: az állami tulajdonban lévő Petrobras olajtársaság közvetlenül a PALOP országok függetlené válása után felvette a kapcsolatot, és azóta is szoros együttműködésben áll az angolai Sonangollal. 1979-ben 17.5% konzorciumot szerzett az északi 2. Blokk kitermelésében, és azóta több mint egymilliárd dollárt fektetett be az északi régióban. 1995-ben kétoldalú megállapodás született, miszerint az afrikai ország hatalmas adósságállományát évi hétmillió hordós, kedvezményes árú exporttétellel fogja kompenzálni. Az energiaszektor mellett más nagy brazil érdekeltségek is találhatók: az Odebrecht brazil magáncég – amely a legnagyobb nem olajiparban dolgozó vállalat a régióban –, megépítette a capandai vízerőművet, koncessziót kaptak a luandai szennyvíztisztításban, és a dél-afrikai De Beers gyémántmonopóliummal közösen végzik a kitermelést a Catoca gyémántbányában.¹⁴⁰

A gazdasági érdekek egyértelmű erősödése csak az 1990-es évek elején következett be, amikor az Itamaraty¹⁴¹ beismerte Afrika-politikájának kudarcát: „Brazília hibázott az 1970-es években, amikor geopolitikai okok miatt kiszorult egyes afrikai piacokról, illetve képviseltette magát ott, ahol nemzetgazdasági érdekei ezt nem indokolták. Ázsiának több figyelmet kellett volna kapnia. A 22 afrikai nagykövetségből több is bezárhat a közeljövőben, különösen azokban az országokban, amelyekkel a gazdasági kapcsolatok minimálisak. A cél, hogy a diplomáciai erőfeszítés a kontinens déli részére tevődjön, olyan országokba, mint Dél-Amerika, Angola, Namíbia, Zimbabwe és Mozambik.”¹⁴² Ettől az időszaktól számítva Brazília célja egyértelműen a globális nagyhatalmi szerep¹⁴³ betöltése volt.

A hidegháború utáni években az együttműködés két síkon mozgott. A gazdasági érdek a bilaterális kapcsolatok erősítését célozta meg a két nagy szárazföldi PALOP országgal, Angolával és Mozambikkal. Bissau-Guinea, São Tomé és Príncipe valamint a Zöld-foki Köztársaság esetében a háromoldalú együttműködést szorgalmazta a brazil külpolitika, kiegészülve az egykori gyarmattartóval, Portugáliával. A „Cooperação Trilateral”-ban a kulturális és politikai vonal is hangsúlyosabb volt. Fontos kiemelni azt a párhuzamot, amely Brazília külgazdasági elképzeléseit az amerikai PALOP-politikával hozza összefüggésbe: ahol a gazdasági érdekek indokolták, ott bilaterális, a

¹³⁹ Dias: 1993, 7-12. o.

¹⁴⁰ Goldstein: 2004, 58-59. o.

¹⁴¹ A brazil külügy szinonimájaként használatos, a minisztériumi épületről, az Itamaraty palotáról kapta a nevét.

¹⁴² Dias: 1993, 19. o.

¹⁴³ Az ENSZ BT állandó tagság igénye is ekkor fogalmazódik meg.

három kisebb PALOP államban trilaterális együttműködést szorgalmazznak. Az 1990-es évek kultúra- és politika-specifikus háromoldalú együttműködéséből már csak az intézményes keretek hiányoztak: ez a Portugál Nyelvű Országok Közösségének (CPLP) 1996-os létrehozásában csúcsozott ki. A brazil külpolitikában így már világosan ketté lehetett választani a gazdasági és kulturális együttműködéseket. A luzofón nemzetközi szervezet létrehozása Brazília globális nagyhatalmi törekvéseiben keresendő: a portugál ENSZ hivatalos nyelvé tétele emelné a tagországok, így a szövetségi köztársaság presztízsét, amelynek feltett szándéka – és gazdasági mutatói is indokolják –, hogy a Biztonsági Tanács állandó tagja legyen.

Brazília angolai és mozambiki terjeszkedését nagyban befolyásolta a hosszú éveken át dúló polgárháború. Noha a koncessziós érdekeltségek a polgárháborúk végéig fennmaradtak, a kétoldalú kapcsolatrendszer Mozambikkal csak 1994 után, Angolával pedig 2002 után stabilizálódhatott. Az 1990-es évek elején a mozambiki kapcsolatokat beárnyékolta a felhalmozott, hozzávetőlegesen 350 millió dolláros államadósság, ezt később, 1994-re a szövetségi köztársaság elengedte. A hidegháború utáni időszakban a gazdasági együttműködés mezőgazdasági termékek, bányászati eszközök és a gyapot exportjára terjedt ki. Brazíliának érdekében állt a rendezés, tehát az ENSZ UNAVEM és ONUMOZ misszióiban is képviseltette magát.

2.4.2. Neostrukturalista gazdaságpolitika és az ABC rendszere

A kapcsolatokban igazi áttörés csak a háborús időszak végével, Lula da Silva elnöksége idején kezdődött. Brazília – a Washingtoni Konszenzus¹⁴⁴ utódjaként –, meghirdette neostrukturalista politikáját (ennek emblemikus eleme a híres „Zéró Éhség Program”). A neostrukturalizmus szerint a neoliberális¹⁴⁵ politikák túl drágák és eredménytelenek: a növekedés és egyenlőség között nincs olyan egyszerű kapcsolat, mint ahogy azt neoliberálisok állítják, hanem „szinergia” van, vagyis a kisebb egyenlőtlenesség valójában serkentené, nem pedig gátolná a gazdasági növekedést azzal, hogy növeli a politikai és makrogazdasági stabilitást. Fellendítené a szegényebb rétegek megtakarító képességét, emelné az oktatás színvonalát, és kiterjesztené a globális igényeket. A neostrukturalista politikát folytató Brazília így progresszív pénztranszfereket hirdet, amelyek oly módon osztanak újra a jövedelmeket, hogy az növelné a humán tőkét és a szegények munkájának termelékenységét, lakás-, egészségügyi- és oktatásprogramok emelt finanszírozásával. A neostrukturalista megközelítés jövedelem-átcsoportosítási módszere nem ütközik a termelésben résztvevő piaci erőkkel. A baloldali gazdaságpolitika szerint a globalizációs kihívásoknak is eleget tudnak tenni, hiszen a jövedelmkülönbségek csökkentésével és a szegénység

¹⁴⁴ Washingtoni konszenzus néven vált ismertté az a nézet, miszerint a válság sújtotta fejlődő országoknak tíz gazdaságpolitikai előírást, szabályozást kell követniük a növekedés érdekében. A kilencvenes években használatos gazdaságpolitika volt ez, és a nemzetközi fejlesztéspolitika alapjává vált. Az ezredfordulóra megmutatkoztak korlátai is.

¹⁴⁵ A washingtoni konszenzus utáni áramlatok között szerepelt a Bush adminisztráció neokonzervatív neoliberalizmusa. A rendszer szerint a legszegényebb országok képtelenek fizetni adósságaikat, és a kölcsönök helyett segélyeket javasolt, amelyek lehetővé teszik, hogy a piacbarát reformokat és segélypolitikát sokkal közvetlenebbül hozzáigazítsák az Egyesült Államok biztonsági érdekeihez és az amerikai vállalatok preferenciáihoz.

felzárkóztatásával a munkaerő globális szinten is versenyképesebbé válik.¹⁴⁶ A dél-amerikai ország ezt PALOP-politikájában is alkalmazza: a külügyminisztériumhoz tartozó ABC-iroda¹⁴⁷ végzi a CBP (Cooperação Brasil-PALOP) munkacsoport keretein belül.

A brazil-angolai együttműködés 1980-ra nyúlik vissza, amikor a két ország megkötötte a Gazdasági, Tudományos és Technikai Egyezményt. A legnagyobb volumenű beruházás az ipari fejlesztés terén valósult meg, amely Cazenga város munkásságának szakfejlesztését és ipari park létrehozását célozza meg. A városban megindult a társasházépítés is. A mezőgazdasági, halászati és kertészeti technológiák átadását további kormányközi egyezmények szavatolják. Az oktatásfejlesztés terén is előrelépés született: a városi és vidéki munkásság számára alap- és középfokú intézményeket hoztak létre.

A mozambiki fejlesztés az ABC-együttműködés legfontosabb eleme. 1981-ben jött létre az Együttműködési Alapegyezmény a két ország között. A legkiemelkedőbb próbálkozás az egészségügy terén valósult meg: közös HIV/AIDS program az Egyesült Államokkal. Az alacsony iskolázottsági szint illetve a portugál nyelvtudás kérdése sokkal összetettebb probléma, mint a többi PALOP országban. Az ezredforduló után indult meg a távoktatási, felnőttképzési és informatikai szakképzés. A „Bolsa Escola” (Iskolai Ösztöndíj) program 2004/2005-ben 20 millió dolláros költségvetéssel dolgozott, azonban ez az összeg kevésnek bizonyult, ezért a CPLP-t is bevonták a nyelvi képzésbe. Az ipari fejlesztésben is történt előrelépés: a bányászati technológiák átadása és a feldolgozóipar (textil) jelentik az együttműködés következő területeit. Fontos eleme a kétoldalú kapcsolatoknak a migráció kérdése, a PALOP országok közül innen vándoroltak ki legtöbben a szövetségi köztársaságba a polgárháború és a kedvezőtlen környezeti viszonyok (szárazság, árvíz) miatt.¹⁴⁸

Brazília 1978-ban Bissau-Guineával, 1984-ben São Tomé és Príncipevel kötötte meg a Technikai és Tudományos Alapegyezményt. Az ezredforduló után három terület, az egészségügy (HIV-program), a szakképzés és a mezőgazdaság (2002-ben két pilot projectet indítottak el rizs- és kesudiótermesztési technológiák átadásával a szárazföldi PALOP országban) az együttműködés fő pontjai.

A Zöld-foki Köztársaságban három területen tevékenykedik az ABC: az oktatáspolitikában a „Felelős Alfabetizációs Program”, a vízbiztonság terén a „Vízisztítási Program Ribeira da Barcaban”, illetve 2005-ben elindítottak egy szakképzési programot is.

Brazília jelenléte a PALOP országokban eltérést mutat a másik két nagyhatalmi törekvés jellegétől. Noha vitathatatlan a gazdasági érdekek prioritása, mert a globális szereplővé válás eszközét is jelenti a „dél-luzofón” kooperáció, emellett a kiterjedt braziliai afrikai diaszpóra erősíti és árnyalja az együttműködést. A neostrukturista gazdaságpolitika exportja nem biztos, hogy ideális eszköz a volt gyarmatok fejlesztésében, de kétséget kizáróan a legszembetűnőbb. Sokan vitatják, hogy a dél-amerikai fejlesztési politika alkalmazása lenne a helyes megoldás az afrikai országokban, például az USA fejlesztéspolitikája szerint a dél-amerikai modell nem

¹⁴⁶ <http://gondolkodjunkegyutt.hu/spip.php?article238> (letöltés ideje:2009.03. 27.)

¹⁴⁷ ABC: Agencia Brasileira de Cooperação, Brazil Együttműködési Ügynökség

¹⁴⁸ http://www.abc.gov.br/abc/abc_ctpd_palop.asp (letöltés ideje: 2009.03.27.)

exportálható sikeresen. A neokonstruktivista megközelítés kritikusai szerint ez a politika mindössze csökkenti a szegénység szintjét és az egyenlőtlenség növekedését előidéző neoliberális politikák ballépéseit. Míg Lula elnök gazdaságpolitikája Brazíliában a legszegényebb rétegeknek esélyt nyújt a felzárkózásra, addig luzofón Afrikában a társadalom többsége számára a túlélést jelenti.

3. A luzofón egység próbája: a Portugál Nyelvű Országok Közössége (CPLP)

Ebben a fejezetben a PALOP országok luzofón multilaterális esélyeit és sajátosságait elemzem. A PALOP-portugál kapcsolatokat tárgyaló fejezet már szemléltette Luzofón Afrika diverzióját, megcáfolta az ötök közösségi platformon való létezését. Annak, hogy a világpolitikában integratív elemként említik őket, az oka Portugália viszonya volt afrikai gyarmataihoz. 1974. április 25-e óta a volt anyaország külpolitikai prioritásai között szerepelt portugál nyelvű Afrika helyzetének javítása, hiszen világszerte elfogadottá vált az a nézőpont, hogy az egykori gyarmattartóknak természetes kötelességük, felelősségük, hogy segítsék a demokratikus átmenetet az egykori kolóniákon.

Felvetődik a kérdés, hogy erre az együttműködésre büszke lehet-e az egykori anyaország, sikerrel kecsegtet-e, vagy szégyenfoltja a szegfűs forradalom utáni diplomáciának? Természetesen nem lehet ezt a problémát ennyire leegyszerűsíteni, hiszen elmondható, hogy minden gyarmat függetlenedése és államfejlődése más-más jelentőséggel bír, az azokat befolyásoló kül- és belpolitikai tényezők is eltérőek. Angola a hidegháború ideológiai harcának lett a színtere, az MPLA csapatait szovjet és kubai egységek, míg az UNITA-t az amerikai és a dél-afrikai politika támogatta. A nagyhatalmiság víziójából éppen kigyógyuló Portugália inkább csak megfigyelője volt az eseményeknek, mintsem főszereplője. Bár Kelet-Timor távoli gyarmat volt, és a kereskedelmi kapcsolatok sem bizonyultak olyan meghatározónak, mint az afrikai területekkel, a forradalom után a lisszaboni adminisztráció a timori kivonulás mellett döntött, így esély sem maradt, hogy Diliben autonóm vezetés kezdje meg működését.¹⁴⁹ Portugáliát azonban túlzás lenne elítélni passzív magatartása miatt, hiszen a belpolitikai irányváltás és a külpolitikai útkeresés nagyban hozzájárult ennek kialakulásához. A külpolitika újradefiniálásának két fő pontja volt: a transzatlanti

¹⁴⁹ Az indonéz vezetés attól tartott, hogy a timori függetlenségi törekvések a szeparatista mozgalmak lavináját indítanák el a térségben, így az 1945-ben Sukarno által létrehozott, majd az „Új Rend” politikájára átszabott „pancasilai demokrácia”, az indonéz öt pontos alkotmány „egység a sokféleségben” ideálja veszélybe kerülne. Kelet-Timor esete az ideológiai ellentéteken alapszik. A Suharto rezsim számára fenyegetést jelentett a timori baloldali koalíció kialakulása, a heterogén indonéz társadalom esetében a rendszer számára végzetesnek tűnt a baloldali ideológia térnyerésének esélye. A vezetés ezt az „ázsiai dominó-elv” lehetőségeként közvetítette a Nyugati Blokk országai felé, a kor világpolitikai konstellációjában így az annexió elfogadható alternatívának tűnt.

kapcsolatok szorosabbra fűzése, s ezáltal a multilaterális fórumokon, mint például az ENSZ-ben¹⁵⁰ vagy a regionális katonai együttműködésben, a NATO-ban¹⁵¹ betöltött új szerep, a demokratikus nemzetállam nemzetközi percepciójának kieszközlése.

A másik prioritás az Európai Közösséghez való közeledés volt. Az Európától sokáig elszigetelt, az Estado Novo idején elszegényedett ország újból be akart kapcsolódni az európai vérkeringésbe. Természetesen voltak részsikerrel kecsegtető próbálkozások, ilyenek könyvelhetjük el az Európai Szabadkereskedelmi Társulásban való részvételt. Mivel szabadkereskedelmi övezetről és nem vámunióról volt szó, fennmaradhatott a birodalmi preferenciális rendszer, csakúgy, mint az Egyesült Királyság esetében. Így az EFTA tagság Salazar számára az optimális megoldást jelentette: a kormányköziségen alapuló nemzetközi szervezet nem akadályozta az Estado Novo politikai elképzeléseit, egy szupranacionalitást hangsúlyozó szövetség esetében azonban ez már nem lett volna elmondható.¹⁵²

Az 1970-es években kialakult gazdasági válság tetézte a gazdasági és belpolitikai problémákat. A portugál diplomácia csak az 1980-as évek második felétől (amikor Cavaco Silva töltötte be a miniszterelnöki, José Manuel Barroso pedig a külügyminiszteri posztot), az Európai Unió csatlakozás után jelentette ki egyértelműen, hogy külpolitikájában az európai integráció mellett a PALOP országokkal folytatott kapcsolatok fejlesztése a cél.

3.1. PALOP-CPLP kapcsolatok – integráción belüli integráció?

Mivel a PALOP-nak nincsenek szervezeti keretei, a portugál nyelvű országok közötti multilaterális együttműködés színtere a CPLP (Comunidade dos Países da Língua Portuguesa- Portugál Nyelvű Országok Közössége), melyet nyolc portugál ajkú ország alkot: Portugália, Brazília, az öt PALOP ország (Angola, Mozambik, São Tomé és Príncipe, a Zöld-foki-szigetek és Bissau-Guinea) és a 2002-ben függetlenségét elnyerő Kelet-Timor. Napjainkban Portugália a lehető legtöbb fórumon hangoztatja, hogy az Európai Unió mellett volt afrikai gyarmataival való kapcsolatainak fenntartása és fejlesztése a mindenkori kormány legfőbb külpolitikai prioritása.

A PALOP országok egymás közötti gazdasági kapcsolatai nem számottevők. Megállapítható, hogy az egyetlen multilaterális fórum, ahol a portugál nyelvű afrikai országok a közvetlen együttműködés érdekében találkoznak, az a CPLP. A szervezet profilját politikai jellege határozza meg, az Európai Közösséghez hasonló közös piac

¹⁵⁰ Az Estado Novot bukásáig folyamatos támadások érték, főleg az egykori gyarmatok részéről (el nem kötelezettek mozgalmá), akik szerint az ENSZ céloknak és alapelveknek semmilyen formában nem felel meg a portugál közigazgatás.

¹⁵¹ Portugália NATO alapító tagsága nemzetközi felháborodást váltott ki, hiszen egy diktatórikus állam nem vehetett volna részt a demokratikus alapokra építkező katonai szövetségben. Részvétele egyértelműen stratégiai érdek volt, az Egyesült Államoknak a II. világháború óta felbecsülhetetlen volt az Azori-szigeteken lévő katonai bázis, ezáltal az Atlanti óceán dél-európai kijárata és a Mediterrán régió felügyelete.

¹⁵² Costa Pinto: 2002

eddig nem jött létre. (Találkozásunkkor a CPLP Főtitkárságának igazgatója, Helder Vaz is elismerte ezt. A nemzetközi szervezet jövőbeli prioritásai között említette Luzofón Afrika gazdasági, közigazgatási, de elsősorban – a szervezet jellegéből fakadóan –, kulturális és oktatási fejlesztését, az együttműködés további mélyítését.)

A CPLP azonban a közvetlen, kormányközi segítyezés mellett egy mediációs feladatot is célul tűzött ki: a szervezet legfőbb gyűlésén, az Állam és Kormányfők Konferenciáján rendre felmerül, hogy a PALOP fejlesztése sokkal hatékonyabb lehetne, ha a nemzetközi fórumokon közös, integratív szereplőként tudnának fellépni. Kérdés, hogy milyen lépéseket tesz a CPLP, hogy az öt portugál nyelvű afrikai ország közelebb kerüljön egymáshoz, milyen lépések történnek a szervezet keretein belül, illetve melyek azok a jelenségek, amelyek ennek gátat szabnak.

3.2. A CPLP bemutatása

A CPLP létrehozásának első lépése 1989 novemberére vezethető vissza, amikor Portugália, Brazília és a PALOP országok képviseltették magukat a Portugál Nyelvű Országok Állam és Kormányfőinek első Csúcstalálkozásán São Luís de Maranhãoban, Brazíliában. A találkozón megegyeztek a Portugál Nyelv Nemzetközi Intézetének (Instituto Internacional da Língua Portuguesa-IILP) létrehozásában.

1994 februárjában a hét ország külügyminiszterei második alkalommal Brazíliavárosban találkoztak, és megegyeztek abban, hogy javasolni fogják kormányaiknak az Állam és Kormányfők Csúcsának állandó, alapító okirat alapján történő létrehozását. A külügyminiszterek egyetértettek továbbá abban is, hogy az együttműködés szervezeti kereteket öltjön, lisszaboni központtal. A helyszín kiválasztása kézenfekvőnek tűnt, mert a portugál főváros volt az egyetlen, ahol mind a hét országnak volt külképviselete, így a személyes kapcsolatteremtés és a gyors döntéshozatal sokkal egyszerűbbé vált.

A CPLP institucionalizálása során a legfontosabb feladat az együttműködési területek kiválasztása volt, mint a politikai-diplomáciai, gazdasági és vállalati, valamint a nem kormányzati szervekkel való együttműködés, és az IILP működésének elindítása. Ennek a gyűlésnek a két legkézzelfoghatóbb eredménye az Alapító Deklaráció és a Közösségi Törvények szövegének megalkotása volt. A két dokumentum megerősítésével az 1996. július 17-i lisszaboni Állam és Kormányfők Csúcstalálkozója jelentette a CPLP létrejöttét. A csúcson a résztvevők hangsúlyozták, hogy a dátum nem a kezdetet jelenti, csupán most kapott szervezeti kereteket a nagy történelmi hagyományokkal rendelkező együttműködés, és ez a Közösség hivatalos létrejöttével, a területek együttműködésének elmélyítésével eredményesebbé válhat.

A CPLP politikai kezdeményezésként identifikálja magát, melynek „alapja a portugál nyelv, a történelmi kötelék és a nyolcak közös öröksége. Ezek alkotják a luzofón teret, melyet a földrajzi diszkontinuitás jellemez.”¹⁵³ Az együttműködéstől a folyamatos fejlődést várták, a kooperációs területek közül az oktatás és egészségügy kiemelt prioritást kap. A Közösség keresi a többi multilaterális szervezettel való

¹⁵³ Marchueta: 2003, 59. o. /saját fordítás/

együttműködést (ENSZ, EU), keresi a „külső és belső erőforrások mobilizálását, új mechanizmusok létrehozásával, a már meglévők dinamizálásával.”¹⁵⁴

3.2.1. Rövid szervezetelemzés

A szervezet bemutatása során hasznos lehet egy egyetemes ismérrendszer általi áttekintés. Egy országokat összefogó nemzetközi szervezet elsődleges ismérve, hogy államok hozzák létre. A CPLP esetében a hét alapító tagállam között jött létre az együttműködésről szóló szerződés, ez az Alapító Deklaráció. (Kelet-Timor csak függetlenségének elnyerése után vált taggá.) A CPLP nemzetközi jogalanyisággal rendelkezik, amely nem eredeti, mint az államok esetében, hanem származékosnak és korlátozottnak tekinthető, mivel jogalanyisága a résztvevő államok akaratmegegyezéséből származtatható, és a szervezet csak a tagállamokban, az alapító dokumentum alapján meghatározott mértékben és területen válhat a nemzetközi jogok és kötelezettségek hordozójává.¹⁵⁵

A CPLP a nemzetközi szervezetek osztályozása szerint zárt, partikuláris szervezetnek tekinthető. Zárt, mert eleve nem törekszik univerzális tagságra, és a tagfelvételt csak bizonyos ismérvek alapján engedélyezi, (például a jelentkező legyen demokratikus nemzetállam). A CPLP esetében az elsődleges és legfőbb ismérv a portugál mint hivatalos nemzeti nyelv elfogadása. Továbbá partikulárisnak tekinthető a szervezet, mivel sajtósági funkciói vannak, ugyanakkor nem kötődik egy szoros értelemben vett földrajzi egységhez. A Portugál Nyelvű Országok Közösségének tagállamai négy kontinensen helyezkednek el, és a hatalmas földrajzi távolság áthidalása az egyik legnagyobb kihívás az együttműködés sikeres megvalósításában. Fontos azonban megjegyeznünk, hogy a határozathozatal az egyes tagországok képviselőinek a kezében van.

A nemzetközi szervezetekben az államok megfigyelői státusza kétféle lehet: állandó (mint például a Szentszék jelenlegi missziója az ENSZ-nél) vagy ad hoc (csak egy bizonyos ülészakra, egy bizonyos tárgykörrel kapcsolatban kap meghívást egy adott állam). 1998 júliusában az Állam és Kormányfők Konferenciájának zöld-foki-szigeteki találkozáján megszületett a megfigyelői státusszal kapcsolatos szabályzat.¹⁵⁶ Ennek alapján a 2005-ös luandai csúcson hozták létre a társ és konzultatív megfigyelői státuszt.¹⁵⁷ A társ megfigyelői státusz lehetővé teszi, hogy részt vegyenek az Állam és Kormányfők Konferenciájának és a Miniszterek Tanácsának bármely ülésén, természetesen szavazati jog nélkül. Azonban ha bármely tagállam kéri, hogy a megfigyelők ne vegyenek részt valamely ülésen, úgy a vendég delegációnak ezt kötelessége tiszteletben tartani. A társ megfigyelői státuszra a luandai csúcs alapján azokat az államokat lehet jelölni, „akik valós érdeklődést és elhivatottságot mutatnak a

¹⁵⁴ [http://www.cplp.org/Como_surgiu_\(2\).aspx?ID=241](http://www.cplp.org/Como_surgiu_(2).aspx?ID=241) (letöltés ideje: 2009.02.14.) /saját fordítás/

¹⁵⁵ Blahó – Prandler: 2005, 60-74. o.

¹⁵⁶ II. Conferência de Chefes de Estado e de Governo da CPLP: 1998

¹⁵⁷ X. Reunião Ordinária do Conselho de Ministros da CPLP: 2005

CPLP alapelvei és céljai iránt”.¹⁵⁸ Ezt a státuszt ideiglenesen vagy örökre vissza lehet vonni. Ebbe a kategóriába tartozik Egyenlítői Guinea, Mauríciusz és Szenegál.

A Miniszterek Tanácsának 2006-os bissau-i találkozásán úgy döntöttek, hogy a civil szféra bármely entitása jelentkezhet a konzultatív megfigyelői státuszra. Jelenleg 44 ilyen státusszal rendelkező nem kormányzati szerv, alapítvány, egyetem és egyéb közösség áll a szervezettel kapcsolatban.

3.2.2. Szervezeti felépítés

A szervezet bemutatásakor nem elhanyagolható a főbb szervek sajátosságainak ismertetése. A legfőbb szerv az Állam és Kormányfők Konferenciája. Ennek kompetenciái közé tartoznak a hosszú távú stratégiák, a fő irányvonalak meghatározása, a CPLP főtitkárának ki- és megválasztása, a CPLP működéséhez szükséges intézmények létrehozása, a székelő elnök kinevezése, aki valamely tagállamból kerül ki. Ez a mandátum rotációs alapon kerül kiosztásra, és két évre szól. A Konferencia feladata továbbá a jogi keretek megteremtése, azoknak az eszközöknek az adoptálása, amelyek a Közösségi Törvények hatályba lépését segítik, illetve amelyek segítségével a hatalmat a Miniszterek Tanácsához tudják delegálni. A Konferencia rendes ülésszaka két évente zajlik, helyszíne rotációs alapon változik, valamely tagállam fővárosa ad neki otthont. A rendkívüli ülésszakot a tagállamok kétharmadának kérésére lehet összehívni, a döntéshozatal konszenzusos, és kötelező erejű az összes tagállamra nézve.¹⁵⁹

A Parlamenti Közgyűlést a XII. Miniszterek Tanácsi ülésén, 2007. novemberében hozták létre. Tagjait a tagállamok nemzeti parlamentjei delegálják, és minden tagország ugyanannyi mandátummal rendelkezik. A házelnököt a tagállamok jelölik, és a Közgyűlés választja meg két évre. A CPLP parlamentjének a gyakorlat szerint mindig más nemzetiségű házelnöke van. Kompetenciái közé tartozik a feladatok végrehajtásának értékelése, a főbb irányvonalak és stratégiák megfogalmazása, a CPLP különböző szerveitől információk kérése, bármely szervhez intézett ajánlás, a különböző témákkal foglalkozó munkacsoportok létrehozása, és megfigyelői csoportok felállítása (például a nemzeti parlamenti választások megfigyelése céljából).¹⁶⁰

A Miniszterek Tanácsában a tagállamok külügyminiszterei foglalnak helyet. Feladata a CPLP napi szintű feladatainak irányítása, fejlődésének és működésének felügyelete, költségvetésének kialakítása, az Állam és Kormányfők Konferenciája számára ajánlások megfogalmazása (a működéssel és a funkcionáriusok kinevezésével kapcsolatban). A Miniszterek Tanácsa választja a szerv elnökét, aki általában valamely tagállam minisztere. A funkció betöltése rotációs alapon változik, a döntéshozatal konszenzusos. Évente tartanak rendes ülésszakot, a tagállamok kétharmadának kérésére pedig rendkívüli találkozót lehet összehívni.¹⁶¹

¹⁵⁸ X. Reunião Ordinária do Conselho de Ministros da CPLP: 2005

¹⁵⁹ http://www.cplp.org/Conferencia_de_Chefes_de_Estado_e_de_Governo.aspx?ID=90 (letöltés ideje: 2009.02.14)

¹⁶⁰ http://www.cplp.org/Assembleia_Parlamentar_.aspx?ID=96 (letöltés ideje: 2009.02.14.)

¹⁶¹ http://www.cplp.org/Conselho_de_Ministros.aspx?ID=91 (letöltés ideje: 2009.02.14)

Az Állandó Egyeztetői Bizottságban a tagországok egy-egy képviselője foglal helyet. Ez a főtitkár mellett működő szerv, amely felügyeli, hogy az Állam és Kormányfők Tanácsának és a Miniszterek Tanácsának döntéseit és ajánlásait hogyan hajtják végre. A bizottság havonta ülésezik, de rendkívüli ülészakot szükség esetén bármikor össze lehet hívni. A szerv vezetését az a tagország végzi, amely a Miniszterek Tanácsának elnökségét tölti be.¹⁶²

A CPLP Főtitkársága a legfőbb végrehajtói szerv. Elsődleges feladata a miniszteri találkozókon hozott határozatok végrehajtása és felügyelete. Megfigyelheti bármelyik CPLP szerv munkáját, ajánlásokat tehet személyi ügyekkel kapcsolatban. A főtitkár általában a CPLP tagállamokban politikai tekintéllyel rendelkező személyiség, és az Állam és Kormányfők Konferenciája választja meg. A mandátum két évre szól, és egyszer meghosszabbítható. A főtitkár általában mindig más tagországból érkezik. A 2006. júliusi, Bissauban tartott Állam és Kormányfők Konferenciáján határoztak az általános igazgatói tisztség létrehozásáról. Ez kiegészítő funkció számos adminisztratív feladattal, és közvetlenül a főtitkár alá tartozik. A mandátuma három évre szól, és egyszer meghosszabbítható.¹⁶³

A Szektoriális Miniszteri Találkozókon a tagállamok szakminiszterei vesznek részt, ez az a fórum, ahol érdemi, gyakorlatban alkalmazandó döntések születnek. Ezek a találkozók tizenkilenc területtel foglalkoznak, nevezetesen a politikai vezetés, közigazgatás, parlamenti ügyek, oktatás, jogrendszer, mezőgazdaság, halászat, ipar, környezetvédelem, egészségügy, tudomány és technológia, posta és telekommunikáció, kultúra, védelem, munka és szolidaritás, sport, gazdaság, fiatalság (a jövő nemzedéke), munka és szolidaritás valamint a turizmus témaköreivel.¹⁶⁴

Az olyan szerv, mint a CPLP-ben az Együttműködés Főbb Pontjainak Találkozója, nem tekinthető általánosnak a nemzetközi szervezetekben. Ezen a fórumon a tagállamoknak ki kell jelölniük egy bizonyos nemzeti ügyet, területet, melyet a közösség keretein belül kívánnak fejleszteni. Ez a szerv évente kétszer tart rendes ülészakot.¹⁶⁵ Különlegességére a CPLP identifikációja adhat választ. Mivel a szervezet nem tekinthető sem globális, sem regionális szervezetnek, közvetlen, egymást kiegészítő gazdasági érdekekről sem beszélhetünk, noha a CPLP tagországok közötti kereskedelem fontos. Az eddigiekből következik a CPLP sajátosságaként a földrajzi diszkontinuitás, ez a kapcsolatrendszer erősen aszimmetrikus gazdasági dependenciákról tanúskodik. Egy olyan piramishoz hasonlítanám, melynek csúcsán a nagyhatalom, Brazília áll, a többi tagországnak (de leginkább a PALOP-nak) létkérdés a velük folytatott gazdaságdiplomácia. Az Együttműködés Főbb Pontjainak Találkozója leginkább egy válságkezelési fórumhoz hasonlítható, ahol a tagállamok felvetik legfontosabb nemzeti problémájukat, erre keresnek megoldást. A költségvetés ugyan sokszor nem teszi lehetővé, hogy a problémákat multilaterális keretek között kezeljék, ezért a további orvoslás kormányközi úton folyik tovább. Ez nem meglepő jelenség, ugyanis a „nemzetközi rezsím pénzáramlásainak nagy részét bilaterális keretek között

¹⁶² http://www.cplp.org/Comité_de_Concertação_Permanente.aspx?ID=92 (letöltés ideje: 2009.02.14.)

¹⁶³ http://www.cplp.org/Secretariado_Executivo.aspx?ID=116 (letöltés ideje: 2009.02.14.)

¹⁶⁴ http://www.cplp.org/Reuniões_Ministeriais_Sectoriais.aspx?ID=94 (letöltés ideje: 2009.02.14.)

¹⁶⁵ http://www.cplp.org/Reunião_dos_Pontos_Focais_de_Cooperação.aspx?ID=95 (letöltés ideje: 2009.02.14.)

nyújtják, 2005-ben például a DAC¹⁶⁶-tagállamok fejlesztési segélyeinek 77 százalékát alkották bilaterálisak.”¹⁶⁷

Felvetődik a kérdés, hogy mi a szerepe a CPLP-nek, ha a problémákat nem lehet multilaterális szinten kezelni? Nem kell hozzá különösebb kritikai érzék, hogy észrevegyük: a szervezeti felépítés nem mondható igazán demokratikusnak. Akinek vannak felületes ismeretei az Európai Unió intézményrendszeréről, annak feltűnik a kísérteties hasonlóság a két szervezet között. (Portugália uniós tagsága erősen kihat rá.) A legerőteljesebb szerv – csakúgy, mint az EU-ban –, a Miniszterek Tanácsa és a Szektoriális Miniszteri Találkozó, ahol a lényegi döntések születnek, ezek a legproaktívabb egységek. Az Állam és Kormányfők Konferenciája az uniós Tanácshoz hasonlóan reprezentatív funkciót tölt be, ez a CPLP legátropolitizáltabb intézménye. A Parlamenti Közgyűlés – csakúgy, mint az Európai Parlament – nem rendelkezik tényleges hatalommal, nincs különösebb szerepe a döntéshozatalban. A demokratikus deficit szembetűnő, az Együttműködés Főbb Pontjainak Találkozója 2002-es létrehozása már-már kétségbeesett próbálkozásnak tűnik, olyan, mintha a többi szerv cselekvőképtelenségét kívánnák vele ellensúlyozni.

A CPLP védelmében azonban meg kell említeni, hogy mindössze tizenkét éve jött létre, és napjainkban is erős politikai jelleggel bír. Az együttműködés elmélyítése, illetve a minél több területen való sikeres beavatkozás megköveteli az intézményrendszer hatékonyságának növelését, így a jövőben várhatóak erre irányuló intézkedések. Azonban korántsem prognosztizálható olyan heves vita az intézményi reformok ügyében, mint az Európai Unió Lisszaboni Szerződésével kapcsolatban. A funkcionalitás a legfőbb vezérelv a CPLP-nél, és ennek evolúciója, mint a szervezet történetében mindig is, a „konszenzuson, a tagállamok közti egyetértésen, egyenlőségen kell, hogy alapuljon”¹⁶⁸. A kooperáció kibontakozása a nyelvi egység és kultúrák érintkezésén alapult, ezen a két területen alkotott maradandót a szervezet. A nyelvi együttműködés létkérdés portugál nyelvű Afrika esetében, ebben ez a régió igényli a legnagyobb innovációt. Hogy mivel kecsegtet a multilaterális együttműködés a tagországok, jelen esetben a vizsgálódás középpontjában álló PALOP országainak életében, ez részletekbe menő elemzést igényel.

3.3. A CPLP genezisének oka: a nyelvi együttműködés

Az Egyesült Nemzetek Szervezete a 2005-től 2014-ig terjedő időszakot a „Tanulás a Fenntartható Fejlődésért” tíz éveként deklarálta. Ennek az ambiciózus és összetett kezdeményezésnek az a célja, hogy „az összetartozó értékeket integrálni kell a tanulás különböző formáiban.”¹⁶⁹ A CPLP alap gondolata, hogy a nyolc portugál nyelvű országot közelebb hozza egymáshoz, hogy megteremtse a feltételeket a hátrányosabb helyzetben lévő tagországok állampolgárainak a felzárkózáshoz. A szervezet

¹⁶⁶ DAC: OECD DAC- OECD Development Assistant Committee (OECD Fejlesztési Támogatási Bizottság)

¹⁶⁷ Paragi – Szent-Iványi – Vári: 2007, 83. o.

¹⁶⁸ Rolo: 1986, 141-148. o.

¹⁶⁹ http://www.cplp.org/Promoção_e_Difusão.aspx?ID=254 (letöltés ideje: 2009.02.17.)

fennállásának tízedik évfordulóján Luís de Matos Monteiro da Fonseca főtktár úgy fogalmazott, hogy a CPLP elkötelezett a portugál nyelv fejlesztésében, „azonban ahhoz az is kell, hogy a szervezetről és annak céljairól egyáltalán tudjanak az emberek”¹⁷⁰. Ezért arra kérte a tagállamokat, hogy az oktatási intézményekben vezessék be a CPLP napot, ami eszközként szolgálhat a szervezet munkásságának kiterjesztésében.

A közös nyelvi szabályok lefektetése mindig is alapvető szempont volt a CPLP munkásságában, sőt, születésének oka is ez volt. Ez a célkitűzés hatalmas innovációt igényel. A portugál nyelv diverziója és terjedése négy különböző kontinensen persze a felfedezésekkel, az egykori tengerek fölötti nagyhatalmisággal, a misszionáriusok és a kivándorlók szerepével magyarázható. A XX. századra a portugál nyelv lett a legfőbb összetartó kapocs a nyolc ország között, ez a gyarmati örökség egyetlen olyan hagyatéka, amely az önrendelkezés és nemzeti identitás alapkövévé vált. Mégis: a gyarmatok felszabadulásával a nyelv, a nyelvfelődés veszélybe került. A „jus sanguinis”, vagyis vérségi jog a nemzeti identitáshoz való jogosultságot jelenti, egyesek rendelkeznek vele egy adott területen, mások nem, kívülállóként jelennek meg, s ez nehézkessé teszi a közösségbe való beilleszkedést. Ugyanígy van ez a portugál nyelvvel a posztkolóniális érában, az olyan országokban, ahol megvannak a feltételei a nyelv evolúciójának, a nyelvi kincs, hagyatéka prezervációjának (megfelelő szintű oktatás, a közigazgatási rendszer, a kulturális és irodalmi élet), ott az emberek továbbra is beszélik a nyelvet. Azok a területek azonban, amelyek nem rendelkeznek a fent említett kritériumokkal, vagy egyáltalán nem, vagy nem kellő mértékben sajátítják el a hivatalos nyelvet. A nyolc CPLP ország közül az öt afrikai ország és Kelet-Timor is ezekkel a problémákkal küzd. A nemzeti identitás válságba jut, az állampolgárok beláthatatlan hátrányba kerülnek a többi tagállam lakosságával szemben, (Portugália és Brazília), pszichológiai, szociális és gazdasági téren egyaránt.¹⁷¹ A nyelvvel mint a nemzeti identitás meghatározójával a későbbiekben még foglalkozni kell.

A CPLP előtt álló elsődleges feladat az akadályok tudatosítása a tagállamok vezetőiben és polgáraiban, hogy a problémákat minél hatékonyabban át lehessen hidalni. Mik lehetnek az okai a PALOP országokban a portugál nyelvhasználat alacsony szintjének? Ennek többféle magyarázata létezik. Először is ki kell térni arra a problémára, hogy nemcsak Portugáliához, a portugál kulturális és irodalmi élethez képest tekinthető elmaradottnak luzofón Afrika, hanem az egyes országokon belül is eltérések mutatkoznak. Ennek okai egyrészt a portugál gyarmatosításban keresendők, amelynek jellegzetessége (a spanyol hódításokkal szemben), hogy nem hatoltak be mélyebben a meghódított területekre. A központi irányítás tengeröblökben, kikötőkben jött létre, a belső régiók sokszor szinte semmilyen kapcsolatban nem álltak a fővárossal. A legélesebb ellentét Bissau-Guineában figyelhető meg, ahol az analfabetizmus (amely meghaladja a 60 százalékot) alapvető problematikája mellett a város-vidék éles ellentéte figyelhető meg: az életszínvonalbeli különbségek mellett a nyelvi fejlődés eltérő útjai is jellemzők. Bissau-Guinea belső régióiban, Bafatában és Gabóban a helyi és a középkori portugál nyelv sajátos egyvelegével találkozhatunk.

¹⁷⁰ Almeida de Santos: 2007, 45-58. o.

¹⁷¹ (Almeida de Santos: 2007, 62. o.)

A nyelvi együttműködés legfőbb eredménye, a Helyesírási Egyezmény (Acordo Ortográfico) 1990-ben született, ezt a hét alapító tagállam írta alá,¹⁷² és két helyesírási szabályt egységesít, a Brazíliában és a Portugáliában használatosakat. Az egységes portugál nyelv kialakítása jelentős könnyebbé teheti gazdasági és kulturális téren egyaránt. Például segíthetne az egymás közötti kereskedelmi egyezmények jogi értelmezésében, valamint irodalmi művek, színházi előadások és mozifilmek kölcsönös megismerésében.

Miért olyan lényeges az egységesítés a nemzetközi kapcsolatok szempontjából? A négy nagy nyelv, az angol, francia, spanyol és a portugál közül csak az utóbbi rendelkezik kétféle helyesírási szabállyal.¹⁷³ Ez megnehezíti a nemzetközi szerződéskötést, hiszen minden egyezmény esetében kétféle megszövegezés szükséges. Az egyezmény akkor léphet érvénybe, ha az egyes tagországokban ratifikálják, tehát ha az országok belső jogában megjelenik. Brazíliában, Portugáliában, a Zöld-foki Köztársaságban valamint São Tomé és Príncipe-ben ez már megtörtént. A ratifikáció hiánya nem jár különösebb következményekkel, azonban mindenképpen megnehezíti a potenciális együttműködést. A változtatás a portugál szókészletnek mindössze két százalékát érinti, azaz a körülbelül 110 ezres szókészletből 2000 szót.

A brazíliai São Luís de Maranhãoban tartott első Állam és Kormányfők Csúcstalálkozóján megegyezés született az IILP, a Portugál Nyelv Nemzetközi Intézetének létrehozásáról. Ez a terv csak tíz évvel később realizálódott, amikor a são toméi csúcson határozatot hoztak arról, hogy az éves költségvetésből különítsenek el egy összeget, melyből a portugál nyelv terjesztéséért felelős intézményt hoznak létre. Az IILP alapvető célja a nyelv promóciója, diffúziója, védelme és gazdagítása. Munkatársai diplomaták, nyelvészek, írók, akadémikusok, oktatási szakemberek, politikusok és színészek.¹⁷⁴

Az IILP egyik legnagyobb vállalkozása – s ez a CPLP nyelvpolitikájának is sarokköve –, az a kezdeményezés, hogy a portugál nyelv az ENSZ hivatalos nyelve legyen. 2005 októberében a portugáliai Tavirában tartott ELOS Clube Internacional¹⁷⁵ konferenciáján a hét CPLP alapító ország aláírt egy erről szóló petíciót. Romulo Alexandre Soares, a Brazil-Portugál Kamara elnöke kiemelte, hogy Brazília, lakossága, gazdasági ereje és a nemzetközi kapcsolatokban betöltött egyre jelentősebb szerepe, illetve „a portugál mint hivatalos nemzeti nyelv négy kontinensen való jelenléte miatt indokolttá vált, hogy az ENSZ hivatalos nyelve legyen. Afrikában a portugál nyelvhasználatot befolyásolja az angol és francia nyelvű országok közelsége, Frankofónia és a Brit Nemzetközösség mellett a CPLP tagországai, benne a PALOP is megfelelő reprezentativitással rendelkezhetne, ha nagyobb súlyt tudnának adni önmaguknak.”¹⁷⁶ A Főtitkárság 2002-ben az IILP éves költségvetése a CPLP által elkülönített összeg

¹⁷² Kelet-Timor akkor még nem volt független állam.

¹⁷³ A kétféle helyesírás létrejött a Portugál Köztársaság kikiáltásához köthető. 1911-ben létrehoztak egy egyszerűsített helyesírási szabályzatot. Brazíliában ezt nem vették át, ettől az időponttól kezdve létezik a kétféle helyesírási mód.

¹⁷⁴ http://www.iilp-cplp.cv/index.php?option=com_content&task=view&id=13&Itemid=27 (letöltés ideje: 2009.02.21.)

¹⁷⁵ Az ELOS Clube Internacional, vagy ELOS CLUBE egy brazíliai székhelyű kulturális non-profit szervezet, amely a portugál nyelv védelmében, annak promótálására jött létre.

¹⁷⁶ <http://www.elosinternacional.com.br/index2.htm> (letöltés ideje: 2009.02.21.)

mellett egy „Speciális Alap” létrehozását javasolta, a tagországok önkéntes hozzájárulásából. A 2002-es adatok szerint a legnagyobb adományozónak Angola mutatkozott körülbelül 110.000 dollárral, míg Portugália, Brazília és a Zöld-foki Köztársaság hozzájárulása együttesen kicsivel több, mint a felét teszi ki ennek, ez országonként 20-20 ezer dollárt jelent.¹⁷⁷ Ez az adat igen elgondolkodtató, főleg annak fényében, hogy multilaterális fórumokon Brazília és Portugália a portugál nyelv védelmének és terjesztésének legfőbb szószólója.

3.4. A PALOP országok helye a CPLP-ben: a szervezet értékelése a PALOP kontextusában

A PALOP országok CPLP-ben betöltött szerepét hosszan lehetne taglalni, azonban a dolgozat terjedelmi korlátai ezt nem teszik lehetővé. Így a CPLP azon együttműködéseit szeretném röviden bemutatni, amelyek portugál nyelvű Afrika országaira koncentrálnak, valamint a szervezet evolúcióját befolyásoló tényezőket. Ezt követően egy igen sajátos problémát fejték ki, amellyel a mai napig több egykori gyarmatterület szembesül: a nyelvkérdést és annak sajátosságait a PALOP országokban, hiszen a szervezet nyelvi együttműködését portugál nyelvű Afrika kontextusában is vizsgálni kell.

3.4.1. A CPLP Afrikában: optimista víziók – pesszimista valóság

A CPLP legkölségesebb programja a HIV/AIDS Program, melyet az öt afrikai ország számára hoztak létre. Ez a program a gyógykezelésre elkülönített összeg biztosítása mellett a prevencióra próbálja felhívni a figyelmet a szervezet, a halálos betegség elleni küzdelemtől szóló reklámok készítése szerepel az éves költségvetésben. Az AIDS az ötök közül leginkább Mozambikot (másfél millió fertőzött) és Angolát (csaknem 200.000 fő) sújtja, harmadik helyen Bissau-Guinea áll (több mint 10.000 fő). A szigetországokat, a Zöld-foki Köztársaságot (kevesebb mint ezer fő) és São Tomé és Príncipe-t (néhány száz fő) földrajzi elhelyezkedéséből fakadóan nem érinti olyan súlyosan a kérdés. A szubszaharai régió másik fő betegsége a malária, az erre a célra létrehozott, maláriáról szóló CPLP konferenciának São Tomé ad otthont.¹⁷⁸

Az oktatásfejlesztés és gazdasági versenyképesség növelése céljából hozták létre a luandai Üzleti Készségfejlesztői Központot és a maputoi Közigazgatási Fejlesztési Központot. Az előbbi célja, hogy segítse a kis- és középvállalkozásokat, üzleti képzést nyújtson a vállalatvezetőknek. Az utóbbi intézményben kormányzati és egyéb közigazgatási dolgozóknak tartanak tréningeket. A szervezet létrehozta továbbá a Portugál Nyelvi Cenzust, melynek feladata, hogy feltérképezze a PALOP országokban a portugálul anyanyelvi szinten beszélők számát, illetve a lakosság nyelvi kihívásait. A CPLP jövőbeli tervei között szerepel a Digitális Iskola és Egyetem programjának életre hívása, ez lehetővé tenné, hogy az iskoláktól távol élő emberek az interneten keresztül

¹⁷⁷ Pinto: 2005, 358. o.

¹⁷⁸ http://data.unaids.org/pub/Report/2008/jc1526_epibriefs-ssafrica_en.pdf (letöltés ideje: 2009.02.21.)

részesüljenek oktatásban.¹⁷⁹ Azonban ez a legutóbbi kezdeményezés a legkevésbé sem veszi figyelembe a valóságot. Hiszen az öt PALOP ország közül Mozambikban, Angolában és Bissau-Guineában vidéken még az energiaellátás is nehézkes,¹⁸⁰ éhínséggel és betegségekkel küzdenek az emberek, akiknek az értékrendjében az önképzés sokadrendű helyet foglal el. Az elképzelések megvalósításának további akadályai is vannak.

Bár sok forrás szerint a CPLP sikeres multilaterális fórum, ez koránt sincs teljesen így. Igaz, a szervezet közreműködött São Tomé és Príncipeben valamint Bissau-Guineában az államcsínyek kezelésében szakértői tanácsok delegálásával, elindulhatott a közigazgatási és gazdasági reform is ezekben az országokban. Mégis: a tények nem a sikerességet igazolják. A „luzofília¹⁸¹” olyannyira nem általános, hogy egyes szélsőséges esetekben már „luzofóbiáról¹⁸²” beszélhetünk. Mozambikban (amely tagja a Brit Nemzetközösségnek) több fórumon hangoztatják, hogy szívesen választanák az angol hivatalos nemzeti nyelvnek, és szorosabbra fűznék kapcsolataikat a Commonwealth-szel.¹⁸³ Bár ez az igen szélsőséges vélemény a Dél-Afrikai Köztársasághoz fűződő jó viszonytal is magyarázható,¹⁸⁴ illetve annak tényével, hogy az összes szomszédos ország hivatalos nyelve az angol, azonban az ilyen hangvételű véleménynyilvánítás felettébb elgondolkodtató.

Egy portugál külügyminisztériumi tanulmány szerint a Portugáliába PALOP országokból érkező diákok körében végzett felmérés sem mutat pozitív képet a CPLP-ről. Ugyan a diákok nagy többsége, 96%-a tud a létezéséről, 81.6%-uk soha nem vette fel a kapcsolatot a szervezettel, azok szakosított szerveivel, illetve egyéb intézményeivel sem. A közösség munkásságát a PALOP- diákság 31.9%-a elégtelennek minősítette, 27.1%-uk közepesnek, és mindössze 18.1%-uk tekintette jónak.¹⁸⁵

A szervezet percepciójának legfőbb akadálya, hogy alacsony költségvetése miatt nem képes nagy volumenű programok indítására. A szervezet alig több mint 500 ezer dolláros büdzsével rendelkezett születésének évében (1996), ez azóta sem lépte túl az egymillió dollárt. Az éves tagdíj 30 ezer dollár, az alapösszeget több CPLP tagállam önkéntesen hozzájárulása egészíti ki: Portugália több mint 350.000, Brazília 173.000, Angola több mint 90.000 és Mozambik 30.000 dollárral járult hozzá a költségvetéshez.¹⁸⁶ Az adatokból világossá válik, hogy a résztvevő országok számára nem különösebben fontos, hogy a szervezet Luzofóniát irányító és a nemzeti külpolitikák programjait befolyásoló aktor legyen. Brazília alacsony pénzügyi hozzájárulása és szervezeti passzivitása erős befolyást gyakorol a PALOP országokra is.

¹⁷⁹ <http://www.governo.gov.pt/Portal/EN/Geral/Lusofonia> (letöltés ideje: 2009.02.21.)

¹⁸⁰ Bissau- Guineában és Angolában a háztartások 5, Mozambikban 6 %-a rendelkezik elektromossággal egy 2007-es UNCTAD jelentés szerint:
<http://www.unctad.org/Templates/Page.asp?intItemID=3641&lang=1> (letöltés ideje: 2008.02.26.)

¹⁸¹ A portugál nyelv, nemzet és identitás iránt érzett szimpátia.

¹⁸² A portugál nyelv, nemzet és identitás iránti ellenérzés.

¹⁸³ Naro: 2007, 4-11. o.

¹⁸⁴ A mozambiki polgárháború alatt rengetegen hagyták el az országot, és vándoroltak ki a leggazdagabb afrikai államba.

¹⁸⁵ Pinto: 2005, 397-398. o.

¹⁸⁶ Pinto: 2005, 356-357. o.

Az ötök elképzeltetlennek tartják a CPLP sikerességét a gazdasági nagyhatalom nélkül. A résztvevők szkeptikus hozzáállása abból is fakad, hogy az együttműködés főbb területeinek sorrendjéről sincs egyetértés a tagállamok között:

4. táblázat – A prioritások hierarchiája az egyes CPLP tagállamokban

	Politikai- diplomáciai együttműködés	Technikai- kulturális együttműködés	A nemzetgazdaságok közvetlen fejlesztése
ANGOLA	3.	1.	2.
BRAZÍLIA	2.	1.	3.
ZÖLD-FOKI KÖZTÁRSASÁG	3.	2.	1.
BISSAU- GUINEA	3.	2.	1.
MOZAMBIK	3.	2.	1.
PORTUGAL	1.	2.	3.
S. T. ÉS PRÍNCIPE	3.	2.	1.

Forrás: Pinto (2005): 355. o.

Luzofón Afrika országai úgy vélik, hogy a CPLP a nyelvi-kulturális együttműködésen kívül nem nyújt több alternatívát: az erőtlen gazdasági és közigazgatási reformprogramokon kívül még a portugál nyelvű országokon belüli migrációt, a luzofón állampolgárságot sem teszi lehetővé.¹⁸⁷

A PALOP országok már a CPLP létrejöttékor több regionális és posztkoloniális nemzetközi szervezet tagjai voltak, és a nemzeti külpolitikákban ezek a kapcsolatok fontosabbnak bizonyulnak.¹⁸⁸

3.4.2. A nyelvi kérdés luzofón Afrikában

A továbbiakban portugál nyelvű Afrika nyelvi sajátosságaival, a CPLP afrikai nyelvpolitikájával foglalkozom, hiszen ez a legrégebbi kezdeményezés a szervezet részéről, ami az egykori gyarmatokat érinti, így ez a téma különös figyelmet érdemel.

A nyelvi kérdés igen összetett probléma egész Afrikában, nincs ez másképp a PALOP esetében sem. Ezeket az országokat egyszerre éri az úgynevezett belső és külső nyomás. A belső nyomás egymással versengő nyelvi sajátosságokat, nyelvfajtákat vagy szinteket jelent. Létezik egy szűk nyelvi szint, ez a helyi vagy „lokális” nyelvek

¹⁸⁷ Ceita: 1996, 36-41. o.

¹⁸⁸ Angola tagja az SADC-nek (Dél-Afrikai Fejlesztési Közösség) és a CEEAC-nek (Közép Afrikai Államok Közössége), Mozambik az SADC-nek és a Commonwealthnek, São Tomé és Príncipea CEEAC-nek, és Frankofóniának valamint Bissau-Guinea és a Zöld-foki Köztársaság az ECOWAS-nak (Nyugat Afrikai Államok Gazdasági Közössége) és Frankofóniának. Mind az öt PALOP ország tagja az AU-nak.

kategóriája, amely törzsi viszonyok közt jön létre. Ennél szélesebb rétegnek tekinthető az etnikai csoportok nyelve, majd a regionális vagy nemzeti nyelv és végül a hivatalos nyelv.¹⁸⁹ Ez a jelenség azt eredményezi, hogy az egyes országok különböző területein egészen más nyelvet beszélnek, előfordulhat az is, hogy egyáltalán nem értik meg egymást. Az ilyen nyelvi adottságokkal rendelkező régióban egy nemzetközi szervezet nyelvpolitikai tervezésében (language planning) igen nagy problémát jelent az anyanyelv megjelölése. A nyelv beszélője egy vizsgált afrikai célcsoport tagja-e; netán ennek a nyelve az, amellyel a beszélő azonosítja magát vagy amelynek kompetens használója; és tökéletesen birtokában van-e a nyelv? Az anyanyelv kategóriájának értelmezése igen összetett probléma. Mi lehet egy adott nemzetcsoporthoz nemzeti nyelve (língua nacional)? Territoriális alapon határozzuk meg, tehát a nemzetcsoporthoz egy adott területhez kössük? Angola esetében a nemzeti nyelv kategóriájába a bennszülött nyelvek tartoznak, mint az umbukundu, ngangela, kimbundu, kikongo, ambo, cokwe, herero és az oxindonga.¹⁹⁰ A portugál nyelv itt jön a képbe: sok afrikainak az első nyelve a portugál, azzal azonosítják magukat, és anyanyelvi szinten beszélik. Ezen kívül fontos megjegyezni, hogy egy olyan országban, ahol a portugál a hivatalos nyelv, a nyelvet „birtoklók” (akik egyébként is könnyebben kerülnek vezető pozícióba bizonyos területeken) maguk is érdekeltek annak fejlesztésében és oktatásában.¹⁹¹

Az externális, vagy külső nyomás azt a hatást jelenti, amit a környező országok hivatalos nyelvei gyakorolnak a portugál nyelvre. Ez igen erősen érzékelhető, hiszen a PALOP országai földrajzilag távol helyezkednek el egymástól, közelükben nincs azonos hivatalos nyelvvvel rendelkező szomszédos állam. A szomszédok hivatalos nyelve, nevezetesen az angol és a francia nagy hatással vannak a PALOP nyelvpolitikájára, „nyelvtervezésére”. Bissau-Guinea például csak olyan államokkal határos, amelyeknek a hivatalos nyelve a francia (Szenegál és Guinea), míg a belső nyomást a kreol mint törzsi nyelv jelenti. São Tomé és Príncipe pedig olyan zónában helyezkedik el, ahol az angol és a francia is domináns nyelveknek számítanak. A Zöld-foki Köztársaság lakosainak a kreol része a nemzeti identitásnak. Angolának négy szomszédja van, a két északi (a Kongói Demokratikus Köztársaság és Kongó) francia, míg délen és keleten (Namíbia és Zambia) angol nyelvű országok. A korábban már említett Mozambikot csak angol nyelvű országok veszik körül (Tanzánia, Malawi, Zambia, Zimbabwe, Dél-Afrika és Sváziföld).¹⁹² A sokféle nyelv jelenléte igencsak megnehezíti az oktatáspolitikát, és az oktatástervezést, hiszen előfordulhat, hogy egy osztályteremben hat vagy hétféle nyelvet jelölnek meg anyanyelvükként a diákok.¹⁹³

Afrikában megfigyelhető a nyelvi pluralitás, ami két- (bilingvizmus) vagy többnyelvűséget (multilingvizmus) jelent. Ez a pluralitás megköveteli a nyelvek komplementaritását, és annak a ténynek a felismerését, hogy nem létezik közös nemzeti nyelv, amely a teljes földrajzi terület, a közösségi élet vagy a különféle típusú munkavégzés domináns nyelve lenne. A CPLP nyelvpolitikájának számolnia kell a két-, esetleg három- vagy négynyelvűséggel egy adott közösség esetében, szem előtt tartva,

¹⁸⁹ Kukanda: 2000, 101-117. o.

¹⁹⁰ Kukanda: 2000, 106. o.

¹⁹¹ Vilela: 2002, 308. o.

¹⁹² Kukanda: 2000, 109. o.

¹⁹³ Vilela: 2002, 309. o.

hogy a hivatalos nyelvet mindenkinek beszélnie kell, vagy legalábbis esélyt kell teremteni annak elsajátítására. Portugál nyelvű Afrika oktatási rendszerében négyféle lehetőség áll a lakosok előtt: az első opció a „monolingvisztikus” képzés a hivatalos nyelven, ez egész egyszerűen az asszimilációt jelenti. Portugália ezt a rendszert alkalmazta a gyarmatokon, a közigazgatás portugál nyelvű volt. Természetesen a helyieknek jóval kevesebb lehetőségük volt a képzésben való részvételre, mint manapság. A nemzetközi rendszerben végbement változások és az emberi jogok fejlődése miatt nem igényel különösebb magyarázatot, hogy miért nem lenne ajánlatos a kötelező „egynyelvűsítést” alkalmazni. Azonban a jelenség áthúzódott a posztkoloniális korbá is, a magasabb szintű munkakörökbe a mai napig a legfontosabb ajánlólevél a portugál nyelv kellő szintű ismerete. A „bilingvisztikus” képzés az oktatás kétnyelvűségét jelenti, ebben az esetben egyensúlyt kell találni a két nyelv között a szóbeli és írásbeli kommunikáció esetében. Lássuk be, ez igen nagy pedagógiai kihívást jelent az oktatóknak, hiszen erről az elképzelésről még a CPLP sem tud pontos képet adni.¹⁹⁴

Az Acordo Ortográfico, vagyis a nyelv egységesítését célzó Helyesírási Szabályzatot több CPLP tagállam, köztük több PALOP ország még nem ratifikálta. De vajon melyik nyelvi mintát követnék ezek az országok? A logikus magyarázat az lenne, ha az egységesített változatra esne a választás, nem az európai portugálra vagy a Brazíliában használatosra. A gyakorlat azonban korántsem biztos, hogy ezt fogja igazolni. Egyre nő a bilaterális szerződések száma Brazília és a PALOP országai között, a Guineai-öbölben számos brazil entitás jelent meg. Az egyensúly megtartása igen nehéz lesz egy olyan afrikai számára, akinek alapvető hiányosságai vannak a hivatalos nyelv használatát illetően. Eddig az európai nyelvi mintát követték, és zavart okozhat a fejekben a dél-amerikai változat használata a mindennapi életben.

A nemzetközi szervezetnek – csakúgy, mint az egész luzofón világnak –, el kell fogadnia azt a nyelvi diverziót, ami a portugál nyelvű afrikai országokat jellemzi. A portugál régebben gyarmatosító nyelv volt, mára viszont az afrikai nyelvek közé tartozik, tehát számítani lehet eddig nem ismert variációinak a megjelenésére. Ezek az afrikai identitás kifejezésére is szolgálhatnak. Vajon Luzofónia elfogadja-e a portugál nyelv afrikai változatainak egymásmellettségét? Az egységesítés szükséges és praktikus lépés a CPLP részéről, azonban a probléma megoldása összetettsége miatt igen nehéz feladat. „A minha Pátria é a minha língua”, azaz: „A nyelvem a hazám” – mondta Fernando Pessoa, a portugál modernizmus legnagyobb alakja. Ez az idézet, amelyet az IILP előszeretettel idéz számos fórumon, a PALOP esetében is elgondolkodtató.

3.5. A CPLP mint az afrikai regionális integráció motorja?

A CPLP a nyelvi egység, a közös történelmi gyökerek mentén jött létre. Az a feltételezés, hogy a szervezet képes lehet közreműködni portugál nyelvű Afrika regionális integrációjában, talán túlzásnak tűnik. A CPLP keretein belül létrejött

¹⁹⁴ Hopffer Almada: 1996, 16-24. o.

számtalan kezdeményezés, munkacsoport, melyek a közigazgatás átalakítását, annak demokratizálását tűzik ki célul. Ezek nem járhatnak sikerrel addig, amíg az alapvető feltételeket nem teremtik meg. Az országoknak szükségük van identitásuk kialakítására a posztkoloniális korban (és ennek a törekvésnek sarkalatos pontja a nyelvpolitika is), illetve felmerül az igény a szervezet jellegének újradefiniálására is. A Közösség nem a gazdasági integráció mentén jött létre, az ilyen típusú együttműködés bilaterális keretek között zajlik a hét tagállam, illetve az egyes PALOP országok és a CPLP közt. Érdekes jelenség, hogy a szervezet nem szerepel a tagállamok külpolitikájának elsőrendű prioritásaként. Portugália esetében mindössze a negyedik helyen említik, az EU, a transzatlanti kapcsolatok és a PALOP országok közötti bilaterális együttműködés után. Brazília számára inkább a főbb gazdasági partnerek, Portugália, Angola és Mozambik együttesét jelenti, és nem azonosul a szervezettel mint a nyolcak közösségével.¹⁹⁵

Angolában sem elsőszámú külpolitikai prioritás a CPLP-vel való kapcsolatrendszer fejlesztése. Elsődleges partnereknek a Dél-Afrikai Köztársaságot és az Amerikai Egyesült Államokat tekinti. Nem is lehet a luandai diplomáciát hibáztatni ezért, hiszen a polgárháborús időszak végével az ország újjáépítése és a gazdaság fejlődési pályára állítása volt a legfőbb feladat. A Portugáliával és Brazíliával fenntartott jó kapcsolat továbbra is kiemelten fontos az ország számára. A jövőre nézve a Dél-Afrikai Köztársaságot ellensúlyozó regionális nagyhatalmi ambícióit emeli ki a szakirodalom.

A legszkeptikusabbnak a CPLP megítélésében Mozambik mutatkozik. Politikailag nagyon távol állónak érzi magát a szervezettől, Portugáliával fenntartott kapcsolatai is legfeljebb a kereskedelemre és a befektetésekre épülnek. A PALOP blokkjából ennek az országnak a leghűvösebb a viszonya az egykori gyarmattartóval. Mindehhez a nyelvi környezet problémái is jelentősen hozzájárulnak.

Bissau-Guinea esetében sokkal nehezkesebb a külpolitikai prioritások definiálása, hiszen jelenleg is zajlik a polgárháború utáni közigazgatási átalakítás és a demokratikus átmenet. Ugyan megjelentek CPLP-s megfigyelők és szakértői csoportok az országban, ám a Föld egyik legszegényebb államának jelenlegi elsődleges célja a túlélés.

Kiterjedt diaszpórája miatt a Zöld-foki Köztársaság lehetne az a tagállam, amelyik számára a CPLP prioritásként jelenhetne meg, a közösségi törekvések jó alapot teremthetnének erre. Az IILP központja is a Zöld-foki Köztársaság fővárosában, Praiában van, ennek létrehozása is ezt a benyomást erősíti.

São Tomé és Príncipe esetében a CPLP-vel – csakúgy, mint a Portugáliával – fenntartott jó kapcsolat esszenciálisnak mondható. Az olajkészletek feltárásának következményeként a térség szerepe egyre inkább nő, így a külföldi befektetőkkel kialakított kapcsolatok is befolyással lehetnek az ország külpolitikájára.¹⁹⁶

Amint a fenti körkép mutatja, a PALOP országok diplomáciája nem tanúsít nagy érdeklődést a szervezet iránt, amely nem képes túllépni a politikai dimenzión. A CPLP-nek mint „brazil-portugál kreációnak” inkább megfigyelői, mintsem résztvevői ezek az államok. Bár a bilaterális kapcsolatok fejlesztésében nyitottnak mondhatók, de a

¹⁹⁵ Cardoso: 2005, 236-244.o.

¹⁹⁶ Cardoso: 2005, 251-256. o.

szükséges gazdasági ösztönző erővel nem rendelkező politikai szervezet kevés eséllyel lesz összetartó erő a földrajzilag és identitásukban távol eső nemzetek között.¹⁹⁷

¹⁹⁷ Santos: 2001, 14-18. o.

Konklúziók

Dolgozatom célja a portugál nyelvű afrikai országok kontinensen túli kapcsolatainak bemutatása volt olyan példák érzékeltetésével, amelyek reális képet adhatnak a vizsgált korszak diplomáciai viszonyairól.

A Portugáliát bemutató fejezetben kerültek alaposabb elemzésre a kétoldalú kapcsolatok dimenziói. A megértéshez elengedhetetlennek tűnt a releváns afrikai belpolitikai események mellett a kapcsolatok természetére ható külső tényezők bemutatása. A politikai és gazdasági relációk a hipotézis fényében – *miszerint a kontinensen túli partner, legyen egykori gyarmattartó, gazdasági nagyhatalom vagy nemzetközi szervezet; abban az esetben kezeli az öt PALOP országot egységesen, ha ezt saját érdeke is úgy kívánja* – azt igazolják, hogy az egykori gyarmattartó csak részben kezeli egységként az öt országot. Az IPAD létrehozása intézményesített kereteket teremtett a PALOP országokkal való együttműködéshez, ám a piacra jutás feltétele a szorosabb bilaterális együttműködés, így természetesnek hatott a preferenciális sorrend kialakulása. A hipotézis tehát igaz. Portugália kétszer „szorult ki” Afrikából, egyszer a dekolonizációkor, utána pedig a hidegháború utáni új nemzetközi rendszer által megteremtett szabadpiaci verseny alkalmával. Az ország későn eszmélt, a gyorsan reagáló gazdaságok mellett több fontos beruházási lehetőségről lemaradt, így szűkült külpolitikai mozgástere.

Az Európai Unió mint vizsgálati egység bevonása tovább erősíti az alapfeltevést: a nemzetközi szervezet külpolitikájában törekszik az integráció exportjára. Az Európában működő rendszer azonban nem biztos, hogy azonos módon alkalmazható a világ más tájain, például Afrikában. Az Afrikai Unió hasonló struktúrájának létrejötte az európai integráció szerkezetének átvételét sejteti, de csak a jövőben derül ki, hogy az együttműködés, illetve az új intézményi rendszer igazán sikeres lesz-e, ez ugyanis Afrikán, ezen belül a PALOP-on is múlik. A mini-integráció próbája létrejött a PIR-PALOP kezdeményezésben, ám az elszántság nem bizonyult azonos mértékűnek a két fél részéről, így a kezdeményezés kudarcba is fulladt. Hipotézisem ebben a vonatkozásban csak részben igazolható, hiszen az „európai út” átültetésének a kísérlete (amely uniós érdek lett volna, hiszen saját eszközei, így például a monitoring alkalmazása olyan intézményi tapasztalatot jelentett, ami sikert eredményezhetett volna) passzív luzofón afrikai magatartással találkozott, ezért a mini-integráció létrejötte egyértelműen a PALOP országokon múlt.

A portugál soros elnökségek számbavétele alátámasztja azt a kijelentést, hogy az ország fokozatosan „visszatért” Afrikába, a II. EU-Afrika csúcs megszervezésében egyik főszereplő volt, amellet, hogy több mint húsz év alatt „megmelegedett” az unióban, és kompetenciái is nőttek. A magyar soros elnökség és jövőképfarmálás egyfajta kitekintést jelent, ugyanakkor kiemeli a magyar-PALOP kapcsolatok erősítésének szükségességét, ezáltal is közelebb hozva a témát az olvasóhoz.

A nagyhatalmi jelenléte bemutató fejezet jól érzékelteti a világgazdaság három meghatározó szereplőjének kapcsolatát a kontinenssel, szűkebb értelemben luzofón Afrikával. Habár a kínai jelenléte igen erősen gazdaságorientált, a tajvani kérdés alapvetően meghatározza a diplomáciai kapcsolatokat. Bár Kína ügyesen használta fel Makaót az együttműködés kereteinek megteremtéséhez, São Tomé és Príncipe azon kevés országok közé tartozik, amelyek nem ismerték el a Kínai Népköztársaságot, így kimaradt az eredetileg 5+1 országot érintő együttműködésből. A szigetország hiába rendelkezik méretéhez képest hatalmas olajkészletekkel, Tajvan elismerésével kínai politikai érdekeket sért, ezzel igazolhatóvá válik a hipotézis: noha a távol-keleti ország létrehozta az együttműködési fórumot, mégsem vonta be mind az öt országot.

Az USA luzofón afrikai jelenléte egy újabb nagyhatalmi kapcsolattípusról tanúskodik: a hidegháború idején a politikai érdekek domináltak, azonban a posztbipoláris rendszerben a gazdasági függés már felülírta ezt. A energiafüggőség kardinális kérdés a nyugati nagyhatalom gazdaságdiplomáciájában, emellet a biztonságpolitikai indokok is dominálnak. Ezek fényében egyértelművé válik az önérdék prioritása, az USA még a fejlesztési segélyezés terén sem célozta meg luzofón Afrikát mint egységet. Az Egyesült Államok a bilaterális segélyezés híve, ugyanis a forrásfelhasználást ily módon ellenőrizni is tudja. Az az ország számíthat szorosabb együttműködésre és nagyobb mértékű segélyezésre, ahol az USA érdekei is megjelennek.

Brazília kapcsolatrendszerének elemzésével kiszélesedik a nagyhatalmi rendszerek dimenziója. A neostrukturalista-neoliberális ellentét bemutatása azonban tükrözi a dél-amerikai ország érdekeit: a globális szereplővé válás a célja, így a belpolitikai elemek exportja szélesíti külpolitikai mozgásterét. Nem biztos, hogy ez a leghatásosabb módja a PALOP országok fejlődésének, de az biztos, hogy látványos. Az ABC ügynökségen belül az öt nemzettel való együttműködésben egy munkacsoport is létrejött, igaz, ez csak fejlesztési kérdésekkel foglalkozik, a kereskedelempolitika terén Brazília is preferenciával él.

A Portugál Nyelvű Országok Közösségének (CPLP) létrehozása a posztkoloniális kapcsolatok intézményesítését jelentette. A szervezet munkássága azonban nem mutat túl a közös nyelvi és kulturális gyökerek meghatározásán. Bár célja, hogy profilját bővítse, alacsony költségvetése nem teszi lehetővé a széles mozgásteret. A portugál nyelvű afrikai országokban létező problémákról ugyan több fórumon lehet hallani, mint korábban, de a gazdasági és államigazgatási reformokat érintő célokat eddig még nem definiálták. A szervezetben nem értelmezhető egyértelműen Portugália vezető szerepe: egyrészt rossz érzéseket keltene ennek egyértelmű kinyilatkoztatása, hiszen szembekerülhetne a neokolonializmus vádjával, másrészt nem rendelkezik olyan gazdasági erővel, hogy a szervezet evolúcióját jelentő gazdasági-fejlesztési kérdéseket is kezelni tudja. Brazília nélkül működésképtelen, majdhogynem

„impotens” lenne a szervezet, és nem mutatna túl az időszakos diplomáciai baráti beszélgetéseken.

A PALOP országok helyzete és szkeptikus hozzáállása sem segíti az együttműködés elmélyülését: az egyes országokon belül a társadalmak nyelvi és kulturális diverziója nem hozza közelebb a feleket, ezek a belső tényezők hatástalanná teszik a multilaterális fórum cselekvési esélyeit. Továbbá a luzofón afrikai országok – látva a nemzetközi szervezet cselekvőképtelenségét –, inkább a bilaterális együttműködést választják, olyan országokkal vagy nemzetközi szervezetekkel, amelyek várhatóan javulást hoznak belpolitikai és gazdasági téren egyaránt.

A szervezet fiatal, alig 12 éve jött létre (ez is indokolta a szervezeti struktúra bemutatását), így a közösség evolúciója is elképzelhető, ehhez azonban a tagországok közös intenciója szükséges. Hipotézisem a nemzetközi szervezet esetében is csak részben helytálló: a korábban elemzésre kerülő nagyhatalmak és az Európai Unió jóval erősebb tényezők a nemzetközi rendszerben, így az együttműködést alakító, aktív szereplők. A PALOP országok mint CPLP tagállamok a korábbi passzivitásból előléptek aktív szereplővé, olyan aktorokká, akik az együttműködést akarják alakítani. Cselekvőképtelenségük az, ami nem teszi teljes egészében igazolhatóvá a hipotézist. A CPLP célja a luzofón egység megteremtése, ezért retorikájában támogatja az integráción belüli integrációt, azonban az öt ország belső dezintegráltsága, illetve az érdeklődés hiánya ennek gátat szab.

A bevezető 1.2. alfejezetében, a kutatási kérdés és hipotézis megfogalmazásakor Huntington kapcsán a téma értelmezése szempontjából fontos kérdésre szeretnék választ adni. Ez így hangzott: *A részben nyugati civilizációhoz való tartozás vajon milyen mértékben befolyásolja a vizsgálat középpontjában álló portugál nyelvű afrikai országok külpolitikáját, gazdaságát és belső politikai viszonyait?* Az elemzés során kiderült, hogy igen jelentős mértékben, ennek csupán néhány példája a hidegháborús szembenállás, a volt gyarmattartóval fennálló kapcsolatrendszer, a Portugália európai uniós tagságából származó EU kapcsolat, illetve az energiakérdés.

Huntington művében kitér még egy, a dolgozat szempontjából fontos összefüggésre, a nyugatosodás és modernizáció kapcsolatára: a felvetés szerint Afrika nyugatosodik – anélkül, hogy modernizálna. Ahol a modernizáció nagyobb sebességre kapcsol, ott a nyugatosodás visszaszorul, és az őshonos kultúra újjáéled. A további modernizáció így már a felélesztett hagyományokra támaszkodó társadalmat erősíti, a növekvő gazdasági és katonai erő önbizalmat ad, és arra ösztönzi őket, hogy bízzanak saját kultúrájukban.¹⁹⁸ Az elmélet alapja lehet a közös gyökerek felismerésének és egy luzofón afrikai regionális kezdeményezés létrehozásának, ami bővítené az ötök külpolitikai mozgásterét, és a portugál nyelvű afrikai nemzeteket összefogó közösség alakulhatna ki. Szerintem ennek kezdeményezésére és összefogására talán Angola tűnik a legalkalmasabbnak.

Azonban mára elszaporodtak a regionális együttműködés különböző szintjei, s „mindez azzal a veszéllyel fenyeget, hogy a regionális integrációs törekvések erősödése egymással szembenálló – bizonyos földrajzi egységeket átfogó – blokkokra szakadt világgazdaság kialakulásához vezet, és a nemzetközi szintű egyeztetés és

¹⁹⁸ (Huntington: 2001, 98-116. o.)

problémakezelés helyett egyre inkább a regionális szintű illetve kétoldalú megoldások és megállapodások kerülnek előtérbe. Az ellentmondás azonban csak látszólagos, mert a regionális integrációs törekvések is egy-egy globalizációs centrum¹⁹⁹ felé haladnak.”²⁰⁰ Ha létrejönne egy regionális tömörülés a PALOP országok között, vajon melyik centrumhoz tartanának? Portugáliával kialakult kapcsolatrendszerük miatt az Európai Unióhoz mint globális szereplőhöz? Esetleg a kontinenst összefogó integrációhoz, az Afrikai Unióhoz? A kérdés még jó ideig megválaszolatlan marad, hiszen Európa és Afrika együttműködése még korántsem érte el csúcspontját, az AU pedig ezideig nem lépett elő a világgazdaság meghatározó szereplőjévé.

João Miguel Vahekeni angolai nagykövettel folytatott személyes beszélgetésem azonban rádöbbenett arra, hogy az integrációs elképzelés nem alkalmazható sematikusan Afrika esetében. Szerinte az ötök között nem jöhetne létre ugyanaz a tömörülés, mint az EU esetében: és noha Angola gazdasági erejénél fogva a PALOP élére állhatna, nincs meg bennük a belső indíttatás, hogy európai mintára egy luzofón afrikai közösség jöjjön létre. Ennek történelmi okai vannak: a földrajzi diszkontinuitás miatt a két nagy ország nemigen érintkezett egymással, így nem alakulhatott ki egy erődominancián alapuló kapcsolatrendszer majd integrációs igény, mint Európában.

Továbbá a nagykövet úr felhívta a figyelmemet egy nagyon fontos szempontra: bár a szakirodalom előszeretettel hangoztatja, hogy Angolának regionális nagyhatalmi törekvései vannak, szerinte azért a realitás talaján kell maradni. A Dél-Afrikai Köztársaság lakossága majdnem négyszerese hazájáénak, illetve az ország összehasonlíthatatlanul magasabb fokú iparosodottsága miatt sem állja meg a helyét az „angolai ellensúlyozás” víziója.

Számomra legemlékezetesebb mondatai a következők voltak: „Angola és a többi PALOP ország nyitva állnak mindenki előtt, legyen az Brazília, az Egyesült Államok, Kína vagy az EU. A jelenleg részben üresnek tűnő luzofón együttműködési tér is fontos lehet az öt ország diplomáciájában, ezt azonban fel kell tölteni olyan tartalommal, hogy a kooperáció mindenki számára gyümölcsöző legyen. „Assim, o espaço lusófono ficará bonito” – mondta.²⁰¹ A jövőre nézve a CPLP tagállamoknak – különös tekintettel a PALOP országoknak – az együttműködésben elsősorban arról kell megbizonyosodniuk, hogy portugál nyelvű Afrika lakosai is profitálnak-e belőle.”²⁰²

Mi lehet a leghelyesebb út a PALOP fejlődése szempontjából? Valamilyen nagyhatalommal fennálló kapcsolatainak elmélyítése? Egy belső blokk képzése Afrikán belül? Esetleg a luzofón világot összefogó nemzetközi szervezettel való szorosabb együttműködés? Egy biztos: az ötöknek meg kell találniuk saját afrikai útjukat, az együttműködés csak belső elhatározásból lehet sikeres. Ez a megállapítás egybeesik az EU Afrika-politikájának alapjával, az „African ownership”, miszerint a földrészt problémáit leghatékonyabban maguk az afrikai országok oldhatják meg.

¹⁹⁹ Globalizációs centrumon olyan regionális egységet érthetünk, amely túllép a regionális integráció keretein, és a gazdasági előnyeinek (hasznainak) nagyobbik része a globális kapcsolatokról származik. (Lukács: 2004, 525. o.)

²⁰⁰ Balogh, idézi Lukács: 2004, 525. o.

²⁰¹ „Így a luzofón tér szép lesz.” – mondta.

²⁰² Személyes beszélgetés João Miguel Vahekeni angolai nagykövettel (2009. 04. 07.) / saját fordítás /

Mellékletek

Országrajzok

Angolai Köztársaság (República de Angola)



- **Főváros:** Luanda
- **Terület:** 1 246 700 km²
- **Lakosság:** ~ 12 790 000 fő
- **Etnikai csoportok:** ovimbundu (37%), kimbundu (25%), bakongo (13%), mesztic (2%), európai (1%), egyéb (22%)
- **Vallás:** bennszülött (47%), római katolikus (38%), protestáns (15%)
- **Pénznem:** Kwanza (1\$= 75.49 Kwanzas)
- **GDP/fő (éves):** 9100 \$
- **Főbb exporttermékek:** nyersolaj, gyémánt, kávé, szizál, fa, hal
- **A függetlenség napja:** 1975. november 11.
- **Közigazgatás:** 18 provincia: Bengo, Benguela, Bie, Cabidna, Cuando Cubango, Cuanza Norte, Cuanza Sul, Cunene, Huambo, Huila, Luanda, Luanda Norte, Luanda Sul, Malanje, Moxico, Namibe, Uige, Zaire
- **Kormányzat:** többpárt-rendszerű demokrácia
- **Törvényhozó szerv:** egykamarás parlament (220 fős) – Nemzetgyűlés (Assembleia Nacional)
- **Államfő:** José Eduardo Dos Santos
- **Kormányfő:** António Paulo Kassoma
- **Átlagos várható élettartam:** 38.2 év (férfi: 37.24/nő: 39.22)
- **HIV/AIDS fertőzöttek száma:** ~ 190 000 fő (2007-es adatok)
- **Írástudás aránya a 15 évnél idősebb lakosok között:** lakosság 67.4%-a (férfi: 82.9%/ nő: 54.2%)

*Forrás: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ao.html>
(letöltve: 2009. 04.03.)*

Mozambiki Köztársaság (República de Moçambique)

- **Főváros:** Maputo
- **Terület:** 801 590 km²
- **Lakosság:** ~ 21 670 000 fő
- **Etnikai csoportok:** afrikai 99.66% (Makhuwa, Tsonga, Lomwe, Sena, stb.), európai 0.06%, euro-afrikai (0.2%), indiai (0.2%)
- **Vallás:** római katolikus (23.8%), muszlim (17.8%), Cionista keresztény/ Zionist christian (17.5%), egyéb (17.8), egyéb bennszülött vallás (23.1%)
- **Pénznem:** Metical (1\$= 26.675 Meticais)
- **GDP/fő (éves):** 900 \$
- **Főbb exporttermékek:** földgáz, réz, alumínium, kesudió, gyapot, cukor, citrusfélék, fa
- **A függetlenség napja:** 1975. június 25.
- **Közigazgatás:** 10 provincia + 1 cidade (Cabo Delgado, Gaza, Inhambane, Manica, Nampula, Niassa, SOfala, Tete, Zambezia, Maputo + Cidade de Maputo)
- **Kormányzat:** többpárt-rendszerű demokrácia
- **Törvényhozó szerv:** egykamarás parlament (250 fős) – Nemzetgyűlés (Assembleia Nacional)
- **Államfő:** José Armando Guebuza
- **Kormányfő:** Luisa Diogo
- **Átlagos várható élettartam:** 41.18 év (férfi: 41.83/nő: 40.53)
- **HIV/AIDS fertőzöttek száma:** ~ 1 500 000 fő (2007-es adatok)
- **Írástudás aránya a 15 évnél idősebb lakosok között:** lakosság 47.8%-a (férfi: 63.5%/ nő: 32.7%)



Forrás: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/mz.html>
(letöltve: 2009.04.03.)

Bissau-Guineai Köztársaság
(República da Guinea-Bissau)

- **Főváros:** Bissau
- **Terület:** 36 120 km²
- **Lakosság:** ~1 534 000 fő
- **Etnikai csoportok:** afrikai 99% (balanta 30%, fula 20%, manjaca 14%, mandinga 13%, papel 7%), európai és mulatt ~ 1 %
- **Vallás:** muszlim (50%), bennszülött (40%), keresztény (10%)
- **Pénznem:** CFA (Afrikai Pénzügyi Közösség) Frank (1\$= 488.2 CFA Frank)
- **GDP/fő (éves):** 600 \$
- **Főbb exporttermékek:** kesudió, garnéla, mogyoró, pálmaolaj
- **A függetlenség napja:** 1973. szeptember 24. (unilaterális módon kinyilvánított), 1974. szeptember 10. (Portugáliától)
- **Közigazgatás:** 9 régió (Bafata, Biombo, Bissau, Bolama/Bijagos, Cacheu, Gabu, Oio, Quinara, Tombali)
- **Kormányzat:** többpárt-rendszerű demokrácia
- **Törvényhozó szerv:** egykamarás parlament – Népi Nemzetgyűlés (Assembleia Nacional Popular)
- **Államfő:** Raimundo Pereira
- **Kormányfő:** Carlos Gomes
- **Átlagos várható élettartam:** 47.9 év (férfi: 46.07/ nő: 49.79)
- **HIV/AIDS fertőzöttek száma:** ~ 11.000 fő (2007-es adatok)
- **Írástudás aránya 15 évnél idősebb lakosok között:** 42.4% (férfi: 58.1%, nő: 27.4%)



Forrás: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/pu.html>
(letöltve:2009. 04.03.)

Zöld-foki Köztársaság (República de Cabo Verde)

- **Főváros:** Praia
- **Terület:** 4033 km²
- **Lakosság:** ~ 429 450 fő
- **Etnikai csoportok:** kreol (71%), egyéb 29% (afrikai 28%, európai 1%)
- **Vallás:** római katolikus (44%), protestáns (33%), egyéb (23%)
- **Pénznem:** Escudo (1\$= 83.45 Escudo)
- **GDP/fő (éves):** 3800 \$
- **Főbb exporttermékek:** hal, bőr, feldolgozó-ipari termékek, kézművestermékek
- **A függetlenség napja:** 1975. július 5.
- **Közigazgatás:** 17 helyhatósági terület (Boa Vista, Brava, Maio, Mosteiros, Paul, Praia, Porto Novo, Ribeira Grande, Sal, Santa Catarina, Santa Cruz, São Domingos, São Filipe, São Miguel, São Nicolau, São Vicente, Tarrafal)
- **Kormányzat:** többpárt-rendszerű demokrácia
- **Törvényhozó szerv:** egykamarás parlament (72 fős) – Nemzetgyűlés (Assembleia Nacional)
- **Államfő:** Pedro Verona Pires
- **Kormányfő:** José Maria Pereira Neves
- **Átlagos várható élettartam:** 71.61 év (férfi: 68.27/ nő: 75.05)
- **HIV/AIDS fertőzöttek száma:** 775 fő (2007-es adatok)
- **Írástudás aránya (15 évnél idősebb lakosok között):** 76.6% (férfi: 85.8%/nő: 69.2%)



Forrás: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/cv.html>
(letöltve: 2009.04.03.)

São Tomé és Príncipei Demokratikus Köztársaság (República Democrática de São Tomé e Príncipe)

- **Főváros:** São Tomé
- **Terület:** 1001 km²
- **Lakosság:** ~ 212 670 fő
- **Etnikai csoportok:** mesztic, angolares (angolai rabszolgák leszármazottai), forros (felszabadított rabszolgák leszármazottai), servicais (a szárazföldi PALOP országokból ide telepített munkások), tongas (servicais szigeteken született gyermekei), európaiak
- **Vallás:** római katolikus (70.3%), evangélikus (3.4%), Új-apostoli (2%), adventista (1.8%), egyéb (3.1%)
- **Pénznem:** Dobra (1\$= 16. 365 Dobras)
- **GDP/fő (éves):** 1300 \$
- **Főbb exporttermékek:** kakaó (80%), kávé, pálmaolaj
- **A függetlenség napja:** 1975. július 12.
- **Közigazgatás:** 2 provincia (a két sziget, São Tomé és Príncipe)
- **Kormányzat:** többpárt-rendszerű demokrácia
- **Törvényhozó szerv:** egykamarás parlament (55 fős) – Nemzetgyűlés (Assembleia Nacional)
- **Államfő:** Fradique De Menezes
- **Kormányfő:** Joachim Rafael Branco
- **Átlagos várható élettartam:** 68.32 év (férfi: 66.65/ nő: 70.04)
- **HIV/AIDS fertőzöttek száma:** nem ismert
- **Írástudás aránya a 15 évnél idősebb lakosok között:** 84.9% (férfi: 92.2%/ nő: 77.9%)



Forrás: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tp.html>
(letöltve: 2009.04.03.)

A portugál nyelvű afrikai országok (térkép)



Forrás: <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/f/f5/Palop.svg/600px-Palop.svg.png> (letöltve: 2009.04.03.)

Angola

Forrás:
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ao.html>
(letöltve: 2009. 04.03.)



Mozambik

Forrás:
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/mz.html> (letöltve: 2009.04.03.)



Bissau-Guinea



Forrás:<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/pu.html>
(letöltve:2009. 04.02.)

Zöld-foki Köztársaság



Forrás:<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/cv.html>
(letöltve: 2009.04.03.)

São Tomé és Príncipe

:



Forrás: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tp.html>
(letöltve: 2009.04.03.)

6.2.6. A CPLP tagállamai



Forrás: <http://upload.wikimedia.org/wikimedia/commons/4/44/CPLPmap.org> (letöltve: 2009. 04. 03.)

Bibliografía

- III. Conferência de Chefes de Estado e de Governo da CPLP [2000], Comunidade dos Países da Língua Portuguesa, Cimeira CPLP. 17 e 18 de Julho de 2000, Maputo
- IV. Conferência de Chefes de Estado e de Governo da CPLP [2002], Comunidade dos Países da Língua Portuguesa, Cimeira CPLP. 31 de Julho e 1 de Agosto de 2002, Brasília
- V. Conferência de Chefes de Estado e de Governo da CPLP [2004], Comunidade dos Países da Língua Portuguesa, Cimeira CPLP. 26 e 27 de Julho de 2004, São Tomé
- VI. Conferência de Chefes de Estado e de Governo da CPLP [2006], Comunidade dos Países da Língua Portuguesa, Cimeira CPLP. 17 de Julho de 2006, Bissau
- VI. Reunião Ordinária do Conselho de Ministros da CPLP [2001] Comunidade dos Países da Língua Portuguesa. 31 de Julho de 2001, São Tomé
- VII. Conferência de Chefes de Estado e de Governo da CPLP [2008], Comunidade dos Países da Língua Portuguesa, Cimeira CPLP. 25 de Julho de 2008, Lisboa
- X. Reunião Ordinária do Conselho de Ministros da CPLP [2005] Comunidade dos Países da Língua Portuguesa. 19 e 20 de Julho de 2005, Luanda
- XII. Reunião Ordinária do Conselho de Ministros da CPLP [2007] Comunidade dos Países da Língua Portuguesa. 2 de Novembro de 2007, Lisboa
- AMARAL, I. [2005]: Os Países Africanos de Língua Oficial Portuguesa face aos Desafios do Século XXI. IN: Lusofonia em África-História, Democracia e Integração Africana. Cordésia, Dakar
- ALMEIDA SANTOS, A. [2001]: Paixão lusófona. Imprensa Nacional – Casa de Moeda, Lisboa
- ALVES, A. [2005]: The Growing Relevance of Africa in Chinese Foreign Policy, The case of Portuguese Speaking Countries. Instituto do Oriente, Lisboa
- ANDRADE, E. S. [2002]: Cape Verde. IN: Patrick Chabal: The History of Postcolonial Lusophone Africa. Northwestern University Press, Evanston
- APÁTI, S. [1981]: Angola – Múlt, Jelen, Jövő. Kossuth, Budapest
- ARAÚJO, R.C. [2000]: Os sistemas de governo de transição democrática nos P.A.L.O.P. Coimbra Editora, Coimbra

- BANCO DE PORTUGAL [1997]: Evolução da economia dos PALOP. Edição de Banco de Portugal, Lisboa
- BANCO DE PORTUGAL [2008]: Dívida oficial dos PALOP. Edição de Banco de Portugal, Lisboa, letölthető: http://www.bportugal.pt/publish/palop/11_RDiv_Txt.pdf (letöltés ideje:2008.03.21.)
- BANCO DE PORTUGAL [2008]: Investimento directo bilateral nos PALOP e em Timor-Leste. Edição de Banco de Portugal, Lisboa, letölthető: http://www.bportugal.pt/publish/palop/10_RInv_Txt.pdf (letöltés ideje: 2009.03.21.)
- BARACS, D. – SCHÜTZ, I. [1974]: Portugália szegfűvel. Kossuth, Budapest
- BELL, M. [1986]: Contemporary Africa. Longman Scientific & Technical Ltd., Essex
- BENKES, M. [2007]: Az euroafrikai kapcsolatok napjainkban. IN: Európai Expanzió Önálló Program, ELTE-BTK. letölthető: <http://www.zanex.hu/euroafrika.htm> (letöltés ideje: 2009.03.21.)
- BENKES, M. [2006]: Helyzetkép Fekete-Afrikáról. Politikai afrikaisztikai tanulmányok, ELTE BTK- Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata, Budapest
- BIRMINGHAM, D. [2002]: Angola IN: Patrick Chabal: The History of Postcolonial Lusophone Africa. Northwestern University Press, Evanston
- BIRMINGHAM, D. [1993]: Portugália története. Pannonica, Budapest
- BLAHÓ, A. – PRANDLER, Á. [2005].: Nemzetközi szervezetek és intézmények. 2. átdolgozott kiadás, Aula, Budapest
- BLOOM, L. [1998]: Identity and ethnic relations in Africa. Ashgate Publishing Ltd., Aldershot
- BÚR, G. [2002]: Nemzeti eszmék és folyamatok Afrikában. IN: BALOGH, A. (szerk.): Nemzet és nacionalizmus. Ázsia, Afrika, Latin-Amerika. Korona, Budapest
- BÚR, G. [2008]: The second scramble – a második versenyfutás Afrikáért. IN: Külügyi Szemle, VII. Évfolyam, 4. szám, 2008/tél, Budapest (3-16.o.)
- CANN, J. P. [2007]: The geo-strategic importance of the Gulf of Guinea. Revista de Ciências Sociais e Políticas (01-04/2007), Lisboa
- CARDOSO, F. J. [2005]: Integração Regional em África: Que Papel para a CPLP. IN: Lusofonia em África: História, Democracia e Integração Africana, Codesria, Dakar
- CEITA, M.N. [1996]: Perspectivas dos estados e nações dos cinco, IN: Que estados, que nações em construção nos cinco? Colóquio Internacional Cidade da Praia-21 a 23 de Março de 1996
- CHABAL, P. [2002]: The History of Postcolonial Lusophone Africa. Northwestern University Press, Evanston
- CHABAL, P. [1996]: The post-colonial literature of Lusophone Africa. Northwestern University Press, Evanston
- CORNWELL, R. [2002]: Last chance for Africa? IN: The new partnership for Africa's development (NEPAD) – african perspectives. Nordiska Afrikainstitutet, Uppsala

- COSTA PINTO, A. [1996]: Between Africa and Europe: Portuguese Foreign Policy 1890-2000, IN: COSTA PINTO, A. (1996): Contemporary Portugal. Livros Horizonte, Lisboa
- COSTA PINTO, A. [2001]: O Fim do Império Português, A Cena Internacional, a Guerra Colonial, e a Descolonização, 1961-1975. Livros Horizonte, Lisboa
- COSTA PINTO, A. [2002]: Portugal and European integration – an introduction
letölthető: http://ies.berkeley.edu/research/files/CP02/CP02-Port_Euro_Integration.pdf (letöltve: 2008. 04. 21.)
- DAVIDSON, B. [1983]: Portugal gyarmatok – felszabadított nemzetek. Magvető, Budapest
- DIAS, A. [1993]: A política Externa Brasileira em Relação a África- o Brasil e os PALOP. Ministério das Relações Externas, Brasília
- DICIONÁRIOS EDITORA [2006]: Dicionário da Língua Portuguesa. Porto Editora, Porto
- ENDERS, A. [1997]: História da África lusófona. trad. Mário Matos, Editorial Inquérito, Lisboa
- FAGE, J. D. – TORDOFF, W. [2004]: Afrika története. Osiris, Budapest
- FIDDIAN, R. [2000]: Postcolonial perspectives on the cultures of Latin America and Lusophone Africa. Liverpool University Press, Liverpool
- FODOR, E. [2008]: Az európai-afrikai fejlesztési együttműködés helye a kibontakozó globális partnerségben. IN: Külügyi Szemle, VII. Évfolyam, 4. szám. 2008/tél, Budapest (42-56.o.)
- FREYRE, G. [1972]: Integration and Lusotropicology. IN: Ronald H. Chilcote: Emerging nationalism in Portuguese Africa documents, Hoover Institution Press, Stanford
- FORREST, J. [2002]: Guinea-Bissau IN: CHABAL, P. (szerk.): The History of Postcolonial Lusophone Africa. Northwestern University Press, Evanston, Illinois, USA
- GUEDES, A.M. [2003]: Os estados pós-coloniais, as novas políticas africanas e a liberdade de informação. IN: Cultura-Revista de História e Teoria das Ideias (II. kiadás) Publicação Semestral do Centro de História da Cultura de Universidade Nova de Lisboa, Vol. XVI-XVII, 2003, Lisboa
- GOLDSTEIN, A. E. [2003]: Regional Integration, FDI, and Competitiveness: The Case of SADC, OECD Africa Development Roundtable. 2003. november 19. Johannesburg, letölthető: <http://oecd.org/dataoecd/11/48/18595394.pdf> (letöltés ideje:2009.03.06.)
- GOLDSTEIN, A. E. [2004]: Regional Integration, FDI and Competitiveness in Southern Africa. OECD Publishing
- HEGEDŰS ÉVA [2008]: Angola és Magyarország kétoldalú kapcsolatai 1975 és 1993 között. IN: Kül-Világ, V. évfolyam 2008/1. (29-47.o.)
- HOPFFER ALMADA, D. [1996]: O estado nos cinco- que futuro? IN: Que estados, que nações em construção nos cinco? / Colóquio Internacional Cidade da Praia-21 a 23 de Março de 1996, Praia

- HORTA, R. B. [1985]: Cooperação tripartida nos seus aspectos estruturais, IN: Portugal, os Estados africanos de língua oficial portuguesa e os Estados Unidos da América / Conferência, Fundação e Edição Calouste Gulbenkian, Lisboa
- HORVÁTH, J. [2005]: Világpolitikai Lexikon (1945-2005). Osiris, Budapest
- HUNTINGTON, S. P. [2001]: A civilizációk összecsapása és a világtrend átalakulása. Európa, Budapest
- IVÁN, G. [2007]: Az elnökségi felkészülés legfontosabb feladatai, az előttünk álló kihívások. IN: Európai Tükör, XII. évfolyam, 7-8 szám (82-90.o.)
- IVÁN, G. [2008]: Magyar EU-elnökség 2011: a kihívás természete és a felkészüléshez kapcsolódó feladatok – 2008. május, Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Karának tanulmánykötete. Letölthető: http://www.kulugyminiszterium.hu/kum/hu/bal/eu/2011_eu_elnokseg/elnoksegi_publiciacio/ (letöltés ideje: 2009.03.25.)
- JUSOB R. [2006]: Investment policy and Opportunities in Mozambique. Bilene, 2006. november 28. Centro de Promoção de Investimentos, letölthető: <http://www.mcli.co.za/28nov06/CPI-Presentation%20by%20Dr.%20Rafique%20Jusob%20-%20Director.pdf> (letöltés ideje: 2009.03.06.)
- KISS J. L. [1995]: A hidegháború vége és a nemzetközi kapcsolatok elmélete. IN: KISS J., L. (szerk.): Hidegháború és „hidegbéke”. Friedrich Naumann Alapítvány, Budapest
- KITCHEN, H. [1985]: The United States and Lusophone Africa: The Global Context. IN: Portugal, os Estados africanos de língua oficial portuguesa e os Estados Unidos da América / Conferência, Fundação e Edição Calouste Gulbenkian, Lisboa
- KUKANDA, V. [2000]: Diversidade linguística em África. Africana Studia 3, Lisboa
- LIANG, G. [2005]: Perspectives on China-Africa Trade and Economic Cooperation. letölthető: <http://chinese-embassy.org.za/eng/zfgx/zgyfzgx/t194633> (letöltés ideje: 2009.03.01.)
- LUKÁCS, G. [2004]: A globalizáció hatása a gazdasági rendszerek változására. IN: BARA, Z. – SZABÓ, K. (szerk.): Gazdasági rendszerek, országok, intézmények. Bevezetés az összehasonlító gazdaságtanba. Aula, Budapest
- LUNDAN, S. M., JONES, G. [2001]: The „Commonwealth Effect” and the Process of Internalisation. IN: The World Economy, Volume 24, No.1, 2001 január, 99-118.o.
- MACDONALD, S. B. [1993]: European Destiny, Atlantic transformations: Portuguese Foreign Policy Under the Second Republic, 1974-1992. Transaction Publishers, USA
- MACQUEEN, N. [1997]: The Decolonization of Portuguese Africa, Metropolitan Revolution and the Dissolution of the Empire. Longman Inc., New York City
- MALAQUIAS, A. [1999]: Angola: The Foreign Policy of a Decaying State. IN: Stephen Wright: African Foreign Politics, Westview Press, Oxford
- MARCHUETA, M.R. [2003]: A CPLP e seu enquadramento. Instituto Diplomático, Ministério dos Negócios Estrangeiros, Lisboa

- MARK, P. [2001]: „Portuguese” Style and Luso-African Identity, Precolonial Senegambia, Sixteenth-Nineteenth Centuries. Indiana University Press, Bloomington
- MINTER, W. [1974]: Portuguese Africa and the West. Monthly Review Press, New York
- MINISTÉRIO DOS NEGÓCIOS ESTRANGEIROS [1995]: Dez Anos de Política de Cooperação. Instituto Diplomático, Lisboa
- MOSCA, J. [2004]: Encruzilhadas de África : ênfase para os PALOP. Edições do Instituto de Ciências Sociais da Universidade de Lisboa, Lisboa
- MURTEIRA, M.[1988]: Os estados de língua portuguesa na economia mundial: ideologias e práticas do desenvolvimento. Editorial Presença, Lisboa
- NARO, N. P. [2007]: The Atlantic, between Scylla and Charybdis. IN: Naro-Sansi-Roca-Treese: Cultures of the Lusophone Black Atlantic. Pallgrave-MacMillan, NewYork
- NEWITT, M. [2002]: Mozambique IN: Patrick Chabal: The History of Postcolonial Lusophone Africa. Northwestern University Press, Evanston
- NUNES PERREIRA, L. N. [2005]: Diversidade Linguística e Identidade Nacional: Investigando afirmações alternativas de nacionalidade em Angola em cultos religiosos. IN: Lusofonia em África-História, Democracia e Integração Africana. Cordesia, Dakar
- OMAN, C.P. [1992]: The Postwar evolution of Development Thinking: The Dependency School. MacMillan Academic and Professional Ltd., London
- PARAGI, B., SZENT-IVÁNYI, B., VÁRI, S. [2007]: Nemzetközi fejlesztési segélyezés. TETT Consult Kft. Budapest
- PINTO, J. F. [2005]: Do Império Colonial a Comunidade dos Países de Língua Portuguesa: Continuidades e Descontinuidades. Instituto Diplomático, Ministério dos Negócios Estrangeiros, Europress. Lda., Lisboa
- PINTO DE ANDRADE, V. [2005]: Angola na rota da Ásia, Courrier Internacional, No.2, Lisboa, 28.o.
- PROENÇA RODRIGUES, e. – PALMA, C. [2006]: Cultura, desenvolvimento e politica externa : ajuda pública ao desenvolvimento nos Países Africanos Lusófonos. Colecção Biblioteca Dipolmática do Ministério dos Negócios Estrangeiros- Série D, Europress Lda., Lisboa
- ROLO, J. M. [1986]: Redescobrir a Africa : a cooperação no contexto da cooperação internacional para o desenvolvimento. Edições do Instituto de Ciências Sociais da Universidade de Lisboa, Lisboa
- SEIBERT, G. [2002]: São Tomé e Príncipe. IN: Patrick Chabal: The History of Postcolonial Lusophone Africa. Northwestern University Press, Evanston
- SUHA, GY. [2008]: Magyarország gazdasági kapcsolatainak fejlesztése a szubzaharai térségben. IN: Külügyi Szemle, VII. Évfolyam, 4. szám. 2008/tél, Budapest (28-41.o.)
- SZENTES, T. [1972]: Elmaradottság és fejlesztés: Az elmaradottság leküzdésének kérdései Afrikában. KJK, Budapest

- SZENT-IVÁNYI, B. [2005]: A nemzetközi fejlesztési együttműködés politikai gazdaságtana. IN: Kül-Világ II. évfolyam, 4.szám, 2005 (28-45.o.)
- SZILÁGYI, I. [2000]: A portugál modell. Osiris, Budapest
- SZILÁGYI, I. [2000]: Európaiság és modernitás. Fejezetek az Ibériai-félsziget közösségi integrációjának szellemi-politikai történetéből. Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány, Veszprém
- SZILÁGYI, I. [2005]: Félperiféria integrációja- Portugália az Európai Unióban. IN: KISS J., L. (szerk.): A huszonötök Európái. Osiris, Budapest
- TARÓSSY, I. [2008]: Sino-afrikai kapcsolatok a világpolitika rendszerében. IN: Külügyi Szemle, VII. évfolyam, 4. szám, 2008 tél, Budapest (81-93.o.)
- TELO, A. J. [1994]: Economia e império em Portugal contemporâneo. Edições Cosmos, Lisboa
- TORRES, A. [1991]: Alguns problemas da cooperação Luso-Africana. Fim de Século Edições Lda., Lisboa
- VIERA CÓ, J. [1996]: Acção das organizações internacionais para a África, em particular para as ex-colónias portuguesas em África. Organização Interdisciplinar Africana, Lisboa
- VILELA, M. [2002]: Reflections on Language Policy in African Countries with Portuguese as an Official Language. Universidade do Porto, Porto
- WISNER, F. [1985]: The United States, Portugal and Africa IN: Portugal, os Estados africanos de língua oficial portuguesa e os Estados Unidos da América / Conferência, Fundação e Edição Calouste Gulbenkian, Lisboa